

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**на тему: “Політика пам’яті України та Польщі стосовно Волинських
подій 1942-1943 рр.”**

Виконала: студентка II курсу магістратури, групи 8.0328-і

напряму підготовки 032 історія та археологія

Андрієвська Валерія Анатоліївна

Керівник: д.і.н., професор Турченко Ф.Г.

Рецензент: к.і.н., старший викладач Щур Ю.І.

Запоріжжя – 2020

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Історичний факультет

Кафедра новітньої історії України

Освітній рівень: магістр

Спеціальність: 032 історія та археологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри новітньої історії України

Турченко Ф.Г.

«_____» _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Андрієвській Валерії Анатоліївни

1. Тема роботи: “Політика пам’яті України та Польщі стосовно Волинських подій 1942-1943 рр.”.
2. керівник роботи: д.і.н., професор Турченко Ф.Г.
затвержені наказом ЗНУ від «б» травня 2019 року №655-с
2. Строк подання студенткою роботи 11 грудня 2019 р.
3. Вихідні дані до роботи: Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_172. (дата звернення: 28.10.2019); Відозва Президії Єпископату Римо-Католицької церкви у Польщі закликає до польсько-українського поєднання. URL: <http://catholicnews.org.ua/vidozva-prezidiyi-iepiskopatu-rimo-katolickoyi-cerkvi-u-polshchi-zaklikaie-do-polsko-ukrayinskogo>. (дата звернення: 19.09.2019); Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 lipca 2009 r. w sprawie tragicznego losu Polaków na Kresach Wschodnich. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20090470684>. (дата звернення: 10.09.2019); Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 lipca 2016 r. w sprawie oddania

hołdu ofiarom ludobójstwa dokonanego przez nacjonalistów ukraińskich na obywatelach II Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1943-1945. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20160000726>. (дата звернення: 10.09.2019).

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): Окреслити історіографію та джерельну базу дослідження; розкрити поняття “політика пам’яті”, “історична пам’ять”, ”історична політика” “колективна пам’ять”, “війна пам’ятей” та їх взаємозв’язок; відстежити роль науковців обох країн у формуванні та поширенні конструктів пам’яті про Волинську подію; охарактеризувати роль політичного та культурного інстеблїшменту зі свідками подій у формуванні та поширенні конструктів пам’яті про Волинську подію, їх засоби та ефективність; порівняти політику пам’яті України та Польщі стосовно подій на Волині визначити спільне та відмінне, а також ефективність цієї політики у впливі на суспільство.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов’язкових креслень): Додатки А, В-Д, Ж-С.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	д.і.н., професор Турченко Ф.Г.	15.09.2018	15.09.2018
Розділ 1	д.і.н., професор Турченко Ф.Г.	16.11.2018	16.11.2018
Розділ 2	д.і.н., професор Турченко Ф.Г.	24.01.2019	24.01.2019
Підрозділ 2.1.	д.і.н., професор Турченко Ф.Г.	22.02.2019	22.02.2019
Підрозділ 2.2.	д.і.н., професор Турченко Ф.Г.	19.03.2019	19.03.2019
Розділ 3	д.і.н., професор Турченко Ф.Г.	11.04.2019	11.04.2019
Підрозділ 3.1.	д.і.н., професор Турченко Ф.Г.	23.09.2019	23.09.2019
Підрозділ 3.2.	д.і.н., професор Турченко Ф.Г.	07.10.2019	07.10.2019
Підрозділ 3.3.	д.і.н., професор Турченко Ф.Г.	15.11.2019	15.11.2019
Висновки	д.і.н., професор Турченко Ф.Г.	05.12.2019	05.12.2019

7. Дата видачі завдання: 17 вересня 2018 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вступ. Вивчення проблеми, опрацювання джерел та публікацій	Вересень, жовтень 2018 р.	<i>виконано</i>
2	Написання першого розділу	Листопад, грудень 2019 р.	<i>виконано</i>
3	Написання другого розділу	Січень 2019 р.	<i>виконано</i>
4	Написання підрозділу 2.1.	Лютий 2019 р.	<i>виконано</i>
5	Написання підрозділу 2.2.	Березень 2019 р.	<i>виконано</i>
6	Написання третього розділу	Квітень, травень 2019 р.	<i>виконано</i>
7	Написання підрозділу 3.1.	Вересень 2019 р.	<i>виконано</i>
8	Написання підрозділу 3.2.	Жовтень 2019 р.	<i>виконано</i>
9	Написання підрозділу 3.3.	Листопад 2019 р.	<i>виконано</i>
10	Написання висновків	Грудень 2019 р.	<i>виконано</i>

Студент _____ Андрієвська В.А.

Керівник роботи _____ Турченко Ф.Г.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Черкасов С.С.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 97 сторінок, містить 80 джерел, 41 монографії та статті, 15 додатків.

Ключові слова: Україна, Польща, політика пам'яті, історична політика, “волинська різанина”, “волинська трагедія”, українсько-польський конфлікт, УПА, АК.

Об'єктом дослідження є політика пам'яті України та Польщі стосовно перебігу подій на Волині у 1942-1943 рр.

Предметом дослідження є складові та механізми формування політики пам'яті в Україні та Польщі щодо Волинських подій, їх спільні та відмінні риси.

Мета роботи полягає в компаративному аналізі концептів “Волинська трагедія” та “Волинська різанина”, а також концепту взаємного примирення та відповідальності як основних складових політики пам'яті України та Польщі щодо подій на Волині, визначити їх вплив на сучасні стосунки обох країн.

Новизна роботи полягає у висвітленні окремих складових політики пам'яті, зокрема науковців та наукових інституцій, засобів масової інформації, державних свят та законодавчих актів, а також культурного дискурсу у формуванні та просуванні політики пам'яті щодо подій на Волині. Окремо варто зазначити залучення нових джерел у науковий обіг, зокрема постів у соціальних мережах, інтерв'ю з науковцями, статистичні матеріали і т.д.

Висновки. Основне коло дослідників різних аспектів зазначеної проблематики: А. Киридон, А. Конник, Г. Мотика, Л. Адамський, В. В'ятрович, І. Ілюшин, Л. Нагорна, О. Міллер та інших.

Що стосується ролі науковців у формуванні політики пам'яті, варто відмитити таку особливість як високу ступінь залежності вчених обох країн від політичного інстеблїшменту через державне фінансування науки та можливість цензури, в тому числі підручників. Саме науковці створюють модель погляду

на історичні події, в тому числі це стосується і Волинських подій, але можуть успішно її просувати лише за допомогою політичного інстеблішменту.

В поняття інстеблішменту, яке активно застосовувалось під час дослідження, було включено політичну та культурницьку складову. Можна бачити значну кореляцію впливу цих двох чинників. Якщо культурницька складова рідко виступає замовником історичної пам'яті, а частіше виступає у ролі ретранслятора наявних суспільних тенденцій, то політичний інстеблішмент, на противагу культурного інстеблішменту, слугує основним замовником історичної пам'яті. Історична пам'ять служить консолідуючим і легітимізуючим інструментом для політиків, звідси виникає їх зацікавленість у формуванні політики пам'яті.

Основними механізмами творення політики пам'яті, що активно використовують політичні еліти обох країн, можна вважати: затвердження законодавчих актів, фінансування історичної науки, запит на створення підручників з історії, контроль над медіа, втручання у культурний дискурс населення тощо.

Під впливом цих складових в Україні та Польщі сформувалися дві протилежні моделі історичної пам'яті про Волинські події: “Волинська трагедія” – в Україні, “Волинська різанина” – в Польщі. Поступово починає формуватися альтернативний – третій погляд – взаємної відповідальності і прощення. Спільність перших двох моделей полягає в тому, що кожна з них бере за основу звинувачення іншої сторони у перебігу подій на Волині. Відмінне полягає у впливовості та поширеності цих моделей пам'яті – модель “Волинської різанини” є більш впливовою в польському суспільстві та активно поширюється в його межах, в той час як модель “Волинської трагедії” поширена майже виключно в українських наукових колах. Тільки прийняття і поширення в науці та суспільствах обох країн третього погляду – взаємного прощення і примирення дозволить вже сучасним Україні та Польщі не повторювати Волинські події в майбутньому.

SUMMARY

The qualifying work consists of 97 pages, contains 80 sources, 41 monographs and articles, 15 appendixes.

Key words: Ukraine, Poland, memory policies, historical policies, “Volyn massacre”, “Volyn tragedy”, Ukrainian-Polish conflict, UIA, AK.

The object of the study is the memory policies of Ukraine and Poland regarding the events in Volyn during 1942-1943.

The subject of the study is the components and mechanisms of memory policies in Ukraine and Poland regarding Volyn events, common and distinctive features between them.

The aim is to make a comparative analysis of the concepts of “Volyn tragedy” and “Volyn massacre”, as well as the concept of mutual reconciliation and responsibility as the main components of the memory policies of Ukraine and Poland regarding the events in Volyn, to determine their impact on the modern relations of both countries.

The novelty of the work is the coverage of certain components of memory policies, including scientists and scientific institutions, media, public holidays and legislative acts, as well as cultural discourse in the formulation and promotion of memory policies regarding Volyn events. Particularly, the involvement of new sources in the scientific circulation, which includes posts on social networks, interviews with scientists, statistical materials, etc., is covered

Conclusions. The main circle of researchers of various aspects of the mentioned problems consists of: A. Kirydon, A. Connik, G. Motika, L. Adamsky, V. Vyatrovich, I. Ilyushin, L. Nagorna, O. Miller, and others.

Regarding the role of scientists in formation of memory policies it is worth noting about high degree of dependence of scientists of both countries from the political establishment through public funding of science and the possibility of censorship, including textbooks. The scientists are the one who create a model of

view of historical events, including the Volyn events, but it can be achieved only with the help of the political establishment.

The concept of the establishment, which was actively used in the study, includes a political and cultural component. A significant correlation between the impact of these two factors can be seen. If the cultural component rarely serves as a historical memory and more often acts as a relay to existing social trends, then the political establishment, as opposed to the cultural establishment, serves as the primary customer of historical memory. Historical memory serves as a consolidating and legitimizing tool for politicians, hence their interest in formation of memory policies.

The main mechanisms of memory policies formation, which are actively used by the political elites of both countries, are: approval of legislation, funding of historical science, history textbook requests, control over the media, interference with the cultural discourse of the population etc.

Under the influence of these components, two opposite models of historical memory of the Volyn events in Ukraine and Poland were formed: the “Volyn tragedy” in Ukraine, and the “Volyn massacre” in Poland. An alternative view of mutual responsibility and forgiveness is gradually emerging. The commonality of the first two models is that each of them takes as a basis the accusation of the other party in the course of events in Volhynia. Difference is in the influence and prevalence of these memory models – the Volyn massacre model is more influential in Polish society and is widely spread within its boundaries, while the Volyn tragedy model is distributed almost exclusively in Ukrainian academic and scientific groups. Only the acceptance and propagation of the third view in the scientific and public societies of the two countries – mutual forgiveness and reconciliation will not allow the present-day Ukraine and Poland to repeat the Volyn events in the future.

З М І С Т

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ....	7
РОЗДІЛ 2. НАУКОВЦІ ЯК ТВОРЦІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ.....	16
2.1. Наукові кола Польщі та їх роль у формуванні історичної пам'яті про Волинські події	26
2.2. Наукові кола України та їх роль у формуванні історичної пам'яті про Волинські події	35
РОЗДІЛ 3. ІНСТЕБЛІШМЕНТ ЯК ЗАМОВНИКИ ПАМ'ЯТІ ПРО ПОДІЇ НА ВОЛИНІ.....	42
3.1. Державні заходи як інструменти донесення історичної пам'яті про Волинь.....	54
3.2. ЗМІ як дзеркало пам'яті про Волинські події.....	63
3.3. Культурний дискурс і його значення у формуванні історичної пам'яті населення України і Польщі про Волинь.....	72
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	84
ДОДАТКИ	97

ВСТУП

Актуальність. Сучасна суспільно-політична ситуація в Україні гостро поставила питання про доцільність і ефективність політики пам'яті, зокрема широким верствам населення стало зрозуміло, що довгий час в Україні проходила і проходить ціла “війна пам'ятей” та історичних баталій за оцінку історичних подій. Аналогічна ситуація, хоча і в меншій мірі відбувається з нашим західним сусідом і партнером – Республікою Польща. Одним з таких аспектів є оцінка і висвітлення подій, що трапилися на Волині в період з 1942 по 1943 рр. Задля уникнення подібних ситуацій і віднаходження компромісу щодо цього питання, подальшої партнерської взаємодії обох країн вважаємо за необхідне і доцільне вивчення даної проблематики.

Предмет дослідження. Політика пам'яті у сучасній Україні та Польщі щодо Волинських подій 1942-1943 рр.

Об'єкт дослідження. Порівняльний аналіз державних заходів обох країн щодо подій на Волині, що відбувалися протягом 1942-1943 рр.

Мета роботи. Здійснити компаративний аналіз політики пам'яті про Волинські події 1942-1943 рр. в Україні та Польщі, визначити спільне та відмінне.

Для досягнення поставленої мети, необхідним є виконання наступних **завдань:**

1. Окреслити історіографію та джерельну базу дослідження;
2. Розкрити поняття “політика пам'яті”, “історична пам'ять”, “історична політика” “колективна пам'ять”, “війна пам'ятей” та їх взаємозв'язок;
3. Відстежити роль науковців обох країн у формуванні та поширенні конструктів пам'яті про Волинську подію;
4. Охарактеризувати роль політичного та культурного інстеблїшменту зі свідками подій у формуванні та поширенні конструктів пам'яті про Волинську подію, їх засоби та ефективність;

5. Порівняти політику пам'яті України та Польщі стосовно подій на Волині визначити спільне та відмінне, а також ефективність цієї політики у впливі на суспільство.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1991-2019 рр. Нижньою межею є 1991 рік – початок існування як незалежних держав України та Польщі. Верхньою межею є 2019 рік як рік можливого розгляду сучасних подій.

Територіальні межі окреслені територіями України та Польщі. Особлива увага буде звернена на території сучасної Волинської області України та Західної Галичини (Польща), а також Східної Галичини (Україна), а також Холмщини та Підляшшя.

Наукова новизна. В дослідженні вперше залучені до широкого наукового використання низку джерел різного характеру, зокрема пости у соціальних мережах, інтерв'ю з науковцями, статті з електронних примірників газет, зображальні матеріали, що винесені у додатках; присутній також нова інтерпретація та аналіз вже використаних джерел у попередніх дослідженнях. Новизною також є аналіз окремих складових: науковців обох країн, політичної, культурної еліти, свідків подій, творів літератури та мистецтва, а також наукових, науково-популярних праць та підручників в їх комплексному впливі на політику пам'яті про Волинь.

Методи дослідження. У дослідженні були використані наступні загальнонаукові методи:

Аналіз – виділення окремих аспектів теми: політика пам'яті, історична пам'ять, роль науковців, роль інстеблішменту(політичного та культурного), підручників та ЗМІ та їх вплив на історичну політику України та Польщі щодо Волинських подій

Синтез – поєднання вище перелічених факторів та їх комплексний аналіз.

Узагальнення – підведення підсумків на основі порівняння моделей пам'яті про Волинь в Україні та Польщі, їх спільне та відмінне, а також можливості та

складові компромісної моделі історичної пам'яті про Волинські події 1942-1943 рр.

Описовий – розкриття теми дослідження в розділах, зазначених планом: історіографія проблеми, роль науковців як творців історичної пам'яті, роль інстеблішменту як замовників історичної пам'яті про Волинь.

Ретроспективний – прослідковування генези історичної пам'яті в обох країнах зі встановлення їх незалежностей до сучасності.

Історико-генетичний метод – аналіз впливу історичної політики України та Польщі щодо подій на Волині 1942-1943 рр. на сучасні стосунки обох країн.

Історико-порівняльний – порівняння політики пам'яті України та Польщі щодо подій на Волині, визначення спільного та відмінного.

Хронологічний метод – виділення етапів формування історичної політики обох країн.

Бібліографічної евристики – пошук джерел з даної проблематики, в тому числі документи, наукові та науково-популярні праці, спогади очевидців, ЗМІ, Інтернет-джерела.

В дослідження були залучені також методи, запозичені з інших дисциплін, зокрема соціології, політології, психології та інших, зокрема:

Текстологічний аналіз – опрацювання текстових джерел, що були залучені у ході дослідження, їх інтерпретація та тлумачення.

Соціологічний аналіз – залучення в дослідженні результатів опитування громадської думки та їх аналіз.

Ідеологічний метод – розгляд політики пам'яті України та Польщі щодо Волинських подій через призму їх державно-ідеологічної політики та її вплив на оцінку та аналіз Волинських подій.

Метод конфліктології – розгляд протистояння двох моделей пам'яті про Волинські події: “Волинська різанина” та “Волинська катастрофа”, що є антогоністичними та викристалізування третьої – компромісної моделі політики пам'яті.

Апробація результатів здійснена у ході бакалаврської роботи “Українсько-польське протистояння 1942-1944 рр”, а також на секційних засіданнях в рамках науково-практичної конференції студентів та молодих науковців “Молода наука” (2017, 2018, 2019), університетської наукової конференції молодих вчених і студентів “Україна у світі: культурологічні та духовні виміри” (2017), міжнародної конференції “Пропаганда vs контрпропаганда у медіа просторі: минуле, сучасне, майбутнє” (2018).

Структура роботи. Даний дипломний проект складається з 3 розділів, 5 підрозділів, містить 15 додатків. Загальний обсяг роботи становить 97 сторінок

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Джерельна база дослідження складається із наступних компонентів:

1. Законодавчих актів України та Польщі: Конституція України (стаття 34) [34], Конституція Польщі (стаття 14) [33], Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 р. [21], Декларація Міністрів закордонних справ України та Республіки Польща про принципи формування українсько-польського партнерства від 21 березня 1994 р. [19], Спільна декларація Президента України Леоніда Кучми і Президента Республіки Польща Александра Кваснєвського “До порозуміння і єднання” [55], Українсько-польська парламентська заява у зв'язку з 60-ю річницею волинської трагедії [69], Спільна заява Президентів України та Республіки Польща “Про примирення – в 60-у річницю трагічних подій на Волині” від 11 липня 2003 року [56], Постанова Сейму Республіки Польща від 15 липня 2009 р. “Про трагічну долю поляків у східних прикордонних районах” [75], Постанова Сейму Республіки Польща “Про визнання 11 липня Національним Днем пам'яті жертв геноциду, вчиненого українськими націоналістами проти громадян II Речі Посполитої” [76], Закон про Інститут Національної пам'яті Польщі у січневій та квітневій редакції [77, 78], Додаток №1 до Закону України “Про державний бюджет України на 2019 рік [22], Положення про Український інститут національної пам'яті [40], Проект стратегії історичної політики Польщі [79]. Всі ці законодавчі акти дозволили прослідкувати нам встановлення відносин між обома країнами, виявити тенденції у творенні політики пам'яті про Волинь та відокремити етапи політики пам'яті України та Польщі стосовно Волинських подій.

2. Усноісторичні свідчення, зібрані на сайті ІНП Польщі [48, 68], Радіо “Свобода” [8], часописі “Ї” [58], сайті Громадського телебачення [39] та газети “День” [9], спогади зібрані дослідником І. Пущуком [110] та у ході спільного польсько-українського проекту “Поєднання через важку пам'ять. Волинь” під

керівництвом О. Зінчук [109], а також спогади очевидців у художній формі взяті нами з твору В. Шабловського “Кулемети й вишні. Історії про добрих людей з Волині” [117]. Даний вид джерел допоміг нам класифікувати спогади за емоційним забарвленням, прослідувати аспекти, на які свідки звертали увагу в своїх свідченнях і на основі цього був проаналізований вплив даного джерела на культурний дискурс про події на Волині як в кожній окремо взятій країні, так і дискурсі між країнами.

3. Інтерв'ю з істориками у аудіо, відео та текстовому форматі. У фокусі нашої дослідницької уваги знаходилися інтерв'ю з такими істориками як Лукаш Адамський [5, 6], Януш Куртика – колишній голова ІНП Польщі [35] з польського боку; Ярослава Грицака [16, 17], Володимира В'ятровича [4, 20] – колишнього голови ІНП України та Оксани Каліщук [31] – з українського боку. Кожен з обраних нами персоналіїв є дослідником історичної пам'яті про Волинь, дослідником Волинських подій чи просто учасником науково-історичного дискурсу про Волинські події. На основі опрацювання даних джерел нам вдалося виокремити погляд науковців обох країн на зазначену тематику, так і їх особисту наукову та громадянську позицію, проаналізувати наскільки загальноприйнятою та впливовою вона є.

4. Соціологічні опитування: “Українці про історію, культуру та польсько-українські відносини” [71], “Симпатія до українців і мова ненависті в Інтернеті” [51], дані якого надає нам Польське радіо. Також були використані фрагменти статистичних даних з соціопитувань наведені у такому джерелі як “Аналітичний огляд. Волинська трагедія 1943-1944 рр. в пам'яті українського та польського народів” [81]. Наступним соціопитуванням є “Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів ЗМІ в Україні (2018 р.)” – національне соціопитування українців, організоване USAID в Україні [112], а також “Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів ЗМІ в Польщі” (2018 р.), організоване Оксфордським університетом [120]. Всі ці соціопитування дозволили нам прослідкувати ставлення народів одне до одного, їхні оцінки спільних подій в історії, зокрема і подій на Волині, а також рівень довіри до ЗМІ. Ця інформація,

отримана нами зі статистичних даних дозволила нам проаналізувати сучасні суспільні настрої обох народів і прослідкувати вплив історичної політики обох урядів на ставлення населення обох країн до свого сусіда.

5. Підручники з історії України О. Бойка [83], М. Бушина та О. Гуржія [94], а також підручник Л. Кормича та В. Багацького [102] та з історії Польщі – А.Чубинського [118], В. Рожковського [121] та Р. Качмарека [119] для університетів дозволили нам отримати інформацію про наявність чи відсутність висвітлення Волинських подій в той чи інший період часу. Паралельно з цим ми мали змогу проаналізувати, скільки сторінок відводиться на цю тему, коротко охарактеризувати сам опис та простежити зміну політики пам'яті щодо подій на Волині на прикладі даного джерела.

6. Засоби масової інформації. Широке залучення даного виду дало нам змогу простежити вплив ЗМІ на політику пам'яті паралельно оцінивши їх впливовість серед населення обох країн щодо Волинської проблематики. ЗМІ надали нам інформацію з наступних складових: прийняття законодавчих актів Польщі та реакція української сторони на ці дії, інтерв'ю з істориками, вшанування жертв та проекти відкриття пам'ятників, фільм “Волинь” та реакція обох суспільств на нього та інших аспектів досліджуваної проблематики. У ході дослідження нами були опрацьовані такі ЗМІ як: “Історична правда”, “Громадське телебачення”, “Наше слово”, “Західфронт”, радіо “Свобода”, часопис “Критика”, газета “День”, газета “Тиждень.ua”, “Польське радіо”, “Вголос”, “Гордон.Юа”, “Релігія в Україні”, газета “Район”, сайт телеканалу “ZIK”, газета “Дзеркало тижня” та ряд інших засобів масової інформації [2,3, 7, 10, 12-18, 24, 27, 30, 32, 35-39, 41-48, 51-54, 57-68, 73].

7. Пости та коментарі у соціальній мережі Facebook. Вони дозволили нам прослідкувати моментальну реакцію користувачів на певні події та явища. Залучення такого виду джерел, на сьогодні, є доволі рідким. Проте, перехресний аналіз зі статистичним матеріалом дозволяє нам підтверджувати чи спростовувати наявні тенденції у суспільному житті, по суті, споглядати особисту позицію ледве не кожного громадянина, що так чи інакше

представлений у мережі. Зокрема нас цікавить “Гіпотетичний текст спільної заяви українців і поляків” – пост історика Лукаша Адамського [1], а також зібрані коментарі користувачів у статті “Фільм “Волинь”: відгуки українців” [72] та “Соцсети о фильме “Волинь”: “Тяжкий груз вины украинцев”” [54], опублікованих на сайтах “Польсько-український портал” та “Україна.ру”.

8. Електронні ресурси. До числа електронних ресурсів, що були використані у ході дослідження належати: сайти польського та українського Інститутів національної пам’яті [11, 48, 68 70], електронна енциклопедія “Вікіпедія” [29, 49, 50], сайт електронних петицій Президента України [23] та ряд інших. Даний тип ресурсів допоміг нам при створенні додатків до роботи, отримання загальної довідкової інформації з аспектами суміжними з роботою (наприклад, порядок функціонування законодавчих органів Польщі).

Історіографію проблеми можна класифікувати за наступними аспектами:

1. Дослідження конструктів історична пам’ять, політика пам’яті, війна пам’яті та ін.) (О. Міллер, О. Дюков, Л. Нагорна, А. Киридон, О. Воляннюк, Г. Касьянов, М. Казаков);

2. Роботи істориків Польщі присвячені Волинським подіям (Г. Мотика);

3. Роботи істориків України присвячені Волинським подіям (В. В’ятрович, І. Ілюшин та ін.);

4. Науковий доробок з різноманітних аспектів політики пам’яті та історичної пам’яті про Волинські події, зокрема медіа складову у політиці в історичній політиці, етнічні стереотипи та їх вплив (А. Конник, І. Тимків, В. Бабка, О. Іващенко, Л. Стрільчук, А.Михненко та М.Месюк, а також О. Гриценко та С. Пахоменко).

Що стосується характеристики наукового доробку з таких проблем як політика пам’яті, історична пам’ять, війна пам’ятей та ін. доречним буде зазначити імена таких дослідників як: Моріс Хальбвакс, Мішель Фуко, П’єр Нора, Пол Коннертон – із зарубіжних; Я. Грицак, Л. Зашкільняк, Ю. Шаповал, Ю. Зерній, А. Киридон, І. Гирич, С. Єсельчик, В. Масненко, В. Артюх, О. Смоляр – з українських.

Першовідкривачем в царині історичної пам'яті вважається французький соціолог Моріс Хальбвакс. У своїй праці “Коллективна пам'ять” він розглянув взаємозв'язок і взаємозалежність історії та пам'яті. Даючи коротку характеристику концепції Хальбвакс українська дослідниця Алла Киридон зазначає, що Хальбвакс віділяв два типи пам'яті індивіда: 1) внутрішня (особиста, автобіографічна); 2) зовнішня (соціальна, колективна). Ці дві пам'яті не є чимось стабільним, а часто є взаємоуточнюючі і взаємодоповнюючі. Так само як людина відчуває себе як індивідом, так і членом групи, так і історична пам'ять є, по своїй суті, дуальною. Власний досвід та інформація, що подається з сукупності різних джерел створюють своєрідний “образ-картинку”, яка є відображенням особистого уявлення індивіда про ту чи іншу історичну подію [100 с. 46-47]. Враховуючи це, ми можемо зазначити, що наявність особистого та колективного в пам'яті кожної особи про ту чи іншу історичну подію робить цей конструкт змінним і можливим для доповнення новою інформацією.

В 60-их роках ХХ ст. значну увагу історичній пам'яті, її складовим та формуванню приділила французька Школа Анналів. Особливо активно цією проблемою цікавилися дослідники Мішель Фуко та П'єр Нора. Основні погляди авторів сходяться на тому, що історики є формувачами історичної пам'яті, але не намагаються об'єктивно відобразити її, а є лише прислужниками інтересів політичних еліт. Для характеристики цієї діяльності Фуко, зокрема активно використовував термін “контрпам'ять” як протиставлення “реальній”, правдивій пам'яті про ту чи іншу подію в історії.

На прикладі Франції П'єр Нора спробував укласти багатотомне видання “Місця пам'яті”, де зафіксував засадничі місця, події, персоналії, книги та заходи, що схвалені на рівні держави і є основоположними в історичній пам'яті Франції. Узагальнив свої розмірковування у своїй праці “Теперішнє. Нація. Пам'ять”.

Таким чином французька Школа Анналів із своїм зацікавленням історією ментальності зробила значний внесок у розробку питання про історичну пам'ять та її складові.

Засадничою працею у галузі історичної пам'яті вважається праця Пола Коннертона “Як суспільства пам'ятають”. Дослідниця І. Тимків характеризує основну концепцію Коннертона описуючи її “як пам'ять-звичку”, що маючи в своїй складові колективну, публічну та соціальну пам'ять і транслюється в суспільство, поступово переходячи в несвідому складову особистості [115, с. 162-163]. Таким чином, сукупність різних складових пам'яті дозволяють створити певний конструкт, що при неодноразовому повторі настільки міцно закріплюється в пам'яті індивіда та індивідів, що переходять у стан очевидного, само собою зрозумілого і повторюваного при, навіть неосмисленому та необґрунтованому.

Що стосується обраних нами дослідників, то цікавими є наукові розвідки О. Міллера “Историческая политика. Россия: Власть и история” [104] та “Политика памяти в посткоммунистической Европе и ее воздействие на европейскую культуру памяти” [103], а також О. Дюкова “Историческая политика или историческая память” [90], що розкрили зміст понять та вказали на різноманітність та неузгодженість дефініцій у даній проблематиці, а також вказали на особливості пам'яті про події минулого та історичну політику в країнах Центральної та Східної Європи. Продовжили дискусію про дефініції дослідниці Л. Нагорна “Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії” [108], Г. Касьянов у стенограми своєї доповіді “Історична політика 1980-2000-х рр.: “Захід”, “Східна Європа” (спроба порівняння)” [98] та А. Киридон “Історична пам'ять” у просторі політики пам'яті” [100]. Не зайвим буде зазначити, що Алла Киридон також є укладачем цілого глосарію з даної проблематики, що носить назву ““Війни пам'ятей”. Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів” [99]. У ньому ж дослідник О. Волянюк написав статтю “Конфлікт пам'ятей” [87], що дозволив нам прослідувати про можливі конфлікти і навіть “війни пам'ятей” як у суспільстві, так і між державами щодо інтерпретації певних історичних подій. Для більшого розуміння проблематики “війни пам'яті” та конфлікту пам'ятей нами було дослідження поняття “гранд-нарративу” у статті “Гранд-нарратив в історії” М. Казакова [95].

Що стосується польських дослідників перебігу подій на Волині ми обрали Г. Мотику як одного з найвпливовіших фахівців з цієї проблематики. В його статтях “Наші – не завжди добрі” [107] та “Антипольська акція на Волині” [106], що опубліковані у перекладі на українську мову у часописі “І” з повнотою розкривається поширений у польській історіографії концепт “Волинської різанини”, що наполягає на провині діячів українського підпілля за початок і перебіг протистояння. Думки інших його колег розкриті у статті “Волинь: асиметрія пам’ятей. 8 істориків про рішення польського парламенту”, що є збіркою інтерв’ю 8 різних істориків Польщі та України, взятих Громадським телебаченням [12].

Продовжуючи тему дослідників подій на Волині зазначимо українських науковців, що займалися розробкою даної проблематики. Одним із першовідкривачем цієї проблематики в Україні є І. Ілюшин. Його праці “Волинська трагедія 1943-1944” [93] та “Українська Повстанська Армія і Армія Крайова: Протистояння в Західній Україні (1939-1945 рр.)” [92] сформували провідний на сьогодні концепт в українській історіографії концепт погляду на Волинські події під назвою “Волинська трагедія”, що наполягає на тому, що причиною протистояння була провина пацифікаційної політики II Речі Посполитої проти українців, кульмінацією якої стало протистояння обох підпілля – польського та українського на Волині у 1943 р.

Інший український дослідник В. В’ятрович у своїх роботах “За лаштунками “Волині-43”. Невідома польсько-українська війна” [84], “Друга українсько-польська війна” [88] та в певній мірі торкався цієї проблематики в науково-популярній праці “Україна. Історія з грифом “Секретно”” [85], а також у колективній праці “Українська Повстанська Армія. Історія нескорених” [86]. В них представляється інший погляд на Волинські події, що носить назву “друга українсько-польська війна” розширюючи межі протистояння між українським та польським підпільним рухом як хронологічно, так і територіально. Цей концепт стверджує обоїпільну провину підпільних армій обох народів з більшою долею

відповідальності польської сторони за початок ескалації назриваючого конфлікту.

Що стосується інших аспектів з проблематики, що нами розглядається, зазначимо використані нами наукові доробки А. Конник ““Історична пам’ять” та “політика пам’яті” в епоху медіакультури” [101], що розкриває роль історичної пам’яті у сучасних ЗМІ, використання медіа як ретрасляторів політики пам’яті; І. Тимків та її розвідка під назвою “Історична пам’ять: історіографічний аспект феномену” [115] зробила аналітичний огляд впровадження дефініцій “політика пам’яті”, “історична пам’ять” і т.п. у світову гуманітаристику; В. Бабка у статті ““Війни пам’ятей” як засіб політичного впливу в Україні” [82] розглянув поняття “війни пам’ятей”, застосував цей термін стосовно українського суспільства та його минулого і показав механізми використання політичним інстеблішментом даного феномену у власних інтересах; О. Іващенко у своїй статті “Волинська трагедія в українській та польській національних історіографіях” [91] провів порівняльний аналіз аргументів та оцінок українських та польських науковців щодо подій на Волині у 1942-1943 рр.; Л. Стрільчук у своїх аналітичних розвідках “Роль засобів масової інформації у сучасних українсько-польських міждержавних взаєминах” [114] та ““Простори спогадів” українців та поляків щодо Волинської трагедії: медійний аспект” [113] розкрила роль ЗМІ як факторів впливу на бачення минулого Україною та Польщею, а також вплив медіа на сучасні стосунки між Україною та Польщею. Колективні розвідки вчених А. Михненка та М. Месюка “Інтерпретація історії як інструмент маніпулятивного впливу на суспільну свідомість” [105], а також О. Гриценка та С. Пахоменка ““Волинська трагедія” 1943 року в оцінках українських ЗМІ” [89], що доповнило розуміння функціонування ЗМІ та їх роль, а з ними і вплив на висвітлення Волинських подій в Україні та Польщі.

Окремо варто виділити такі джерела як “Словник української мови в 11 томах”, а саме нас цікавив том 6 [111], та брошура “100 років сусідства. Україна і Польща” [80], а також матеріали конференції “Українсько-польські

відносини в Галичині у ХХ ст.” [116] що також були застосовані в ході наукової розвідки в довідникових цілях.

Враховуючи вищеперелічене, можемо зробити висновки про те, що саме такий масив джерел та історіографічного наробку був використаний нами для спроби порівняння політики пам’яті України та Польщі щодо Волинських подій (1942-1943 рр.).

РОЗДІЛ 2

НАУКОВЦІ ЯК ТВОРЦІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Для більш детального і конкретного розгляду питання вважаємо за необхідне окреслити дефініції, що використовуватимуться у дослідженні.

Згідно зі Словником української мови в дефініцію "пам'ять" вкладено можливість запам'ятовувати, відтворювати і зберігати події минулого при певних асоціаціях, а також в поняття пам'ять вкладається здатність адекватного світосприйняття людини і тверезого мислення [111, с. 39].

Таким чином до основних властивостей людської пам'яті як психічної діяльності покладені процеси збереження, відтворення і передачі подій, що трапилися в минулому.

На нашу думку, найбільш повна дефініція історичної пам'яті розкривається дослідником Георгієм Касьяновим, що розумію історичну пам'ять як свідомо створений за допомогою історичної політики комплекс складових тісно пов'язаних одне з одним, що являє собою набір певних групових поглядів на історичне минуле, що може бути виражений у найрізноманітніших формах, зокрема міфах, символах, різноманітних формах дискурсів. Саме за допомогою історичної пам'яті і створюються ідентичності різних видів, а найвищої форми прояву є створена за допомогою інструментів історичної пам'яті національна само і колективна ідентифікація [98, с. 18].

Дослідниця Киридон у своїй статті "“Історична пам'ять” у просторі політики пам'яті” визначає політику пам'яті як **сукупність практик**, метою яких є відтворення чи зміна певних уявлень та образів про минуле, враховуючи сучасний політичний контекст [100, с. 49-50].

Зв'язок історичної пам'яті з пам'яттю біологічною є очевидним: без властивостей біологічної пам'яті історична пам'ять не була б можливою.

Окремо варто зазначити, що всі ті процеси, що характерні для пам'яті біологічної, є характерними і для історичної пам'яті: процеси запам'ятовування, відтворення, аналіз та обробка, забування, доповнення та ін.

Не менш цікавим феноменом біологічної та історичної пам'ятей є проникнення нових компонентів і вплетення їх уже наявну картину і перетворення їх на компоненти спогадів чи знань власного авторства.

Не зайвим буде окреслити, що еволюційно поява пам'яті у ссавців, до числа яких входить і людина була тісно пов'язана з процесом виживання. Запам'ятовування, відтворення і можливість передачі досвіду зробила можливим процес виживання і подальшого розвитку людини.

Аналогічними функціями наділена історична пам'ять. Дослідниця Л. Нагорна у своїй теоретичній праці, присвяченій феномену історичної пам'яті виділяє дві її найважливіші функції: адаптивну та ідентифікаційну.

В адаптивну функцію вкладається апелювання до раціонального та чуттєвого досвіду минулого, що формує поведінку людину в теперішньому часі, в тому числі формує її цінності. Позитивний історичний досвід тієї чи іншої спільноти і дозволяє формувати ціннісні орієнтири. Однак трагедії, травми та інші події негативного забарвлення формують так звані “антицінності” як запобіжники повтору минулих помилок. Ідентифікаційна функція визначає приналежність людини до колективного “ми” [108, с. 20]. Отже, ми бачимо схожість функцій біологічної пам'яті та історичної пам'яті людини з різницею в тому, що пам'ять основною задачею ставить виживання і функціонування окремої особистості, а історична – суспільства.

Історична пам'ять як феномен не є однорідною. Прийнято виділяти колективну групову та індивідуальну історичні пам'яті. Дослідниця А. Конник у своїх наукових доробках використовує типологізацію історичних пам'ятей, запропоновану дослідником В. Масенко, який дає наступну класифікацію історичної пам'яті:

1) Безпосередня (коротка) – історична пам'ять свідків та учасників подій, що може піддаватися змінам під зовнішніми і внутрішніми впливами, їй також властива амнезія;

2) Наукова – пам'ять, що формується науковою спільнотою, є більш стійкою і впливовою на маси;

3) Міфологічна – пам'ять у формі міфів, легенд та мітів, часом є основостворчою і найбільш впливовою історичною пам'яттю серед населення;

4) Постійно відтворювана – пам'ять спільноти чи суспільства в цілому, яка формується під впливом різних джерел: ЗМІ, наукова думка, особистий та родинний досвід і т.д. [101, с. 155-156]. Таким чином, сама історична пам'ять не є однорідним явищем, а може бути розкладена на декілька складових, що, в сукупності, формують її як феномен.

Нами було зазначено, що одним із видів історичної пам'яті є наукова історична пам'ять. Доцільним є визначення ролі науковців у формуванні історичної пам'яті та їх вплив на колективну історичну пам'ять про Волинські події.

Варто сказати, що проблематика історичної пам'яті входить в сферу пізнання одразу декількох дисциплін: психології, соціології, політології історії та інших. Наша увага буде звернена, безпосередньо, на істориків-науковців, що використовували у власних дослідженнях міждисциплінарний підхід, а, отже, і досягнення інших галузей царини гуманітарних наук.

На нашу думку, роль історика як творця історичної пам'яті, зокрема і про Волинські події полягає у створенні так званого “гранд-нарративу”. Ця дефініція вперше була використана у 1979 р. французьким філософом Жаном-Франсуа Ліотаром. По суті гранд-нарратив визначається як сукупність певних подій, персоналіїв географічних та топографічних об'єктів, що описані за допомогою певних термінів і в певному оцінковому контексті, перетворюючи всю історію тієї чи іншої держави, того чи іншого народу чи нації в певний набір символів [95]. Враховуючи зазначене, ми робимо висновки про те, що історик бере завдання створення “об'єктивної” картини минулого, що складається у своєрідний пазл і пізніше з наукового рівня переходить в символічно-метафоричні форми. Тобто, праці істориків у поєднанні з колективним сприйняттям та повторенням утворюють гранд-нарратив як погляд на історичну подію (події) певного народу.

Гранд-нарративів існує безліч. В певній мірі кожен історик включається у процес його створення. В сукупності вони формують те, що ми називаємо “національним гранд-нарративом”. Поширення його відбувається за допомогою шкільних та університетських підручників, праць наукового та науково-популярного спрямування, за допомогою публічних лекцій, ЗМІ, творів культури і мистецтва і т.д. Надалі політична еліта задіює власні адміністративні ресурси для поширення даного гранд-нарративу на все населення країни.

Однією з найпоширеніших форм гранд-нарративу є національний гранд-нарратив. Його особливість полягає в тому, що він претендує на монополію, часто вступає в конфлікти з гранд-нарративами інших країн, прагнучи стати їх гранд-нарративом також. Історик так чи інакше залишається творцем національного гранд-нарративу можливо сам того не бажаючи. Ми погоджуємося з думкою американського історика В. Мак-Ніла про те, що пишучи свій науковий текст, історик в будь-якому випадку закладає туди суб’єктивну позицію, що сформована його вихованням, релігією, приналежністю до тієї чи іншої національної чи етнічної спільноти, а також наукової школи, яка сформувала його як науковця, і, безумовно, той історичний час, в якому він творить [100, с. 50]. Таким чином, автор вказує нам на присутній елемент суб’єктивності в історичних дослідженнях, але і через власне етнічне чи національне походження вимушений вписувати свої праці в національний гранд-нарратив.

Як вже було зазначено, національний гранд-нарратив претендує на монополію в тій чи іншій спільноті і прагне поширити свій вплив на інші. Йому не властиві компроміси, що часто викликає конфліктні ситуації між країнами. Показовим є той факт, що і досі не створено спільного європейського підручника з історії, хоча така ініціатива виникла в Європейському Союзі вже дуже давно. Незважаючи на випуск спільного німецько-польського підручника з історії у 2006 році, він і досі не використовується ні в німецьких, ні в польських школах. Таким чином, національний гранд-нарратив, що пишеться істориками формує історичну пам’ять народу чи нації і дуже важко піддається

перегляду, переосмисленню чи компромісу, особливо якщо це є спільною історичною подією двох народів.

Саме таким прикладом протистояння національних гранд-нарративів і війн пам'яті між Україною та Польщею є приклад з Волинськими подіями.

Ускладнює знаходження компромісу щодо волинської проблеми паралельне руйнування і зачипання певних уставлених поглядів, що склалися в суспільній пам'яті обох країн. Це, зокрема, стосується статусу жертви, що приписують собі обидві країни як ті, що постраждали від нацистської та радянської окупації, не мали можливості розбудови незалежних держав і прагнули звільнитися з-під окупації.

Проблема в узгодженні позиції сторін щодо пам'яті про Волинські події ускладнюється тим, що міт пам'яті про події на Волині напряму зв'язаний ще з одним мітом – позитивна оцінка підпільних рухів у визвольній боротьбі обох народів: в Польщі – це АК як визвольна армія, що боролася за незалежність Польщі, в Україні – це УПА як борці за самостійну Україну.

Знаходження компромісу в баченні подій на Волині напряму означає зняти героїчний блиск з діячів обох організацій, тобто, визнати, що діячі обох визвольних структур здійснювали злочини щодо мирного населення. Адже, в більшості жертвами цієї події було мирне населення, що піддавалося знищенню внаслідок взаємних “відплатних акцій” через неможливість порозуміння вищого керівництва польського та українського визвольних рухів.

Якщо в Польщі авторитет Армії Крайової є майже беззаперечно позитивним, то в Україні немає одностайної оцінки суспільства щодо ролі Української Повстанської армії в історії. Культ воїнів Української Повстанської Армії розповсюджений, здебільшого, на теренах Західної України на противагу Східній Україні, де ставлення до УПА є в більшості своїй негативним. Тобто, війна пам'ятей є в самому українському суспільстві щодо ставлення до визвольного руху, що накладає додаткові ускладнення в узгодженні позицій обох суспільств та держав щодо ставлення до подій на Волині.

Аналізуючи історичну пам'ять про Волинські події в Україні та Польщі ми бачимо безпосередній приклад війни пам'ятей. Коротко окреслити це протистояння пам'ятей можна формулою: Волинська трагедія (катастрофа) vs. Волинська різанина (Польська різанина).

Позиція науковців з української сторони можна сформулювати наступними складовими:

- Впродовж 1943 р. на території Волині здійснювалися етнічні чистки українського населення, в основному силами Армії Крайової (АК), в меншій мірі Армією Людовою (АЛ) та польськими селянами;

- Передумовами та причинами таких дій є те, що польська сторона вважала території Галичини і Волині власною територією (східними кресами) і український визвольний рух сприймала як сепаратистський, той, що загрожує майбутній польській державності. Польща не уявляла собі відновлення власної незалежної держави без повернення цих територій у власні кордони, тому робила все можливе, щоб прибрати всі фактори, що могли завадити цьому;

- Кількість жертв серед українського мирного населення становить від 2 тис. до 20 тис.;

- Сили УПА намагалися активно протистояти масовому винищенню українського населення;

- Після Волині схожі акції проводилися в Східній Галичині, а також Холмщині та Підляшші [91, с. 173- 175].

Основна частина українських дослідників, зокрема: І. Ілюшин, Я. Дашкевич, Л. Зашкільняк притримуються саме цих основних положень для описання волинських подій, що вкладаються в конструкт під назвою "Волинська трагедія".

Позиція польської наукової спільноти з приводу зазначеної події описується наступним чином:

- Впродовж 1943 р. на території Волині здійснювалися етнічні чистки польського населення силами ОУН та УПА і українськими селянами, що мали цілеспрямовану політику винищення поляків як етносу на цих територіях;

- Основою метою є винищення всього польського населення регіону, що було закладено в радикально-націоналістичній ідеології ОУН та УПА;

- Кількість жертв серед польського населення становить від 40 тис. до 800 тис., деякі доводять до мільйона;

- АК активно захищала поляків, що проживали в цій місцевості, воюючи з УПА і якщо і нападала на українські села, то в якості акції відплати за знищення польських сіл;

- Подібні акції відбувалися на тих територіях, що були відібрані в Польщі Радянським Союзом у 1939 р., зокрема в Східній Галичині [91, с. 173- 175].

Основна частина польських науковців, зокрема: Р. Торжецький, родина Семашків, Е. Прус дотримуються саме цього погляду на події, що трапилися на території Волині і об'єднуються під загальною назвою “Волинська різанина”.

На сьогоднішній день науковці обох країн починають створювати і третій – альтернативний погляд на цю подію, що присутній і в українських, і в польських наукових колах. Його положень дотримуються такі вчені як: Г. Мотика, Л. Адамський, Я. Грицак, В. В'ятрович та ін. Суть цього підходу полягає в наступних тезах:

- Впродовж 1943 р. на території Волині здійснювалося винищення як українського, так і польського населення;

- Головною причиною акції з польської сторони було затвердити дані території на випадок відновлення незалежної Польщі. Український визвольний рух не дозволяв це вчинити. Українська сторона бажала бачити ці території у складі незалежної України і придушувало будь-які спроби польського руху закріпити ці території. Саме ця територіальна невизначеність і дозволила вибухнути протистоянню, що базувалося і на колишніх взаємних образах та стереотипах обох народів щодо одне одного;

- Суть сьогоднішніх наукових пошуків не у встановленні кількості жертв, а обопільне визнання Україною та Польщею етнічних чисток [84, 93, 106, 107].

Одним із компонентів дискусії щодо Волинських подій є загальна кількість жертв протистояння, а також кількість осіб, що загинули з кожної зі сторін.

Основні оцінки і дискусії, в тому числі і зарубіжних дослідників даного питання для простоти зведені в таблицю (див. Додаток А). На основі аналізу таблиці можемо бачити значну кореляцію жертв з польської та української сторони. Польські науковці, в цілому, завжди ставлять кількість польських жертв більше, ніж українських (якщо взагалі вказують на жертви з українського боку). Деякі науковці, наприклад Семашки, спекулюють кількістю жертв доводячи її ледве не до мільйону, хоча стільки поляків не проживало той час на території Волині. В середньому цифри коливаються від 20 до 100 тис. поляків та від 2 до 20 тис. українців. При цьому ці цифри відносяться до жертв не лише на території Волині, а також і Східної та Західної Галичини, а також Холмщини. Зарубіжні дослідники, в цілому, більше погоджуються з середньостатистичними польськими цифрами щодо кількості жертв серед поляків та серед українців. Безумовно, що підрахунок жертв є надзвичайно складним та неточним, але подібного роду розбіжності відкривають поле для спекуляцій та “мірвання трупами” для підтвердження чи спростування власної позиції.

Вартим також уваги діяльності спільного українсько-польського форуму істориків як дискусійного майданчику і можливості знаходження компромісу між науковими спільнотами обох країн з подальшим потенціалом зміни історичної пам'яті обох суспільств на більш компромісну [70]. На сьогодні вже було проведено п'ять таких форумів, проте і досі ми не маємо спільної та обопільно прийнятої концепції опису перебігу українсько-польського протистояння на території Волині.

Таким чином, ми яскраво бачимо протистояння кількох компонентів національних гранд-наративів, що переростає у так звану “війну пам'ятей” між Україною і Польщею.

Постає питання про вплив науковців на політичний інстеблішмент. Зазначимо, що наукові кола в обох країнах є ретрасляторами існуючої політики пам'яті в обох країнах. Охарактеризувати вплив наукових кіл Польщі та України на політику можна думкою колишнього голови ІНП Польщі Януша

Куртики, що він давав газеті “Дзеркало тижня” яка підкреслює керівну роль у царині історичної політики саме інституту держави [35]. Характеризуючи вплив істориків Польщі на розвиток і формування історичної політики не зайвим буде зазначити, що, в цілому, позиція істориків чітко співпадає з політикою держави. Через потужне фінансування історичних проєктів історики Польщі йдуть у фарватері державної політики, концептуально оформлюючи це у власних працях. Маємо навіть приклади тиску на опозиційних істориків. Зокрема, нашу увагу привертає так звана “справа Купріяновича”. Суть її полягає у тому, що на голову українського товариства в Люблині Григорія Купріяновича була заведена кримінальна справа і він був звільнений з ІНП у зв’язку з його промовою, проголошеною у місті Сагринь на Холмщині 11 липня 2018 року на урочистому вшануванні українських жертв українсько-польського протистояння. Офіційно звинувачення сформульоване як “публічна образа народу Республіки Польща” [30, 44, 47]. Таким чином, бачимо спроби тиску в Польщі на опозиційних істориків тих, хто не підтримує концепт провини виключно української сторони в подіях на Волині і розширює сам конфлікт хронологічно і територіально – на Галичину та Холмщину.

В Україні політика пам’яті набула актуальності в політичних колах лише в останні роки у зв’язку з російсько-українською війною. Проте, в центрі уваги знаходиться дискурс з приводу (пере)оцінки Другої Світової війни, Української революції, періоду перебування українських територій у складі Російської імперії та СРСР. Увага інстеблішменту України до Волинських подій настала під впливом прийняття законодавчих актів у Польщі. Історики України, безумовно, звертають свою наукову та громадську увагу на дану проблематику. Однак вона не є достатньо впливовою для прийняття політичних рішень. Можемо, в певній мірі констатувати відсутність політики пам’яті в Україні як такої. Таким чином бачимо кардинально протилежні ролі істориків обох країн у прийнятті рішень щодо політики пам’яті держави щодо подій на Волині.

Науковці також не лишаються в стороні політичних рішень, що приймаються урядами обох країн. Зокрема, найбільш активно історики обох

країн зреагували на Закон про Інститут Національної пам'яті у Польщі. Ця реакція проявлялася як в інтерв'ю [10, 12, 13], так і в певних заявах особистого чи політичного характеру. Зокрема нас цікавитиме такі джерела як “Гіпотетичний текст спільної заяви поляків і українців” опубліковане польським істориком Лукашем Адамським на своїй сторінці у мережі Facebook [1], участь українських та польських науковці у підписанні “Звернення громадських середовищ Польщі та України” [26]. В цілому наукові позиції та аргументи тут лише дублюються із зазначеними нами вище позиціями. Відзначимо лише окремий аспект стосовно підписів під зверненням. На відміну від України, у Польщі під даним документом підписалося більше науковців (6 – в Україні проти 8 – у Польщі). Це лише підтверджує більшу залученість польських науковців у суспільно-політичний дискурс в країні та між країнами. Також це демонструє нам наявність неоднозначності оцінки політики держави та оцінки Волинських подій, готовність до діалогу та взаємопорозуміння як в науковій, так і суспільній площині.

Таким чином, оцінюючи роль науковців як творців політики пам'яті стосовно Волинських подій зазначимо більший вплив наукових кіл Польщі, на відміну від України на формування цієї політики. В результаті ми маємо три лінії, що формують політику пам'яті на основі наукових концептів: “Волинська трагедія”, “Волинська різанина” та третій – примирення та прощення. В своїй основі до першого концепту схиляються науковці з України, до другого – з Польщі, третій починає поширюватися в середовищі обох країн. Оскільки компроміс з оцінки цих подій відсутній як в українському, так і в польському суспільствах, так і в спільній історичній оцінці обох держав, маємо “війну пам'ятей” внутрішнього та зовнішнього характерів.

2.1. Наукові кола Польщі та їх роль у формуванні історичної пам'яті про Волинські події

Як вже було нами зазначено, аспектів дослідження Волинських подій, історичної пам'яті, історіографії та інших складових цієї теми є надзвичайно багато. У фокусі нашої уваги будуть знаходитися науковці та наукові інституції, які займаються безпосереднім розглядом перебігу подій на Волині протягом 1942-1943 рр. з польського боку. Постає питання про історичну концепцію кожного з дослідників цього питання, порівняння із загальноприйнятим концептом у польській історичній науці – “Волинська різанина” щодо перебігу і оцінки Волинських подій.

Почнемо з опису і характеристики однією з найвпливовіших польських наукових організацій як Інститут Національної пам'яті. Безсумнівно, подібна організація присутня і в Україні, проте дуже відрізняється від її польського аналогу.

В ході описання діяльності українського та польського ІНП вважаємо за доцільне представити порівняльну таблицю цих структур (див .Додаток Б).

На основі аналізу таблиці зазначимо, що виникнення польського ІНП сталося на порядок раніше українського і ця інституція показала власну спрямованість як архівна установа, в той же час як український інститут з самого початку було створено як державну бюджетну установу. Проте, принципова відмінність концептів обох закладів полягає в тому, що польський ІНП бере за основу розслідування злочинів проти польського народу, що включено в його повну назву “Інститут Національної Пам'яті – Комісія з розслідування злочинів проти польського народу” (польською Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu). При цьому варто відмітити, що злочини польських громадян проти представників інших національностей ігноруються. В той час як український Інститут Національної пам'яті ставить за мету популяризаторську роль інституції з

донесення історії України ХХ ст. I, безумовно, це великою мірою впливає і на саму різницю в поглядах на концепцію Волинських подій.

Більш широко розкриємо питання щодо офіційної позиції цієї інституції стосовно Волинських подій. Варто зазначити, що науковці даного закладу в буквальному сенсі ставлять за мету віднаходження злочинів, що були здійсненні проти поляків, що і побачимо при подальшому розгляді. На офіційному сайті польського ІНП представлена ціла сторінка, що присвячена Волинським подіям. Вона носить назву “Волинський злочин”. Вона доступна для перегляду на трьох мовах: польській, англійській, українській. Даючи коротку довідку про цю подію, звертається увага на те, що під Волинським злочином розуміється етнічна чистка поляків, що здійснили українські націоналістичні організації під загальною назвою “антипольська акція”, що охопив території Волині, Східної Галичини і частиною Полісся і проходив у проміжку 1943-1945 і може класифікуватися як геноцид [11]. Можемо робити висновок про те, що Інститут Національної Пам’яті Польщі вважає основна провина лежить на українській стороні, а конкретніше на ОУН та УПА і називає Волинські події геноцидом проти польського народу.

Не тільки такі інституції як ІНП займаються дослідженням проблематики Волинських подій. В нашому дослідженні ми будемо показувати бачення науковців, які не лише займаються безпосередньою проблематикою Волині, але і тих, хто не є спеціалістом з даної проблематики, проте дає публічну оцінку даним подіям. Одним з таких науковців є Лукаш Адамський. У своєму інтерв’ю “Історичній правді” він зазначає, що винищення польського населення на Волині було рішенням командирів УПА, спочатку Дмитром Клячківським, а потім і Романом Шухевичем восени 1943 року і пізніше ці акції були перекинуті на Галичину [6]. Таким чином, ми бачимо, що Адамський звинувачує командирів УПА у початку взаємного знищення українців і поляків на Волині. В наступній частині інтерв’ю на запитання українського історика Володимира В’ятровича про те, як пояснити знищення польським підпіллям українців він зазначає, що ця подія не була “відплатною акцією” на дії українського підпілля,

а була тим, що може кваліфікуватися як воєнні злочини, проте кваліфікація цих воєнних злочинів має залежати від масштабів та намірів – від злочинів проти людяності до геноциду [5]. На основі цього інтерв'ю можемо зробити висновки, що історик Адамський кваліфікує дії діячів українського підпілля як однозначний геноцид, проте подібні дії з польської сторони пропонує піддавати варіативній кваліфікації.

Особисту позицію автора ми можемо побачити в його “гіпотетичному тексті спільної заяви поляків і українців”, опублікованій автором на власній сторінці у мережі Facebook. Автор наголошує на тому, що на його думку, не піддається сумнівам той факт, що на території Волині та трьох колишніх воєводств II Речі Посполитої польське населення стало жертвою масової спланованої акції УПА. Проте зазначає, що не можна покладати провину на всіх солдатів УПА за геноцид проти польського населення, що частина з них дійсно боролася проти радянської окупації та за українську незалежність і мають право бути шанованими в Україні. Але наголошує і на тому, що так само Польща має право на культ “проклятих солдат” – воїнів АК, що в певній мірі теж були залучені в злочинах проти цивільного населення і національних меншин [1]. Таким чином, незважаючи на факти часткового визнання провини польських вояків у винищенні українського населення Волині, Лукаш Адамський основну провину покладає саме на українську сторону, а саме на організацію Української Повстанської Армії, зокрема на її керівників – Дмитра Клячківського (Клима Савура) та Романа Шухевича (Тараса Чупринку).

Наступним науковцем, що безпосередньо займається дослідженням Волинських подій є Гжегож Мотика. У своєму інтерв'ю виданню “Nowa Europa Wschodnia”, що було опубліковано в українському часописі “І” в перекладі на українську мову, він зазначає, що тодішні землі Галичини та Волині стали ареною суперечки за приналежність майбутній незалежній Польщі чи Україні. Посилуючу роль в протистоянні зіграла невдала національна політика II Речі Посполитої за якої українці відчували себе пригнобленими. Окремо варто виділити і поширення в тогочасній Європі радикальних націоналістичних гасел,

що підхопила ОУН. Автор зазначає певний вплив “третьої сторони” в конфлікті – нацистської Німеччини та Радянського Союзу, однак не ставить його в пріоритет. Основним винуватцем трагедії в нього так само як і в Адамського виступає ОУН та УПА. Про дії АК зі знищення українського населення не згадує, просто констатує, що знищення українців на Любленщині не були раніше подій на Волині, а скоріше були реакцією з польського боку на ці події [107, с. 35-40]. Таким чином і Мотика покладає основну відповідальність за події на Волині на українців, а, конкретніше на українське націоналістичне підпілля.

В наступній своїй статті у цьому ж виданні “Антипольська акція на Волині” автор наголошує, що в українському підпіллі існував план винищення польського населення в цьому регіоні, спираючись на німецький досвід подібних операцій 1939-1940 рр. у Померанії та Великопольщі. Проте, зміна німецького ставлення до ОУН змусило їх переглянути власні дії. Були проекти з виселення польського населення, а при неможливості здійснення переселення – знищення. У відповідь на це польське населення почало організовувати власну самооборону. Найбільшим проявом антипольських акцій було 11-12 липня 1943 р. – масова акція зі знищення поляків на Волині [106, с. 124-130]. Варто зазначити, що ця стаття є перекладом фрагменту книги “Від Волинської різанини до операції “Вісла” Польсько-український конфлікт 1943-1947”, де автор лише розширює подібний погляд на ситуацію – ОУН та УПА є організаторами та ініціаторами початку винищення польського населення на Волині. Основним аргументом були претензії на ці території у випадку створення незалежної України, невдоволеність власним положенням у II Речі Посполитій та ідеологічне послуговування інтегральним націоналізмом, що був націоналізмом радикального спрямування. В певній частині УПА прагнули скопіювати досвід етнічних чисток в нацистській Німеччині, проте через спробу ліквідації українського підпілля з боку нацистів, була вимушена відмовитись від подібної моделі. Яскраво спостерігається подібність поглядів

Мотики та Адамського, хоча в українських колах вони вважаються доволі поміркованими польськими істориками.

Найбільш радикальну позицію з приводу Волинських подій представляють кресові товариства у Польщі (родина Семашків – Владислав та Єва, Рішард Шавловський, Люцина Кулінська, Чеслав Партач та інші). Вони заснували власну організацію, яка носить назву “Товариство Вшанування Жертв Злочинів Українських Націоналістів” (UOZUN). Вони мають власний друкований орган, що має назву “Na Rubieży” – “На Околиці” (див. Додаток В), де публікуються праці про кількість жертв та погляди кресовиків на Волинські події. Подамо деякі з їх міркувань з цього приводу. “На Рубежі” подає нам цифру 80 700 чоловік жертв з польського боку. Якщо подивитися географію, то побачимо, що кількість жертв по регіонам виглядає наступним чином: Волинь – 68 700, Східна Малопольща – 127 000 (Тернопільське воєводство – 43 990, Львівське – 33 048, Станіславівське – 21 630), а також територія Польщі в її теперішніх кордонах (Люблінське, Жешувське та Краківське воєводства) – 13 300 чоловік [36]. На основі аналізу цих цифр бачимо, що, на думку авторів видання, основна кількість жертв приходить саме на Волинь, проте знищення поляків здійснювалося і в кордонах вже сучасної Польщі. Наступний кресовик Александр Корман подає цифру 183 700 чоловік., зокрема у Галичині (100 тис.). Люцина Кульніська у своїй книзі “Злочини українських націоналістів проти поляків 1939-1945 років” (див. Додаток Д) подає цифру 200 тис. У листі до тодішнього президента Польщі Олександра Кваснєвського кресовики нададуть цифру вже 500 тис. [36]. Таким чином, ми бачимо спробу маніпулювання не перебігом самих подій, а кількістю жертв з боку представників кресових товариств. В той же час як Головна Комісія Дослідження Злочинів проти польського народу кількість польських жертв зазначає 20 -25 тис. осіб, що є офіційною версією кількості жертв з польського боку [36]. Тобто, ми бачимо перебільшення жертв українсько-польського протистояння у 6 разів. Не зайвим буде зазначити, що згідно з офіційної статистики (Статистика Польщі – Краків, 1915) етнографічний склад населення Волині перед Першою світовою війною

був таким: на Ковельщині поляків нараховувалося лише 4.100 на загальну кількість населення 279.900, Крем'яччині – відповідно 9.800 і 288.200, Луччині – 13.300 і 340.000, Острожщині – 15.500 і 224.900, Рівненщині – 19.600 і 376.100, Володимир-Волинщині – 22.000 і 365.900, Дубнівщині – 9.900 і 152.074 [116,с. 27]. Таким чином, діячі кресових товариств зазначають кількість вбитих поляків настільки ненауково і маніпулятивно, що не враховують тогочасний етнічний склад і кількість населення Волині та Галичини. Безумовно, що дані дещо піддалися зміни через так звану пацифікацію, коли на ці території у великій кількості линули польські осадники. Проте очевидним є те, що на той час 200 тис., а тим паче, 500 тис. поляків не проживали на даний територіях, що підтверджує антинаукові позиції діячів даних товариств та їх провокативний та спекулятивний характер діяльності.

Безумовно, що це неповний список всіх вчених та представників, що досліджують це питання. Ми взяли лише найбільш поширені та найбільш популярні погляди. Однак навіть ці дані яскраво демонструють нам те, що польські наукові та “позанаукові” кола основну провину покладають на українську сторону. Питання про кількість жертв конфлікту з українського боку або зовсім не вказують, або зазначають їх невелику кількість з примітками про них як жертв “відплатних акцій”, тобто, як тих, що були вбиті випадково.

Постає питання про вплив наукових кіл на формування історичної пам'яті населення Польщі.

У Польщі політичні кола дуже зацікавлені у залученні науковців до формування політики пам'яті. Це яскраво видно на прикладі польського ІНП. Як зазначив його колишній голова Януш Куртика у своєму інтерв'ю газеті “Дзеркало тижня”. Куртика явно розмежовує історію та історичну політику як дві окремі сфери. І якщо в першій може бути полеміка, то в другу сферу має втручатися тільки держава. Характеризуючи роль ІНП Польщі в історичній політиці, він зазначає, що інститут лише пропонує ті чи інші погляди на події минулого державі, проте саме представники політичного інстеблшменту мають обирати з цього переліку те, що вважають за необхідне [35]. Таким

чином, колишній голова Інституту Національної Пам'яті вказує, що ІНП є інституцією, що лише виконує попит держави на складові політики пам'яті, однак саме держава має формувати комплекс дій, що можуть називатися політикою пам'яті, тобто роль істориків в цьому процесі є дуже опосередкованою.

Продовжуючи тему стосунків політику та ІНП Польщі не можемо не відмітити сильний вплив держави на процедуру вибору голови ІНП. Колегія при ІНП оголошує публічний конкурс на посаду голови. Переможець стає кандидатом на посаду голови. Ця колегія надсилає результати конкурсу до польського парламенту. Надалі нижня палата – Сейм голосує за кандидата. Для його затвердження потрібно 3/5 голосів (із 460 членів за має бути мінімум 276 голосів “за”). Далі верхня палата – Сенат проводить власне голосування, де кандидатуру має підтримати половина депутатів+ 1 голос (із 100 членів “за” має бути 51 людина). Після успішного проходження даної процедури кандидат отримує призначення. Варто також сказати, що сам ІНП підпорядкований парламенту і складає перед ним щорічний звіт. На основі нього визначається і бюджет інституції. За даними, в середньому бюджет ІНП складає 200-290 млн. злотих (в середньому 580 млн. грн.) [35, 49, 50]. Таким чином, ми бачимо значний вплив держави на функціонування інституції, як у фінансовому, так і в кадровому питанні (для порівняння Голова українського ІНП призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра культури [40]; державним бюджетом України на 2019 рік на ІНП виділено 127 млн. грн. [22]). Тобто, в обох країнах ці наукові установи є надзвичайно залежними від держави, що значно впливає на їх офіційну позицію з певних питань і сферою спрямованості їх діяльності.

Цікавим є також інший польський проект. Президент Польщі Анджей Дуда у листопаді 2015 року проголосив “Стратегію історичної політики Польщі”, що покликана на необхідності посилення позиції Польщі як країни на міжнародній арені через захист її доброго імені та виховання патріотизму серед поляків [59,

79]. Варто зазначити, що підтримку цій стратегії висловили наступні науковці: професор габлітований Анджей Новак, доктор Пшемислав Журавський, Александр Смоляр – президент Інституту гуманітарних наук, доктор габлітований Влодзимеж Марциняк, професор, доктор габлітований Анджей Чвалба, професор, доктор габлітований Ришард Легутко, професор, доктор габлітований Марія Дзельська, доктор габлітований Марек Цичоцький, доктор Міхал Лучевський, доктор габлітований Анджей Васко, професор, доктор габлітований Пьотр Глінський, професор, доктор габлітований Анджей Ричард, професор, доктор габлітований Богдан Ківінський, професор, доктор габлітований Даріуш Стола, доктор Лукаш Каміньський – голова ІНП, доктор Войцех Мушинський, доктор Анджей Граєвський, професор, доктор габлітований Ян Зарін – всього 18 чоловік з високими посадами та потужними науковими званнями. Це говорить, що історична політика держави є узгодженою з науковцями.

Варто зазначити про це один проект. 2016 рік було проголошено “Роком польської історичної дипломатії”. Для цього було створено Раду історичної дипломатії при МЗС Польщі. В інтерв’ю голова цієї інституції ясно дає зрозуміти власне бачення завдання Ради, що головним для неї є показ Польщі як країни, що жодного разу не співпрацювала з окупаційними режимами і не здійснювала етнічних чисток проти національних меншин, однак виступала в ролі рятувальниці від подібних дій інших країн [41, 59]. Таким чином, мета і завдання інституції є чітко декларованими. Правда, варто зазначити, що деякі польські історики, наприклад Анджей Фрішке та Єжи Онух, сумніваюся у можливостях даної інституції та її привабливості закордоном.

Враховуючи вищезазначене, ми приходимо до висновків, що польські наукові кола слугують інструментом формування державної історичної політики Польщі. Погляди науковців і політиків на мету і завдання історичної політики Польщі є схожими, що зближує їх і мотивує до співпраці. Ставлячи за мету поширення і, по суті, нав’язування іншим країнам Європи власного погляду на історію власної держави, підтримання статусу народу-жертви –

нацистської та комуністичної окупації, роблячи акценти на злочини, що скоєні проти польських громадян, возвеличуючи польський визвольний рух, Польща не бажає визнавати злочини, що здійснювалися польськими громадянами проти осіб інших національностей або кваліфікує їх як військові злочини, відплатні акції, в той момент як дії проти польських громадян називає “геноцидом”. Великою є також залежність польських наукових інституцій, як наприклад Інститут Національної Пам’яті від державних органів влади у плані бюджету організації та виборів керівника цієї установи, що також впливає на якість і спрямованість наукової та публічної діяльності даних організацій.

Польські історики, як і польські політики обопільно підтримують концепт “Волинської різанини” і поширюють його як у самій Польщі, так і закордон, активно співпрацюючи та взаємодіючи при цьому. Це несе пряму загрозу науковості діяльності істориків і перетворює їх у рупорів політичних гасел, а не діячів-науковців.

2.2. Наукові кола України та їх роль у формуванні історичної пам'яті про Волинські події

Проаналізуємо діяльність українських науковців та наукових інституцій, які вивчають Волинські події, порівняємо з польським впливом і концептом. Аналіз також почнемо з українського Інституту Національної пам'яті і ще раз звернемося до порівняльної таблиці (див. Додаток Б).

На відміну від польського сайту ІНП український сайт Інституту Національної пам'яті не має окремої сторінки, присвяченої Волинським подіям. Навіть в підрозділі сайту, присвяченому Українській Повстанській Армії присутня лише книга з історії УПА [86] з окремим розділом про українсько-польський конфлікт (розділ 4). Окремим виданням є книга “100 років сусідства. Україна і Польща” [80], де також описується про українсько-польський конфлікт на Волині у розділі “Війна 1942-1947” (с. 25-28), взаємні акції знищення у розділі “Злочини” (с. 28-29), а також сучасну пам'ять українців та поляків щодо спільних фрагментів історії (с. 49-51) та окремий розділ присвячений архітекторам порозуміння з боку обох країн (с. 41-45). Звернемо увагу, що дана книжка опублікована двома мовами: українською та польською і демонструє нам тенденції науковців обох країн до пошуків порозуміння і компромісів. Проте, український сайт ІНП більшу увагу звертає на українсько-польський форум істориків, що присутній на сайті окремим підрозділом. На основі цього можемо зробити висновок, що дана проблематика не настільки гостро цікавить українських науковців, як їх польських колег. Як ми вже зазначали, і сам бюджет ІНП України є на порядок менше, ніж ІНП Польщі та спрямовується на інші, більш пріоритетні для даної інституції напрямки: Українська революція 1917-1921 рр., Україна у Другій Світовій війні, Майдан та Революція Гідності, українсько-російська війна.

Що стосується науковців України та їх суспільної на науковій дискусії з приводу подій на Волині не можемо не вказати на Володимира В'ятровича – колишнього голову українського ІНП. Він активно долучається до наукової

розробки даної проблеми та публічної дискусії з цього приводу. Зокрема, дослідженню українсько-польського протистояння присвячена його книга “За лаштунками “Волині-43”. Невідома польсько-українська війна”. Його концепт, на нашу думку, яскраво відображений на початку цього дослідження, що носить назву “Вступ, або Чому книга не лише про Волинь”. В основі його наукового погляду лежить те, що він використовує термін “друга україно-польська війна” і зазначає, що Волинь стала моментом кульмінації протистояння, що почалося з утворення українського і польського підпільних рухів у 1942 році, протистояння проходило і на інших територіях, зокрема Холмщині, де, на думку автора, ця війна і розпочалася та Галичині. Піком конфлікту стала акція “Вісла” як спроба “остаточного вирішення українського питання” вже в комуністичній Польщі. Науковець наполягає на значному впливі “третьої сторони” у перебігу цього протистояння – нацистської Німеччини та Радянського Союзу, а також звертає увагу на окремі спроби Російської Федерації ескалації суперечок України та Польщі з приводу пам’яті та погляду на Волинські події [84, с. 7-15]. Таким чином, автор намагається звернути увагу на ширший контекст як перебігу самого протистояння – територіально, хронологічно та ідеологічно, так і на наявність фактору “третьої сторони” у сучасних “війнах пам’яті” України та Польщі щодо Волині. Аналогічних поглядів він притримується у більш ранніх працях “Друга українсько-польська війна 1942-1947 рр.” (2012) [88], а також в іншій науково-популярній праці “Україна. Історія з грифом “Секретно”” [85] (2014), а також у власних інтерв’ю: “В’ятрович про справу Слідкому Росії, націоналізм, Польщу і війну на Донбасі” [4], “Декомунізація, українсько-польські стосунки та архіви КДБ: останнє інтерв’ю Володимира В’ятровича на посаді голови УІНП” [20] та інших. Таким чином, цей науковець намагається показати українсько-польське протистояння не лише через призму Волині, а як серію конфліктів, що завершилися акцією “Вісла”, тобто депортацією українського населення з територій Холмщини та Підляшшя, що змінило національний склад цих земель.

Якщо говорити про вивчення Волинських подій в Україні, то першим, хто серйозно звернув увагу на проблему Волині в українських наукових колах був Ігор Ілюшин. У 2003 році виходить його праця “Волинська трагедія (1943-1944 рр.)”, де він висуває думку про вплив “третьої сторони” на українсько-польський конфлікт, обопільній ролі АК та УПА в розвитку та перебігу протистояння та їх “відплатних акцій” у конфлікті. Головна позиція автора, сформована у вступі праці “Волинська трагедія (1943-1944 рр.)” акцентує нашу увагу на тому, що для автора було важливо показати вплив польського визвольного руху, що був присутній на західноукраїнських територіях на український визвольний рух, зокрема спонукання до проведення “деполонізації” цих земель і оцінити, наскільки виправданими вони можуть бути, а також прослідкувати вплив інших чинників та перебіг даного конфлікту [93, с. 5]. Однак, незважаючи на таке формулювання, автор ініціатором протистояння вважає польські повстанські структури, що попередньою політикою II Речі Посполитою та самими діями АК розпочали хвилю насилля на території Волині. Аналогічних поглядів він притримується у своїй праці “Українська повстанська армія і Армія Крайова: Протистояння в Західній Україні (1939-1945 рр.)” (2009) [92] та статті “Минуле під слідством” у часописі “Критика” [28]. Отже, винуватцем трагедії Ігор Ілюшин називає польську сторону, при цьому не ігноруючи “відплатні акції” та їх негативну роль з українського боку.

Одним із найпопулярніших істориків в Україні, хоча він не є безпосереднім дослідником Волинської проблематики є Ярослав Грицак. Останнім часом він також почав висловлювати власну науково-історичну та суспільно-громадянську думку з цього питання. У низці власних інтерв'ю, зокрема “Ярослав Грицак про Волинь-1943: Вдавати, що винна лише одна сторона – цинізм або наївність” на порталі ZIK [16], “Наше і дуже наше горе” у часописі “Критика” [15], а також рефлексії на тему сучасних українсько-польських стосунків та їх зв'язок з тогочасними подіями у статті “Ярослав Грицак:

“Маніпуляції з історією розколюють польське суспільство”” Історичній правді [17].

Найкраще позицію автора висловлює його інтерв'ю телеканалу ZIK, в якому розвиваючи бачення про провину та відповідальність в конфлікті на Волині, Грицак вказує на провину українців в короткотерміновій перспективі, тобто за конфлікт, що стався, безпосередньо на Волині у 1943 році. Польська сторона має відповідальність у широкому історичному розрізі. Мається на увазі, що Польща своїми діями підготувала можливості для початку перебігу конфлікту. Тому, говорячи про відповідальність сторін, то вона є обопільною, однак не є рівноцінною. Проте, не можна покладати відповідальність і звинувачувати в конфлікті лише одну зі сторін [16]. Таким чином, Грицак вважає першопочинателями протистояння на Волині саме українців, однак зазначає, що це протистояння не набуло б таких масштабів, а то і зовсім не відбулося б без радикальної польської політики часів II Речі Посполитої.

Не можемо оминати увагою і волинську дослідницю Оксану Каліщук. Вона займається дослідженням політичного і суспільного виміру подій на Волині, вплив національних стереотипів на ескалацію цього конфлікту. Свої міркування вона виклала у праці ”Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурси” (2013) [97], статтях “Стереотипні уявлення та ментальність як чинник ескалації українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни” (2013) [96, с. 55-59], а також у публіцистичній статті “Україна, Польща і не тільки. Фантомні болі історичного минулого” газеті “День” (2019) [32], а також інтерв'ю з особистого архіву к.і.н., доцента Білівненка Сергія Миколайовича [31]. Основними ідеями до яких апелює авторка є те, що вона звертає увагу на необхідності пошуку примирення українців та поляків з приводу бачення Волинських подій, наводячи аналогію примирення євреїв і поляків з приводу подій у Єдвабне у 1941 році і наголошує на тому, що залишок стереотипів на невизначеність у питаннях щодо Волині несуть загрозу повтору даних подій в

наш час. Таким чином авторка є прихильницею компромісу і визначення спільного наукового та суспільного погляду на події на Волині.

Важливим фактором є відновлення у листопаді 2015 року спільного українсько-польського форуму істориків. Так серед українських делегатів там присутні: Іван Патриляк, Ігор Ільюшин, Леонід Зашкільняк, Богдан Гудь, Володимир В'ятрович, Юрій Шаповал, Олена Гуменюк, Аліна Шпак та Олександр Зінченко, з польського боку: Гжегож Грицюк, Гжегож Мазур, Гжегож Мотика, Ян Пісулінський, Вальдемар Резмер, Маріуш Зайончковський, Дорота Левша, Павел Укельський та Кшиштоф Персак [70]. Ідея цього форуму полягає в тому, щоб науковці обох вели дискусії зі спірних історичних питань і досягали консенсусу. На сьогодні відбулося вже п'ять таких форумів у Києві та Варшаві. Таким чином, ініціатива з українського боку сприяє тому, що науковці обох країн мають можливість наукової дискусії та обміну думками одне з одним. Це сприяє примиренню обох народів, як в академічно-науковому так і в суспільно-політичному форматі.

Безсумнівно, список науковців, що долучалися до дискусії можна продовжувати. На основі взятих прикладів, ми можемо зробити висновки про те, що на відміну від польської сторони, серед українських істориків наявний більший плюралізм думок – від визнання провини за українською чи польською стороною до наполягання на обопільній провині обох націй, а точніше, визвольних рухів – АК та УПА у роздмухуванні конфлікту. Проте, основна частина українських науковців, все ж розглядає Волинські події у світлі більш ширшого українсько-польського протистояння, наголошує на тяжкому становищі українців у II Речі Посполитій та її асиміляторській політиці як передумові протистояння та першопочинателями конфлікту називає поляків. Українці ж відповіли на початі акції з їх боку. Апологею протистояння якраз і досягло у 1943 році на Волині, а сам конфлікт закінчився внаслідок операції “Вісла” у 1947 році під час “обміну населенням” – депортаціями між комуністичною Польщею та УРСР. Певна частина дослідників наголошує на тому, що необхідно не шукати сторону, що розпочала конфлікт, а знаходити

спільний компромісний погляд на події, робити акцент на так званих “праведниках”, тобто українцях, які рятували поляків і поляків, які рятували українців.

Постає питання про роль українських науковців у формуванні державної політики пам’яті України. Варто зазначити, що в українському суспільстві в цілому 2003 рік, у зв’язку з 70-річчям подій на Волині став роком, коли почалося активне обговорення Волинських подій. Варта уваги зустріч Олександра Квасневського – тодішнього президента Польщі та Леоніда Кучми – тодішнього президента України у с. Павлівка. Проте, до цього тема Волині практично не піднімалася і не досліджувалася в Україні. На сьогоднішній день повторна актуалізація відбулася у 2016 році у зв’язку з польським законом про визнання 11 липня Національним днем пам’яті жертв геноциду, скоєного українськими націоналістами проти громадян Другої Речі Посполитої та у 2018 році у зв’язку з польським Законом про ІМП, де за невизнання злочину українських націоналістів проти польського народу передбачена кримінальна відповідальність. Таким чином, доречним є висновок про те, що українські науковці мали і мають дуже незначний вплив на політику пам’яті України щодо Волині. Причини полягають в тому, що тема Волинських подій довгий час мало цікавила самих українських науковців і робився акцент на інших періодах та тематиках. По-друге, у зв’язку з початком російсько-української війни, більш нагальною потребою стало видання наукових та науково-популярних праць присвячених спільним подіям українсько-російської історії (погляди на Другу Світову війну, Київську Русь, оцінка проекту “Новоросія” та самої Російської імперії в українській історії, Голодомор та масові репресії і т.д.) як протидія російському ідеологічному наступу та спробі маніпулювання історії та подальшому нав’язуванню та просуванню власного історичного гранд-нарративу в Україні змусило істориків змістити акценти на дослідження в даному векторі. По-третє, саме дослідження даної події тісно пов’язане з неоднозначністю поглядів на УПА як феномену української історії, що унеможливорює об’єктивне дослідження в даній царині. Таким чином ні сама держава не була

донедавна зацікавлена Волиню, ні історики не могли викликати цю зацікавленість і якимось серйозно впливати на історичну політику в даному напрямку.

Українську роль, в цілому, можна охарактеризувати як “реакція-відповідь” на польську політику пам’яті вимушено актуалізовану на сьогоднішній день. Тобто, роль науковців, на сьогодні є поки що достатньо малою у формуванні та впливі на політику пам’яті, однак, під впливом внутрішніх та зовнішніх обставин може бути змінена.

РОЗДІЛ 3.

ІНСТЕБЛІШМЕНТ ЯК ЗАМОВНИКИ ПАМ'ЯТІ ПРО ПОДІЇ НА ВОЛИНІ

Розгляд даного питання почнемо із загального визначення дефініції “інстеблішмент”.

Інстеблішмент (від англ. Establishment) – владні, правлячі кола, політична еліта.

1. Прошарки суспільства, що мають привілейоване положення і є опорою даного суспільного устрою.

2. Високий рівень прибутків, стійке становище в суспільстві, достаток [29].

Таким чином, автори даної дефініції концентрують власну увагу на політичну складову цього визначення. В рамках нашого дослідження це поняття буде розумітися як група населення, задіяна в різних сферах суспільно-політичного життя, чия думка є впливовою для значної частини населення країн. Отже, сюди також включені діячі культури і мистецтва, суспільні та громадські об'єднання без політичної складової власної діяльності і т.д.

В рамках нашого дослідження ми стверджуємо, що саме інстеблішмент є основним замовником, а в певних випадках і творцем політики пам'яті про ту чи іншу подію. Вона проявляється у наступних складових: організації проведення державних заходів, приурочених певній події, розробка системи державних нагород для учасників тих чи інших подій, монополія на прийняття рішення про вручення цих відзнак, вплив інстеблішменту на ЗМІ та необхідність висвітлення подій у певному ключі, запит на наукове дослідження і створення певних державних інституцій (факультетів, інститутів, університетів і т.д.) і, безумовно, запит на написання підручників, що служитиме виховній меті – передача даного конструкту наступним поколінням. В сукупності та кожен з них окремо ставлять за мету донесення в широкі маси населення певного концепту погляду на ту чи іншу історичну подію, що має

стати персональним і загальновизнаним. Це і є механізмом та складовими політики пам'яті.

Розглянемо детальніше поняття політики пам'яті та її складових. Тут же зазначимо, що згідно з визначенням А. Дюкова під політикою пам'яті розуміється певній інструментарій, який використовують різні політичні сили та угруповання, залучаючи власні адміністративні ресурси для утвердження певного погляду на історичну подію, що має стати головним [90]. Таким чином, основним завданням політики пам'яті є формування у населення країни чіткого і однорідного бачення та оцінки тієї чи іншої історичної події.

Паралельно також ми будемо застосовувати визначення “історична політика”. Російський дослідник А. Міллер у своїй статті “Політика пам'яті в посткомуністичній Європі та її вплив на європейську культуру пам'яті” визначає історичну політику як сукупність певних дій, які покликані впливати на маси та змінювати їх погляд на історичну подію. Міллер також зазначає, що одними із засобів зміни погляду населення є запровадження нових державних свят, проголошення нових дат, зміна освітніх програм з вивчення історії. Автор розцінює історичну політику в негативному світлі. Він зазначає, що це дає можливість офіційній владі контролювати архіви та контролювати істориків, фактично, створювати бажану картинку минулого, що зовсім необов'язково є правдивою [103].

Постає питання про витоки політики пам'яті та її обумовленість з боку політичного інстеблшменту. Зі створенням більш розгалужених і складніших соціальних структур, серед яких є держава, постала необхідність підтримання соціального порядку (виживання) новоствореної формації. Для легітимізації держави почали формувати політику пам'яті щодо:

- держави як певного інституту;
- її діячів та визначних особистостей;
- щодо взаємостосунків з іншими країнами;
- інтерпретації подій, що трапилися в минулому.

Початковим інструментом цього були міфи і легенди, наприклад про божественне походження певного володаря. З часом це доповнилося певним церемоніалом, до якого можна включити:

- міфи і легенди про божественне походження країни та правлячої династії чи еліти загалом;
- пам'ятні дати, державні свята;
- пов'язаний з цим церемоніал;
- символи (влади, атрибуція держави і т.д.);
- будівлі та пам'ятники;
- офіційні документи (наприклад, Конституція);
- карти та атласи;
- текстові праці.

Цей набір оформлюється в цілісну конструкцію, що, безумовно, змінюється і доповнюється з часом, неодноразово транслюється в певні проміжки часу і передається між поколіннями.

Кожна нація чи етнос на своєму історичному шляху проходила через низку подій, що ставали визначальними, часом тими, що змінювали історичний шлях, те, що ми називаємо доленосними. Ці події носять як позитивну характеристику (отримання незалежності, прийняття Конституції, написання першого твору мовою етносу), так і негативні (війни, геноциди і т.д.).

Тобто, основна мета – ідеологічно-легімітуюча. Російський дослідник А. Міллер виділяє ідеологічні мотиви влади на ведення історичної пам'яті:

1. Боротьба із зовнішнім і внутрішнім ворогом. Під постулатом збереження держави виправдовується маніпулювання історичними фактами;
2. Перекриття комунікації вітчизняних істориків з істориками інших країн через те, що вони, апріорі несуть ворожий до країни історичний концепт події. Завдання вітчизняних істориків – солідарне протистояння таким спробам
3. Висуваючи за аргументи низький рівень патріотизму в суспільстві та погану якість викладання історії, ідеологи виправдовують таким чином,

необхідність наявності єдиного безальтернативного погляду на історичну подію [104,с. 6-23].

Ми також погоджуємося з думкою А. Киридон, що у власному дослідженні посилається на думку дослідника В. Копилова зазначає, що потреба владі у історичних знаннях не є односторонньою – знання теж мають потребу у владі. Влада потребує історичні концепції, що обґрунтовують і виправдовують її діяльність, проте і історичні конструкти теж мають необхідність у владі, бо без неї не зможуть бути домінуючими у суспільстві. Тому одне явище породжує інше і разом вони перебувають в нерозривній єдності [100, с. 48-49].

Таким чином, формується і створюється політика пам'яті. До функцій політики пам'яті можна віднести:

- підтримка і легітимізація держави та її інститутів серед населення;
- консолідуючий фактор – об'єднання на основі тяглості існування та спільного пережитого історичного досвіду.
- мобілізуюча – боротьба із зовнішнім та внутрішнім ворогом.

Вище було зазначено, що ми розширюємо поняття інстеблішменту і включаємо в нього людей, чия думка є важливою і авторитетною для суспільства в цілому. Логічним постає питання про їхню роль як замовників історичної пам'яті. Зазначемо, неполітична складова інстеблішменту, в більшості своїй, виступає не замовником, а ретраслятором наявної концепції історичною пам'яті. Причинами її участі, в своїй основі, виступає власний зиск, в тому числі матеріальний. Адже, їх завданням є реакція на актуальний суспільний заклик або створення таких актуальностей.

Не зайвим буде зазначати і про роль самого суспільства як замовника історичної пам'яті. Необхідність пізнання свого минулого є одним з пріоритетів функціонування будь-якого суспільства. Кожна людина, як і суспільство в цілому має потребу, в так званому полі досвіду, що об'єднує суспільство на основі спільного пережитого досвіду і служить своєрідним дороговказівником і можливістю для рефлексії – неповторення помилок. Тобто, для суспільства історія, згідно із знаменитою латинською максимою служить вчителькою

життя. Звідси, саме суспільство надсилає запит на створення історичного контенту в різних формах, як в розважальній – кінострічки та серіали, романи, комп'ютерні ігри і т.д., так і науковій.

Проте, далеко не завжди ми маємо чітку та однорідну державну та суспільну лінію щодо певної події. Звідси при характеристиці історичної пам'яті та політики пам'яті неодмінно спливає поняття “війна пам'ятей”. Дослідниця Киридон надає визначення війни пам'яті як один із видів конфліктів пам'яті, що відбувається в різних соціально-вікових групах в країні або між країнами, джерелом якого слугує різниця в оцінці та інтерпретації подій минулого [99, с. 53-56]. Таким чином, авторка робить акцент на тому, що війна пам'яті може мати як зовнішній, так і внутрішній характер.

Паралельним є використання терміну “конфлікт пам'ятей”. Дослідник О. Волянюк описує конфлікт пам'ятей як один з видів соціально-політичного конфлікту, в основі якого лежить різниця у погляді не на майбутній шлях суспільства, а оцінка та репрезентація минулого в даний проміжок часу [87, с. 200-203]. Як бачимо, це визначення є дотично близьким до вищезазначеного, отже, будемо послуговуватись обома дефініціями.

Доцільним буде зазначити за допомогою чого здійснюється замовлення політичною елітою історичної пам'яті та її оформлення в політику пам'яті. Доречним вважаємо вказати на типології конфліктів пам'яті:

За вектором спрямованості:

- Вертикальні – неоднозначність “офіційної” версії історичної події з соціальною версією (людина є безпосереднім свідком подій чи отримувала інформацію про неї з іншим джерел).
- Горизонтальні – суперечка щодо трактування історичної події в різних групах (вікових, статевих, етнічних і т.д.).

За змістом:

- Конфлікт цілей – основна мета – це здобуття влади, що має під собою різні аргументації: об'єднання країни, захист від зовнішньої агресії і т.д.

- Конфлікт цінностей – дихотомія різних ціннісних моделей в суспільстві, наприклад, ліберальні та консервативні цінності, демократичних орієнтирів та авторитарних чи тоталітарних спрямованостей і т.д. [82, с. 54]. Враховуючи зазначену класифікацію, можемо стверджувати, що конфлікти пам'ятей не є однорідним явищем і в своїй основі несуть той чи інший корінь протистояння.

Важливо зазначити складові за допомогою яких держава реалізує своє отримувє за можливе виконання свого запиту на створення концептів історичної пам'яті з яких і формується політика пам'яті.

Першою важливою складовою є створення історичних факультетів у державних університетах, що покликані досліджувати історію, створювати історичні праці, що дозволять владі використовувати у власних інтересах та підготовлювати майбутні науково-педагогічні кадри, що мають як і надалі досліджувати історичні проблеми, так і підготувати педагогів, що будуть доносити ці концепти за допомогою підручників, що пишуть ті ж самі науковці.

Друге – це офіційні документи. Оскільки вони мають характер обов'язково виконання, вони можуть розглядатися у ключі інструментів жорсткого проведення політики пам'яті на державному та міждержавному рівнях. Зокрема у фокусі нашої уваги будуть наступні документи і акти: Спільна декларація Президента України Леоніда Кучми і Президента Республіки Польща Александра Кваснєвського “До порозуміння і єднання” (травень 1997 р.) [55], українсько-польська парламентська заява у зв'язку з 60-ю річницею волинської трагедії (липень 2003 р.) [69], Спільна заява Президентів України та Республіки Польща “Про примирення – в 60-у річницю трагічних подій на Волині” від 11 липня 2003 року [56], Постанова Сейму Республіки Польща від 15 липня 2009 р. “Про трагічну долю поляків у східних прикордонних районах” [75], Постанова Сейму Республіки Польща “Про визнання 11 липня Національним Днем пам'яті жертв геноциду, вчиненого українськими націоналістами проти громадян II Речі Посполитої” [76] та реакція української сторони на цей документ: [27, 38, 46], Закон про Інститут Національної пам'яті Польщі [77] та

реакція української сторони на нього [24]. На нашу думку, саме ці документи є основоположними в політиці пам'яті обох країн щодо Волині.

Третє – це проведення низки державних свят. Що стосується Волинських подій, в основі фокусу нашої уваги буде перебувати такий захід як є 11 липня – Національний день пам'яті про жертви геноциду, скоєного українськими націоналістами проти громадян Другої Речі Посполитої у Польщі [42]. Оскільки в Україні немає жодного аналогу даної події ми звертатимемо увагу на реакцію українського інстемблішменту на цей захід. Сюди ми віднесемо і комемораційні заходи, зокрема встановлення та відкриття пам'яток жертвам з польського та українського боку.

Четверте – створення Інститутів Національної пам'яті. Ці структури покликані досліджувати та паралельно допомагати науковцям у формуванні своїх історичних концептів. Разом з тим вони виступають як комунікатори з суспільством, доносячи до нього результати власних надбань.

П'яте – допуск до друку і поширення в навчальних закладах підручників. Їх можна вважати офіційною позицією держави щодо певних історичних періодів, подій чи персоналіїв. Підручники не можуть бути допущені як навчальні посібники в навчальний заклад будь-якого типу без дозволу державної структури – Міністерства освіти і науки. Така процедура характерна як для України, так і для Польщі.

Візьмемо для прикладу описання Волинських подій в університетських підручниках України та Польщі.

Що стосується Польщі, для розгляду нами було взято три підручники для університетів: “Історія Польщі у 20 ст.” Чубинського (2003р.) [118], “Історія Польщі (1914-1989)” Качмарека (2010) [119] та “Історія Польщі (1914-2004)” Рожковського (2004) [121].

Ці приклади дають нам уявлення про зміну трактування подій на Волині з польського боку. Якщо у підручнику Чубинського немає жодної згадки про протистояння польського та українського підпілля на Волині [118], то у підручнику Рожковського цьому присвячено один підрозділ під назвою “Бої

українсько-польські” розміром в 1 стр., де автор зазначає, що Друга світова війна загострила стосунки між обома народами – поляками та українцями на Галичині та Волині. ОУН на початку війни намагалася налагодити співпрацю з німцями, однак вона не була вдалою і вони почали боротьбу проти німців. У 1942 році була організована УПА – Українська Повстанська Армія. В період 1942-1943 рр. Почалися протистояння між польським і українським підпіллям. УПА разом з ОУН планували провести на територіях Галичини та Волині акцію деполонізації (“Українці за Збруч”). У відповідь на це польське підпілля почало організовувати на цих територіях бази самооборони, що спонукало до боротьби і вбивств. Німці і Радянський союз толерували це протистояння [119, с. 126-127]. Таким чином, автор підручника зазначає, що протистояння на Галичині та Волині було протистоянням обох підпільних армій – польської АК та української – УПА, що активно підтримувались “третьою стороною” – Третім Рейхом та СРСР.

Зовсім іншого обриса набувають події у праці Качмарека. В його підручнику присутній розділ “Польсько-українські стосунки – вбивства на Волині”, розрахований на 4 стр. Тут автор використовує поняття “Волинська різанина” для характеристики події і зазначає, що керуючись гаслом “Україна для українців”, представники ОУН та УПА провели понад 900 антипольських акцій здійснюючи так звану “деполонізацію” Галичини та Волині. В результаті цих дій загинуло від 60 до 100 тис. поляків та приблизно 7,5 тис. українців [120, с. 475-478.]. Таким чином, ми бачимо, що в даному підручнику події на Волині подаються з боку концепції “Волинської різанини”, де основна провина покладається на українських націоналістів, що свідомо бажали знищити все польське населення на території Волині та Галичини. Ці три приклади підручників демонструють нам не лише зміну уваги до подій на Волині – від ігнорування до звинувачення в геноциді. Це показує нам і зміну політики пам’яті в Польщі, що лягло на інтерпретації подій в університетських підручниках.

Що стосується України, то нами для аналізу були обрані наступні три підручники: “Історія України” авторства Кормича та Багацького (2006) [102], “Історія України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів” Бойка (2002) [83] та “Історія України. Підручник для неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів” під редакцією Бушина та Гуржія (2016) [94].

З трьох проаналізованих нами підручниками про події на Волині згадується лише в підручнику Бойка. В розділі “Збройна боротьба ОУН-УПА в 1941-1944 рр.” цьому присвячено буквально абзац однієї сторінки. Автор вказує на те, що польська Армія Крайова бажала прорубати собі коридор від міста Перемишль до міста Львів за наказом керівництва в Лондоні, АК починає операцію “Буря”, що ставила за мету повернути контроль над землями, що були у складі Польщі до радянської окупації. Бажаючи здійснити цей задум, АК почала масові вбивства на Холмщині, Підляшші, пізніше це поширилось на землі Волині та Галичини та Закерзонні. В ході цього протистояння гинули як воєнні, так і цивільні особи і продовжувалось воно до 1947 р. [83, с. 479.]. Таким чином, автор відстоює позицію початку протистояння на Волині з боку польського підпілля, ставить ширші географічні межі протистояння обох підпільних армій, зазначаючи, що на Волині це протистояння досягло своєї кульмінації.

Враховуючи вищезазначене, ми приходимо до висновків, що, на відміну від Польщі, протистояння на Волині практично не висвітлюється в університетських підручниках з історії України. Це є прямим відзеркаленням того, що сама політика пам’яті стосовно Волинських подій в Україні не була присутня. Ця подія або ігнорувалася, або не набула значної уваги в політиці пам’яті, звідси – практична відсутність її у підручниках.

Тобто, політика пам’яті і приділення уваги в підручниках з історії тим чи іншим подіям, їх опис та оцінка на пряму залежить від уваги політичного інстеблішменту на цю подію, що було яскраво продемонстровано на прикладі Волинських подій.

Шосте – контроль над ЗМІ. Хоча Конституція України (стаття 34) гарантує свободу слова [34], а в Конституції Польщі (стаття 14) прописані гарантії свободи преси та інших ЗМІ [33], більшість засобів масової інформації фінансуються з державного чи міських бюджетів (в Україні – олігархами, що за допомогою них просувають власні інтереси), ми не маємо явища незалежних ЗМІ. Для прикладу телебачення. У Польщі є тривалий досвід наявності суспільного телебачення – незалежного від державного фінансування, що існує за рахунок спонсорів та сплати абонентів. Проте залежність від коштів державного бюджету, що в певній частині фінансують польське суспільне телебачення, залежність від Національної ради з питань телебачення та радіомовлення, що визначає принципи роботи усієї телевізійної мережі у Польщі змушує суспільне телебачення йти у фарватері державного телебачення Польщі [73]. В Україні суспільне телебачення виникло лише у 2015 році і на сьогодні ще не встигло стати впливовим серед українців і також залежна від держави і в плані фінансування, і в законодавчому плані функціонує згідно з Законом України “Про Суспільне телебачення і радіомовлення України” від 17 квітня 2014 року [25]. Таким чином, ми не можемо стверджувати про незалежність медіа-структур від держави. Вони є її рупорами. В тому числі вони є ретрансляторами усіх складових політики пам’яті.

Сьоме – втручання держави у культурний дискурс. Своєю можливістю контролю ЗМІ та впливу на них, державне замовлення на певну інтерпретацію історичних подій в художньому мистецтві, наприклад польський фільм “Волинь” частково фінансувався Польським Інститутом Кіномистецтва, та польським телебаченням, що є державними фундаціями [74]. Показовим є те, що фільм у 2016 році здобув 9 із 14 найвищих державних кінонагород Польщі – так званих “Орлів” – “польський Оскар” [52]. Отже бачимо, що маніпулювання коштами держбюджету, контроль над ЗМІ та актуалізація в них певних питань дозволяють політичному інстеблішменту спрямовувати, актуалізовувати чи навпаки – замовчувати певні історичні події і цим формувати історичну пам’ять населення.

В сукупності всі ці фактори разом та окремо є складовою історичної політики будь-якої держави і, таким чином формують історичну пам'ять населення про ту чи іншу подію в минулому.

Враховуючи вищезазначене, ми робимо висновки про те, що саме політична складова інстемблішменту в обох країнах є замовниками історичної пам'яті про Волинські події на основі якої формується політика пам'яті щодо цієї події. Основна зацікавленість владних структур у пам'яті полягає в тому, що пам'ять слугує основним легітимізуючим інструментом політичного керівництва. На основі спільного історичного досвіду і тотожності поглядів на події минулого формується єдність і національна самосвідомість соціальних структур. Історична пам'ять слугує не лише як інструмент для внутрішньої консолідації суспільства, але також слугує і об'єднавчим фактором проти зовнішньої реальної та потенційної загрози з боку інших країн. Проте зацікавленість влади у наявності тієї чи іншої моделі пам'яті не є односторонньою – для поширення в маси і монополізацію сама модель зацікавлена у схваленні та взаємодії з політикумом. Не виключаємо також запит самого соціуму на історичне знання про події минулого з яких утворюється історична пам'ять як певного індивіда, так і нації в цілому.

Механізми, що використовує політичний інстемблішмент у ході формування політики пам'яті є: створення наукових інституцій для підготовки науково-викладацьких кадрів і дослідження історії, видання офіційних документів та проведення державних комеморативних заходів, створення підручників та навчальних посібників, контроль над засобами масової інформації та через їх посередництво вплив на культурний дискурс соціуму з приводу тієї чи іншої історичної події. Саме цими механізмами оперує історична політика для просування певного бачення історичної події.

На відміну від політичної складової інстемблішменту, його культурна частина часто є дублером наявних тенденцій пам'яті в самому суспільстві. Через необхідність реакції на актуальні події, що приносить публічним людям значні дивіденти, представники культурного інстемблішменту часто вимушені бути

залучені в дискурс щодо історичної пам'яті. Надзвичайно опосередковано вони формують її. Тобто, роль культурної частини інстемблішменту є надзвичайно незначною у замовленні та формуванні історичної пам'яті та історичної політики.

3.1. Державні заходи як інструменти донесення історичної пам'яті про Волинь

В ході нашого дослідження для аналізу ролі державних засобів як інструментів донесення історичної пам'яті про Волинські події будуть проаналізовані наступні складові:

- офіційні документи та акти обох країн, присвячені тому чи іншому аспекту пам'яті про події на Волині;
- державні свята;
- комеморативні заходи – встановлення пам'ятників, ексгумації та перепоховання жертв.

Почнемо з першої складової. Варто зазначити, що з становленням незалежної України, стосунки між обома країнами формувалися на основі таких документів: Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 р. [21] та Декларація Міністрів закордонних справ України та Республіки Польща про принципи формування українсько-польського партнерства від 21 березня 1994 р. [19].

Як бачимо, обидві країни робили кроки до співпраці, рівноправства та добросусідських стосунків одна з одною. Ця тенденція поширювалась і на спільні болючі сторінки історії обох країн. Хоча історична проблематика рідко або зовсім не піднімалася у цих документах, вони дозволили налагодити продуктивні та мирні стосунки між обома країнами.

Яскравим прикладом служить Спільна декларація Президента України Леоніда Кучми і Президента Республіки Польща Александра Кваснєвського “До порозуміння і єднання”, прийнята у травні 1997 р. В тексті цієї декларації президенти обох держав наголошують, що в стосунках обох країн були присутні як моменти плідної співпраці, так і моменти, що носять на собі відбиток історичних травм, в перелік яких, крім подій 17-18 століття, включений часовий проміжок перебування українських земель у складі II Речі Посполитої. Окремо відзначено Волинські події та операцію “Вісла” як пік

непростих відносин між обома народами. Зазначається, що часто ініціатором таких конфліктів була “третя сторона” (без уточнення). Документ наголошує на необхідності ретельного вивчення історичних конфліктів істориками обох країн та необхідності надання їм об’єктивної оцінки, а також стимулювання діалогу та порозуміння між обома націями. Документ закінчується закликом пам’ятати про минуле, проте не забувати і про майбутнє [55]. Не менш важливою є закріплення положень даного документу під час урочистих заходів у липні 1997 році, що проходили у с. Павлівка Волинської області (див. Додаток Ж). Робимо висновок, що цей документ демонструє нам прагнення президентів обох країн сприяти примиренню обох націй не лише з приводу неоднозначності та конфліктності пам’яті про події на Волині, але і інших непростих періодів і питань спільної історії, визнається провина обох народів у злочинах проти мирного населення. Основна форма взаємодії яскраво відображена на пам’ятнику, що був встановлений у Павлівці жертвам обох націй. На ньому двома мовами: польській та українській написано три слова: “Пам’ять. Скорбота. Єднання”. Саме за таким принципом і відбувався діалог та співпраця урядів України та Польщі.

Далі звернемо увагу на 2003 рік. У зв’язку з наближенням 60-річчя трагічних подій на Волині, уряди обох країн видали наступні документи: українсько-польська парламентська заява у зв’язку з 60-ю річницею волинської трагедії від 10 липня 2003 року та Спільна заява Президентів України та Республіки Польща “Про примирення – в 60-у річницю трагічних подій на Волині” від 11 липня 2003 р. Обидва документи звертають увагу на те, що цей конфлікт був братовбивчою війною. Обидві сторони визнають, що з їхнього боку були злочини проти мирного населення Волині – вбивства і вигнання. Наголошується на тому, що уряди обох країн схиляють голову перед жертвами цієї трагедії, будуть добиватися пошуку історичної справедливості та закликають до неповторення подібного сценарію в наш час [56, 69]. Отже, можемо зазначити, що в даних документах обидві сторони конфлікту – Україна та Польща визнають злочини, здійснені українцями проти поляків і поляками

проти українців і закликають до уникнення даної трагедії (а саме це слово вживається в документах відносно подій на Волині) в сучасних стосунках.

Кардинально протилежна спрямованість буде присутня в наступних документах. Зокрема Постанова Сейму Республіки Польща від 15 липня 2009 р. “Про трагічну долю поляків у східних прикордонних районах” зазначає, що на цю дату припадає 66-річчя Волинської різанини – злочину ОУН та УПА проти громадян Другої Речі Посполитої, що мав ознаки геноциду. Польський уряд вшановує жертв самої трагедії, а також учасників польської самооборони – АК, Батальйонів Хлопських та інших організацій, що боролися проти етнічних чисток. Висловлюється вдячність українцям, що рятували польське населення і подається заклик до відновлення історичної пам’яті про ці події [75]. Отже, вектор цього документу радикально відрізняється від попередніх – від примирення та визнання злочинів з власної сторони до звинувачення виключно однієї – української сторони у подіях, що трапилися в той час на території Волині. Важливо також відмітити, що українська сторона жодним чином не відповіла на цей документ.

Цю ж спрямованість має і документ Постанова Сейму Республіки Польща про визнання 11 липня Національним Днем Пам’яті Жертв Геноциду, вчиненого українськими націоналістами проти громадян II Речі Посполитої від 22 липня 2016 року. В документі зазначалося, що в часи існування двох тоталітарних режимів – нацизму і комунізму, відбулося пробудження і поширення ненависті серед народів. Польський визвольний рух робив спроби домовитися з українським підпіллям, проте це не принесло результатів і український рух продовжив тенденції ненависті до польського населення. Наближається 73-річчя з дня кульмінації злочинів проти польських громадян II Речі Посполитої, здійснених ОУН-УПА, а також проти осіб інших національностей: вірменів, євреїв та українців, що робили спроби захистити їх. Ця подія ще не названа відповідно до історичної правди – геноцидом. Тому Сейм Республіки Польща висловлює подяку всім захисникам польського населення, зокрема АК, Батальйонам Хлопських та іншим організаціям і проголошує 11 липня

Національним днем на згадку про жертв геноциду, вчиненому українськими націоналістичними організаціями проти громадянами Другої Речі Посполитої як пошану та подяку борцям проти злочинних організацій українських націоналістів [76]. Таким чином, настрій документу є тотожним до попереднього проаналізованого документу. Єдиним нюансом є те, що до списку злочинів ОУН та УПА вже додаються злочини не лише проти польського мирного населення, а і проти усіх національних меншин, що проживали тоді на території Волині. Можемо вважати, що в цьому документі український підпільний рух “демонізується” в ще більшій мірі.

Цей документ, на відміну від попереднього, спричинив гостру реакцію України. Ми проаналізуємо відповідь тодішнього президента України Петра Порошенка, заяву-відповідь Верховної Ради України та реакцію колишнього міністра закордонних справ Володимира Огризко на цей законодавчий акт. Спільною лінією в цих заявах є те, що зазначається перелік тих документів, що вибудовують взаємодію України та Польщі і вказується, що подібного роду постанови порушують ті принципи партнерства, що були закладені у попередні роки. Повторно акцентується увага на те, що характер винищення населення на території Волині був амбівалетним і є недоцільними спроби звинувачення виключно однієї сторони. В заявах звучать заклики до знаходження історичної об’єктивності, примирення та недопущення погіршень стосунків між обома країнами [27, 38, 46]. Таким чином, українська сторона ставить за основу у своїх заявах на раніше прийняті домовленості і наголошує на недоречності однобічного висвітлення подій з польського боку. Показовим є те, що 24 серпня 2016 року президенти України та Польщі приймають спільну декларацію, де акцентують увагу на сучасних подіях в Україні: припиненню війни, підтримки європейських прагнень України і т.д., а також щодо подій минулого: вироблення спільної історичної політики, об’єктивне вивчення історичних конфліктів між обома країнами та примирення між ними. Робимо висновки про те, що дане загострення конфлікту було врегульоване лідерами обох країн.

Не менший резонанс викликав прийнятий польським Сеймом від 26 січня 2018 року Закон про ІНП, де передбачалася кримінальна відповідальність за невизнання злочинів, здійснених українськими націоналістами проти громадян Другої Речі Посполитої [77]. Українська сторона зреагувала аналогічно гостро на цей документ і повторила попередню риторику примирення та посилення на колишні законодавчі акти, що регулюють стосунки обох країн [24]. Варто зазначити, що під тиском міжнародної спільноти, зокрема Ізраїлю та США, громадськості обох країн, Конституційний Суд Польщі визнав цю поправку незаконною 19 квітня 2019 року [78]. Таким чином, бачимо чергове загострення і стабілізацію стосунків обох країн з приводу історичної пам'яті та історичної політики щодо Волинських подій.

Доцільним буде вважати, що прийняття цих документів тісно залежить від зміни політичного інстемблшменту обох країн. Для простоти сприйняття та порівняння, ці дані буде зведені в таблицю (див. Додаток Е).

На основі аналізу даних таблиці зазначимо різке збільшення уваги до Волинських подій при президентстві Александра Квасневського та Анджея Дуди – в Польщі та Леоніда Кучми та Петра Порошенка – в Україні. Це демонструється рядом прийнятих законодавчих актів, проаналізованих вище. Не меншим є вплив парламентів обох країн на політику пам'яті, зокрема пропорційне співвідношення політичних сил та їх ідеологічне спрямування. Найбільш яскраво це проявляється у Польщі. Якщо за президентства Квасневського провідною партією в польському Сеймі були партії демократичного спрямування (“Демократичний союз лівих сил”, “Демократичний Союз”, Громадянська платформа і т.д.), то під час президентства Дуди цією партією є “Право і справедливість” – партія націонал-консервативного правого ухилу [50].

В Україні ситуація зі зміною реакції – від ігнорування до підвищеної уваги пов'язана з початком російсько-української війни, яка бере за основу “війни пам'ятей” щодо певних історичних подій спільних для обох країн (період Російської імперії, Радянського Союзу, Другої Світової війни) та їх історичної

оцінки. Задля попередження подібного сценарію з Польщею, Україна вимушена була реагувати на подібного роду заяви. Другою причиною є євроінтеграційні прагнення України, що ще більше зближують її без того тісні взаємодії України та Польщі. Третя причина – страх перед Російською Федерацією та потенційне розширення її впливу, що змусило мобілізуватися і об'єднуватися країни Центральної та Західної Європи, особливо ті, що пережили радянську окупацію.

Отже, таблиця яскраво відображає нам тенденції у зміні уваги до Волинських подій з боку політичного інстеблішменту обох країн: від ігнорування до спроб примирення та від ігнорування до загострення конфронтації.

Безумовно, що у випадку обох країн існують висловлювання окремих представників владних структур і політиків з приводу історичної пам'яті обох народів про Волинь. Однак засадничими, на нашу думку, і тому цікавими для аналізу саме перелічені документи через свою масовість охоплення, тобто, впливовість і обов'язковий характер виконання. Інші складові часто висловлюють згоду з офіційними позиціями. В певних випадках є протилежна позиція, однак вона не несе настільки потужний вплив на суспільні настрої та позицію політичного інстеблішменту в обох країнах.

Особливим днем у вшануванні пам'яті жертв Волинських подій є 11 липня. Як ми зазначили вище, з 2016 року це свято набуло в Польщі офіційного характеру і носить назву Національний день пам'яті жертв геноциду, вчиненому українськими націоналістами над громадянами Другої Речі Посполитої. В своїй основі в цей день відбуваються марші пам'яті та покладання квітів жертвам так званої “Волинської різанини” [63, 64]. Однак часом такі заходи перетворюються в українофобські акції [2, 60]. Найпоширенішими закликами на таких заходах є: “Бандера стоп”, “Вічна ганьба українським людовбивцям”, “Бандерівець не є моїм братом”, “Нюрнберг для різунів” і т.д. На таких заходах часто можна почути “тугу за східними кресами” на зразок “Львів – польське місто” і т.д. (див. Додаток 3). Отже

бачимо, що у Польщі комемораційні заходи часом набувають характеру політичних акцій антиукраїнського спрямування.

В Україні ж 11 липня є заходом, що не так давно став подією на яку широка громадськість, в тому числі політичний інстеблшмент звертають увагу. Зазвичай заходи з вшанування жертв відбуваються на локальному рівні – в селищах Волині [37, 62, 65, 66]. В деяких випадках українські представники покладають квіти в Польщі [45]. Показовим є навіть те, що минулого року голови обох держав проводили вшанування жертв порізно: Порошенко – у Сагрині (Польща), Дуда – на Волині (Україна) [18]. Що стосується України, то 11 липня не було зафіксовано жодних антипольських акцій чи демонстрацій. Це говорить нам про те, що політичний фактор впливу на пам'ять про Волинські події в Україні є значно меншим, ніж у Польщі.

Звернемо увагу на такий державний захід як комеморативні практики – встановлення пам'ятників жертвам Волинських подій, приїзд чи неприїзд лідерів держав обох країн до цих пам'ятників, а також факти вандалізму з боку населення обох країн.

Варто зазначити, що в Польщі пам'ятники жертвам “волинської різанини” стоять у багатьох великих містах: Варшаві, Люблині, Щецині, Вроцлаві та більш малих містах (див. Додаток І). Часто на цих пам'ятниках напряду вказується, що цей пам'ятник польським мирним мешканцям, що загинули від рук українських націоналістів. Українська сторона неодноразово висловлювала протест з даного формулювання погляду на Волинські події. Однак, даний погляд переноситься навіть на написи на пам'ятниках і продовжується дотепер.

Не можемо не вказати, що і в самому польському суспільстві є неоднозначне ставлення до такого формату вшанування загиблих. Показовим є приклад міської влади та громади міста Торунь, що відмовилися встановлювати пам'ятник жертвам Волинських подій з насадженою на вила дитиною та головами, насадженими на палі [57] (див. Додаток К). Отже, можемо стверджувати, що не все польське суспільство притримується такої політики

пам'яті держави щодо подій на Волині. Варто сказати, що такі спроби продовжується і до сьогодні не лише в Торуні, але і в інших містах Польщі.

На відміну від польських пам'ятників, українські встановлені в тих селах, де відбувалися дані події, наприклад, селища Павлівка, Гірка Полонка, Михлин і т.д. (див. Додаток Л). На них перелічують імена загиблих, проте не акцентують увагу, що вони загинули саме від рук Армії Крайової чи інших польських визвольних рухів, хоча вказується на те, що вони загинули від рук поляків. Це говорить нам про іншу спрямованість політики пам'яті України щодо Волині, хоча в ній теж присутня риторика провини однієї сторони.

Не можемо не звернути увагу, що окремим проявом “війни пам'ятей” між Україною та Польщею щодо Волині є акти вандалізму. Вони часто спрямовані не на пам'ятники жертвам подій на Волині, а на кладовища вояків УПА чи для прикладу вбитим полякам, що відображено у спеціальній інфограмі (див. Додаток М). Ця діаграма говорить нам, що пік руйнування українських пам'яток в Польщі є 2015 рік, в Україні – 2017 рік. Українська сторона відновлює пам'ятники, що піддалися акту вандалізму, польська – не відновлює або відновлює в дуже незначній кількості. Проте, останнім часом в Польщі є окремі групи активістів, що активно починають займатися цим [80, с. 51]. Враховуючи це, відмітимо, що в Україні відбувалися руйнування пам'ятників полякам, в Польщі – цвинтарі вояків УПА. Це ще раз показує нам особливості пам'яті та сприйняття Волинських подій обох народів

Таким чином, робимо висновки, що до державних заходів з формування та поширення історичної пам'яті про Волинь можна віднести офіційні документи, державні свята та комеморативні заходи з встановлення пам'ятників жертвам події та проведення заходів біля них. На основі аналізу державних актів можемо стверджувати, що інтерес політичного інстеблїшменту в Україні та Польщі до Волинських подій змінювався в залежності від політичної розстановки сил в самій країні (це стосується Польщі) та зовнішньополітичними обставинами (це стосується України). Прослідковується чітка кореляція від ігнорування до компромісних тенденцій та від ігнорування

до загострення конфлікту та його згасання на даному етапі на прикладі ухвалення державних актів.

Що стосується державних свят, то в Польщі та Україні – це 11 липня. Однак цей день набуває в цих країнах різних забарвлень. В Польщі 11 липня офіційно з 2016 року є Національним днем пам'яті жертв геноциду, вчиненому українськими націоналістами над громадянами Другої Речі Посполитої. Сама постановка назви і антиукраїнські заходи, що часом проводяться в цей день дозволяє називати цю подію політичними акціями, а не комеморативними практиками. В Україні під впливом польських настроїв лідери країни та громадськість здійснюють комеморативні практики – покладання квітів біля пам'ятників жертв.

Така ж різниця відображається і на встановленні пам'ятників жертвам Волинських подій. Якщо в Україні немає жодного пам'ятника жертвам Волинських подій у великому місті, а вони розташовані виключно в селях, що постраждали внаслідок цих подій, то в Польщі такі пам'ятники розташовуються у великих містах: Варшава, Люблин, Вроцлав і т.д. На українських пам'ятках не акцентується увага на польських визвольних руках як ті, що здійснювали вбивства українців, а говориться саме про поляків. В той же час на польських пам'ятниках зазначається, що польські громадяни стали жертвами українських націоналістів.

Окрему увагу було звернуто на вандалізм. Якщо в Україні були пошкоджені пам'ятники, що присвячені саме полякам, то в Польщі пошкоджуються цвинтарі УПА. Це показує нам вплив державних заходів на свідомість громадян, по суті, відображення їх бачення у тому, хто є, на їх думку, винуватцями трагедії. Таким чином, вплив державних заходів на польське суспільство та його пам'ять про події на Волині є значно більшим, ніж в Україні.

3.2. ЗМІ як дзеркало пам'яті про Волинські події

В епоху інформаційного суспільства доступ і поширення інформації набули першочергового значення. Сама інформація стала товаром, необхідність знати новини власної країни і всього світу стала однією з основних. Глобалізаційні процеси роблять державні кордони все більш формальним явищем. Події, що трапляються часом на інших куточках планети не є ізольованими – вони впливають на весь світ. При цьому вони стали доступними – мережа Інтернет, на сьогодні, дозволяє отримати доступ до новин за лічені хвилини. На фоні цього різко збільшилася кількість засобів масової інформації.

Постає питання про їх вплив на суспільства обох країн та особливості цього впливу. Почнемо з польського суспільства. За результатами дослідження проведеного Оксфордським університетом у 2018 р. (див. Додаток Н) маємо наступні ключові моменти:

- З населення 38 мільйонної країни, 73% присутні в мережі Інтернет;
- ЗМІ, що неприховано демонструють прихильність до правлячої партії “Право і справедливість” останніми роками стрімко втрачають глядацьку аудиторію, наприклад шоу новин “Wiadomości” (Відомості), що транслюється телеканалом TVP 1 за 2018 рік втратило 20% глядачів;
- Зростає роль незалежних журналістських блогів та каналів Суспільного телебачення (як Niezalezna.pl або Natemat.pl., wPolsce і т.д.);
- Топ-5 ЗМІ з найбільшою глядацькою аудиторією: TWN News, Polsat News, RMF FM, TVP News, Radio Zet;
- В період з 2015 по 2018 рр. рівень довіри поляків до ЗМІ складає 48% (падіння на 5 процентних пунктів 14 місце із 37 можливих) [120, с. 94-95].

Враховуючи результати опитування, зазначимо, що польське населення за останні роки втратило довіру до ЗМІ, особливо до провладних і починає надавати перевагу незалежним ЗМІ та блогам. Відмітимо також, що друковані ЗМІ також втрачають свою аудиторію, основні споживачі новин дивляться їх по телевізору, або читають в Інтернеті.

Проаналізуємо вплив українських ЗМІ на суспільство. у 2018 році було проведено соціопитування серед українців з усіх областей, (крім окупованих зон Донецької та Луганської областей та Криму) соціологічною компанією InMind на замовлення міжнародної громадської організації Internews, що реалізує програму “Український медійний проект”, або “Проект У-Медіа”, за фінансової підтримки Агенції США з міжнародного розвитку (USAID) (див. Додаток П). На основі соціологічних даних маємо наступне:

- Частка Інтернет-користувачів в Україні з 42 мільйонного населення становить 82%;

- В 2018 році вперше відбулося зростання довіри до національних ЗМІ, новинам в мережі Інтернет довіряють 58% респондентів, порівняно з 47% у 2015р. На рівні 2015 року залишається довіра до телеканалів – 61%, після падіння в попередні роки та 39% радіо, порівняно з падінням у попередні роки. Падіння довіри відбулося до друкованих ЗМІ – з 34% у 2015, до 28% у 2017 і відновлення до 33% у 2018 р.;

- Найбільш популярними ЗМІ в Україні серед телеканалів – 1+1, Інтер, СТБ; серед порталів новин в мережі Інтернет – Укр нет, Яндекс, УНІАН, серед друкованих видань – Сьогодні, Вести, Факти і коментарі (Факты и комментарии); серед радіостанцій – Хіт ФМ, Шансон, Авторадіо Україна [112, с. 5, 20-21].

Отже, дані результати свідчать нам про збільшення рівня довіри до ЗМІ серед українського населення. Високим залишається рівень довіри до всіх джерел, що публікують новини, окрім друкованих видань – рівень довіри до них зменшився. Проте, це може бути пов’язано із загальною тенденцією до зменшення споживання друкованої продукції, а не з дискредитацією себе друкованими ЗМІ чи збільшенням критичності мислення серед споживачів даного інформаційного продукту.

Порівнюючи результати соціопитувань по країнам, робимо висновки, що на відміну від Польщі, населення України мають більшу довіру до ЗМІ, що відмічено зростанням за останні роки. Це відкриває можливості для

маніпуляцій, показує низький рівень критичного мислення серед українського населення. Якщо польське населення шукає альтернативні (так звані “незалежні”) джерела інформації, то українське населення залишається вірним державним інформаційним агентствам і компаніям. Це дозволяє зробити прогноз про великий потенціал маніпуляцій ЗМІ. Це може бути використано і при висвітленні Волинських подій також, що несе загрозу для подальших стосунків між обома країнами.

Постає питання про роль ЗМІ у формуванні історичної пам’яті та проаналізувати, наскільки ефективним інструментом історичної політики є дана складова. Як зазначає дослідниця Стрільчук, що саме через ЗМІ українці і поляки мають можливість знайомитись з способом життя, культурою, моральними і духовними цінностями одне-одного. Важливим є також те, що ЗМІ не лише надають інформацію, але і висловлюють власну оцінку щодо цих складових і народу в цілому [114, с. 142]. Враховуючи зазначене, робимо висновок, що засоби масової інформації несуть в собі інформативний та оцінковий потенціал. Саме вони представляють народу його сусіда в усій своїй повноті, прибираючи кордони і ставлячи його поруч із глядачем. Оцінкова функція дозволяє робити висновки про побачене. Однак, часто така оцінка нав’язується глядачу, а не формується ним самостійно. Тут і відкривається можливість для маніпуляцій, поширення національних стереотипів та неприязні серед обох народів.

Найбільш класичними стереотипами поляків про українців є образ “українця-зрадника” та “українця-різуна” (“українця-гаймадамака”), в той же час як серед українців поширене бачення поляків як пригноблювачів [96, с. 55-56]. Ці стереотипи активно тиражувалися у ХХ ст. за допомогою газет, продовжують вони поширюватися і в сучасних ЗМІ обох країн.

Як ми вже зазначали, через свою доступність і впливовість, засоби масової інформації несуть в собі потенціал маніпуляції, в тому числі історичними проблематиками. Якщо в Польщі ці маніпуляції пов’язані з одностороннім висвітленням подій на підтримання статусу “народу-жертви”, то в Україні

маніпуляції пов'язані з тим, що через відсутність єдиної державної лінії та погляду на ту чи іншу історичну подію. Прикриваючись “плюралізмом” різні ЗМІ доносять в своїх публікаціях лінію тієї політичної сили чи персони, що фінансує їх діяльність. Це заважає формувати єдину історичну політику і несе загрозу розколу української нації [105, с. 3-4]. Таким чином, риторика ЗМІ в обох країнах має свою специфіку, що залежить від рівня єдності суспільства та наявності чи відсутності єдиної державної лінії щодо висвітлення історичних подій. На прикладі Волинських подій ця тенденція також простежується.

Що стосується польських медійних ресурсів та їх оцінки подій на Волині у 1942-1943 рр. Зазначимо певну невизначеність в оцінках даної події. Певна частина ліберальних ЗМІ вказувала на необхідність та можливість порозуміння серед українців та поляків. На противагу їм, так звані “кресовики” описували дані події виключно як геноцид проти польського народу. Ще одна частина ЗМІ вказувала на наявність “третьої сторони” в українсько-польському протистоянні (Радянських Союз та Третій Рейх). Присутність цих обох режимів служила каталізатором протистоянь серед народів. Не можемо не вказати на чинник ескалації конфлікту, що породжується з обох сторін – це постійне завищення кількості жертв. Додаткової ескалації конфлікту надало втручання у культурний дискурс політичного інстеблішменту з прийнятими законодавчими актами до 70 та 75-річниць Волинських подій [113, с. 254]. Таким чином, присутня невизначеність в оцінках подій у ЗМІ Польщі, в залежності від політичної спрямованості інформаційного ресурсу, однак більш впливовими на політичну еліту є так звані “кресовики” – радикальні елементи, що доносять ідею про провину українських націоналістів у геноциді проти польського населення.

В українському інформаційному просторі присутні наступні особливості опису Волинських подій та Польщі загалом. Як зазначає дослідниця Стрільчук, найбільш активно Польща та її стосунки з Україною висвітлюються у ЗМІ західних областей України. Можемо засвідчити навіть переважання польської проблематики, на відміну від центральних ЗМІ. Умовно всі інформаційні

ресурси можна поділити 3 групи: 1) проросійські, 2) проукраїнські з прихильним ставленням до Польщі і поляків; 3) ЗМІ, що повторюють державну риторику щодо Польщі. Також зазначимо, що українські регіональні ЗМІ у своїх сюжетах активно звертають увагу на співробітництво обох країн в різних сферах (в той же час таких міжрегіональних особливостей не помічаємо у ЗМІ Польщі) [114, с. 144]. Таким чином, бачимо, що в ЗМІ України та Польщі наявні свої характерні особливості висвітлення тематик, присвячених державі-сусіду. В Україні, навіть, присутні регіональні особливості висвітлення тих чи інших проблематик, в залежності від близькості/дальності розташування від Польщі.

Перейдемо до безпосередніх прикладів відображення подій і проблематик, пов'язаних з Волинськими подіями українськими та польськими ЗМІ.

Особливо активно на Волинські події звертали увагу у зв'язку з 70 та 75 роковинами. Тут яскраво простежується залежність опису і оцінки у ЗМІ від політичної спрямованості видання. Для прикладу консервативна права газета “Rzeczpospolita” (“Річ Посполита”) у зв'язку з 75-роковин подій на Волині випустила статтю Єжи Гашчинського, що мала назву “Скільки можна заперечувати геноцид на Волині”. В ній автор наголошував на тому, що провина українських націоналістів є очевидною і він не розуміє, які можуть бути дискусії з даного питання серед правлячої партії та опозиції в Польщі. Автор також описує причину, що спонукала його до написання своєї статті – окреме вшанування президентами України і Польщі цих подій, особливо поїздка Петра Порошенка у селище Сагринь Любленського воєводства, де польським підпіллям 10 березня 1944 року було знищено від 800 до 1400 українців. Автор не розуміє позицію ліберальних польських партій на знаходження спільної позиції, вказуючи, що вона не може існувати і злочини українських націоналістів є цілком очевидними і доведеними. Також дана газета опублікувала результати опитування за яким практично 3/4 опитаних респондентів називають події на Волині геноцидом, 9% проти такого формулювання. Кожен п'ятий респондент (19%) не визначився зі своєю

позицією. Найчастіше геноцидом події на Волині 1943 року називали поляки віком 50 років і люди старшого віку (78%), люди з найнижчим рівнем освіти (75%) та доходом менш як 1000 злотих (77%) [43]. Таким чином, редакція і читачі даного інформаційного ресурсу притримуються правих поглядів, притримуються і трактують Волинські події як геноцид проти поляків. Дану позицію підтримує і тижневик “Do Rzeczy” (“До речей”). Напередодні 75-річчя Волинських подій журналістка Анна Пйотровська випустила свою статтю “Нас не вчили про Волинь”. У ній авторка підтримує політику уряду, що почав говорити про події на Волині в “єдино правильному і можливому ключі – геноциді”. Порівнюючи часи, коли в школах Польщі розпочали доносити дітям інформацію про Катинь, авторка говорить і про важливість донесення інформації про вбивства тисячі поляків на східних кресах [43]. Отже, бачимо чітку тенденцію, що ЗМІ правого спрямування висвітлюють Волинь у ключі геноциду проти населення Польщі з боку українських націоналістів.

В кардинально іншому ключі виступають ЗМІ ліберального, на даний момент, опозиційного напрямку. Для прикладу Ягенка Вільчак у своїй статті “Історія в руках політиків – смертельна зброя” у тижневику “Polityka” зазначає, що канцелярія польського президента не зробила все можливе для спільної зустрічі і вшанування жертв президентами України та Польщі. Авторка наполягає на тому, що поляки мають примиритися з тим, що українці мають власне бачення історії та власних національних героїв, що в Польщі викликають негативну реакцію. Поляки безсилі це змінити і не мають на те право. Однак українці також не можуть прийняти і зрозуміти, що ОУН-УПА не є національними героями для поляків, а сприймаються поляками як вбивці мирного населення. Авторка зазначає на необхідності примирення, однак, наполягає, що поки що до нього ще далеко [43]. Таким чином, авторка статті акцентує увагу на те, що допоки що народи не можуть примиритися в різницях в оцінці тих чи інших подій чи діячів, однак мають зробити для цього все можливе.

Інше видання “Gazeta Wyborcza” (“Газета Виборча”) напередодні 75-річниці опублікувало статтю Павла Вронського, яка мала назву “Відвертаємося від України. ПіС поховала доктрину Єжи Ґедройця”. Він вказує на те, що героїзація ОУН та УПА в Україні є наслідком військової агресії з боку Росії, що не змогли зрозуміти праві політики, що зациклені на “відродженні великої Польщі”. Проводячи аналогію зі спільним вшануванням жертв подій президентами обох країн із цього річним окремим вшануванням, автор акцентує увагу на відході від доктрини Єжи Ґедройця, що звучить як “немає вільної Польщі без вільної України”. На думку автора, останнім часом у керівництвах обох країн переважають радикальні ухили (героїзація ОУН та УПА, резолюція про геноцид на Волині, закон про ІНП), що спричинило завмирання діалогу між обома країнами. Автор попереджає, що за подібного розвитку подій, Польща отримує схвалення таких дій тільки від Росії [43]. Аналізуючи зміст матеріалу, робимо висновок на тому, що автор засуджує відхід польського інстемблішменту від політики примирення і знаходження компромісів і наголошує на тому, що за продовженням такої риторики, незалежності Польщі існує велика загроза.

Таким чином, ми бачимо кореляцію у висвітленні подій на Волині в залежності від політичного спрямування ЗМІ – геноцид у праворадикальних ЗМІ до примирення і пробачення – у ліберальних.

Тепер звернемо увагу на українські ЗМІ. Для порівняльного аналізу візьмемо публікації в українських ЗМІ за 2013 рік через активізацію уваги до цієї проблематики у зв’язку з наближенням 70-річчям Волинських подій.

Для аналізу візьмемо наступні українські ЗМІ: “Дзеркало тижня”, “Сьогодні”, “Українська правда”, “Український тиждень”. В період з січень по листопад 2013 року в цих виданнях було надруковано 175 статей присвячених Волинським подіям (для порівняння, в 2011 році таких публікацій було всього 38). За кількісними показниками статті розподілені наступним чином: “Українська правда” – 86, “Сьогодні” – 32, “Український тиждень” – 28, “Дзеркало тижня” – 27. Найбільше публікацій припало на період квітень та липень 2013 року.

Коротко характеризуючи основні позиції зазначимо, що газета “Дзеркало тижня” зайняла позицію незаперечення провини українського визвольного руху у подіях на Волині, однак більшою мірою звертала увагу на польську провину, зазначаючи, що без політики II Речі Посполитої, що була спрямована проти українського населення, така подія не трапилась би. Ці тези відстоюються редакторами С. Махуном та В. Яблонським.

Кардинально протилежну позицію відстоює видання “Сьогодні”. Автори статей про Волинську проблематику – О. Бузина та С. Богачов покладають провину за події на Волині на ОУН та УПА і висловлюють нерозуміння і підтримку сучасним націоналістичним силам, що підтримують діячів національного руху – М. Лебідя, С. Бандеру та Р. Шухевича, що здійснювали вбивства поляків на Волині. Варто зазначити, що більшість активів даного видання належали Р. Ахметову і відображали тодішню антиукраїнську позицію Партії Регіонів.

Доволі схожою є позиція “Української правди” та “Українського тижня”. Даючи опис подіям на Волині, автори матеріалів використовують словосполучення “польсько-український конфлікт” чи українсько-польська війна” як прагнення показати обопільну відповідальність сторін. Основні автори статей: Р. Кабачий, І. Патриляк, Ю. Макаров, частина з яких є фаховими істориками, засуджують однобічне висвітлення польською владою подій. В той же час критикують тодішню українську владу на кволу реакцію або ж її повну відсутність на дії польського уряду [89, с. 292-294]. Таким чином, дані інформаційні ресурси роблять акцент на провині обох сторін в конфлікті, звинувачують польських політиків у спробах нав’язання власних історичних поглядів Україні, а українських політиків за індеферентність до подібних нападів.

Аналізуючи українські ЗМІ у висвітленні Волинських подій також яскраво проглядається різноманіття поглядів і залежність від політичних вподобань інформаційного ресурсу.

Враховуючи вищезазначене, приходимо до висновків, що в умовах глобалізаційних процесів роль ЗМІ у житті суспільства стає все більшою. Інформація стає товаром на рівні побутових речей. Звідси – зростання кількості ЗМІ, але, водночас однобічність у їх виборі споживачів інформаційної продукції в залежності від власних політичних вподобань. ЗМІ на сьогодні є інтеграторами. Вони стають тим мостом між народами і державами, стирає державні кордони і відкриває різноманітні народи та етноси один одному. Це відкриття стосується не лише сучасного життя, але і минулого. Опис та оцінка подій минулого є як об'єктом інформаційного збагачення медіа-споживача, так і об'єктом маніпуляцій.

Що стосується ролі ЗМІ в українському і польському суспільстві, то вона є однаково високою. Однак, якщо в Польщі останніми роками падає довіра до провладних каналів і зростає потреба у альтернативних (“незалежних”) ЗМІ, то в Україні ситуація є протилежною – зростає загальний рівень довіри до всіх видів ЗМІ в цілому. Загалом відзеркалення Волинських подій як в Україні, так і в Польщі не є однобічним, а, скоріше, плюралістичним. Проте, в обох країнах чітко простежується взаємозалежність між політичною власністю та спрямованістю ЗМІ та її позиції щодо Волинської проблематики.

3.3. Культурний дискурс і його значення у формуванні історичної пам'яті населення України і Польщі про Волинь

Дискусії щодо ролі та інтерпретації певної історичної події відбуваються не лише в політичних та наукових колах. Саме суспільство, а іноді і суспільства в якості окремих індивідів обговорюють, відображають, сперечаються, знаходять компроміси щодо певних історичних подій та періодів. Волинські події тут не становлять виключення. Для характеристики та опису даних буде застосовуватися поняття культурний дискурс.

У фокусі нашої уваги будуть знаходитися наступні складові культурного дискурсу:

1. результати соціологічних опитувань як відображення ефективності (неефективності) політики пам'яті обох країн щодо Волинських подій;
2. спогади очевидців та їх внесок у формування історичної пам'яті населення України та Польщі про Волинь;
3. діячі культури і мистецтва та їх погляд на Волинські події, вплив на перебіг культурного дискурсу їхніх позицій;
4. соціальні мережі як сучасні платформи для культурного дискурсу;
5. релігійні спільноти щодо оцінки подій на Волині.

Почнемо із соціопитувань. Цікавим є дослідження 2016 року проведене Національним центром культури та Інституту політичних досліджень Польської Академії. Звіт про результати цього опитування носить назву "Українці про історію, культуру та польсько-українські відносини". До участі в ньому було залучено 4 тис. респондентів з різних регіонів України. Результати свідчать, що:

- Історію України вважають дуже важливою або важливою 83% респондентів;
- Джерела інформування з історичних подій розподілені наступним чином: 1 місце – розмови з родиною та близькими (40%), 2 місце – школа

(38%), 3 – книги, (36%), на 4 місці – фільми (29%), 5 та 6 місце посідають українські телевізійні канали (25%) та Інтернет (24%).

- При оцінці Національно-визвольної війни 1648-1657 рр., 52% респондентів оцінили цю подію як боротьбу за незалежність України.

- При виборі характеристик в оцінці діяльності УПА обрали тільки позитивні – 51%, тільки негативні – 6%, як позитивні, так і негативні – 11% респондентів.

- Оцінка Польщі та її значення в історії є дуже неоднозначним. Респонденти відзначають як позитивні історичні періоди у взаємній співпраці обох народів (наприклад, середньовіччя, союз Петлюри та Пілсудського при боротьбі з більшовиками), так і негативні (ставлення до українців у роки існування Другої Речі Посполитої, операція “Вісла” і т.д.).

- Характерним є те, що в опитуванні майже відсутня різниця в оцінці Польщі та її ролі в історії України по регіонам. Більше того, мешканців Західної України більш критичні в своїх оцінках.

- Топ-5 найважливіших подій спільної історії на думку українців: 1 – Національно-Визвольна війна 1648-1657 рр., 2 – період 1918-1921 рр., 3 – Волинські події та операція “Вісла”, 4 – боротьба з нацистською та радянською окупаціями, 5 – стосунки країн після 1991 року.

- Серед українських респондентів немає чіткої оцінки у визначенні того, хто винуватий у подіях на Волині. Формулювання позиції, прийнятою польським Сеймом, більшість респондентів вважає нав’язаною. Навіть при офіційному визнанні такого формулювання українським урядом, така позиція не сприймається більшістю учасників опитування [71]. Таким чином, в соціопитуванні чітко видно неоднозначне ставлення українців до спільних сторінок історії, однак саме ставлення до поляків в більшості своїй відзначена як позитивна. Прослідковується також відсутність однієї сталої позиції щодо подій на Волині, а також звертається значна увага на спільні моменти співпраці в історії обох народів. В цілому, роль Польщі в історії України, в своїй більшості, оцінюється як позитивна.

Тепер звернемо увагу на ставлення поляків до українців. “Газета Польська” посилаючись на результати Центру опитування суспільної думки зазначає, що 36% поляків ставиться до українців із симпатією. Це один із найвищих рівнів за останні роки. Інша газета “Щотижневий універсал” посилається на дані іншого соціопитування, яке присвячено hate speech (мови ненависті) в Інтернеті респонденти засвідчують, що у випадках зустрічі з мовою ненависті 71% випадків були антиукраїнськими за спрямованістю (для порівняння 80% висловлювань мали антиісламський, 75% – антисемітський характер) [51]. Таким чином, ми бачимо, що незважаючи на відносно високі оцінки симпатії поляків до українців, Інтернет стає платформою, де надзвичайно поширеною формою спілкування стає ксенофобська та антиукраїнська. Це може поставити під сумнів цифри дослідження чи продемонструвати приховане негативне ставлення поляків до українців. Порівняння з іншими соціопитуваннями (див. Додаток Р-С) засвідчує відносно стабільні оцінки обох націй щодо одне одного. Це говорить нам, з одного боку, про здебільшого позитивне ставлення народів одне до одного. З іншого боку це демонструє нам наростання тенденцій до взаємної неприязні та, навіть, ненависті українців та поляків одне до одного, що може нести негативні наслідки в подальшій співпраці.

Що стосується результатів опитування українців і поляків у ставленні до Волинських подій, то згідно з опитуваннями 2003 року, проведених в Україні та Польщі маємо наступні цифри.

В Польщі при відповіді на питання: “Хто найбільше постраждав під час Волинських подій?”, 28% опитаних відповіли, що постраждалою стороною є переважно поляки та частково українці, 27% – в більшій мірі постраждали поляки, проте також і українці, 15% – обидва народи в різній мірі, 19% – виключно поляки. 38% респондентів зазначили, що відповідальність за Волинські події події мають взяти обидва народи, 34% зазначають, що провина і відповідальність за ці події лежить виключно на Україні [81]. Таким чином, в суспільній думці Польщі при оцінюванні подій на Волині переважає погляд на те, що найбільш постраждалою стороною конфлікту є Польща і

відповідальність за ці події лежить здебільшого на українській стороні. Однак громадська думка не є настільки однозначною і значна частина респондентів наполягала на тому, що українці та поляки виступають як в якості постраждалої, так і в якості винуватої сторони.

Що стосується погляду української громадськості на Волинські події соціопитування вказують, що майже 49% респондентів нічого не знали про ці події, 28% були в певній мірі проінформовані про Волинські події, майже 15% мають певне уявлення про перебіг протистояння і лише майже 8% респондентів зазначили, що добре проінформовані про події, що відбувалися на Волині [81]. Отже, бачимо, що, на відміну від поляків, українці менш обізнані та, ймовірно через це, менш категоричні у своїх оцінках щодо подій на Волині у 1942-1943 рр.

Отже, зазначені нами результати опитування громадської думки в обох країнах демонструють нам різницю в актуальності Волинських подій для обох країн (в Польщі ця актуальність є вищою), різницю в оцінці та інтерпретації (в Польщі вона є більш категоричною та однозначною). Це пов'язано як з оцінкою власного сусіда і його в історії, так і з ієрархією історичних акцентів. Не можемо не звернути увагу, що немалий вплив на результати досліджень мають стереотипи обох народів щодо одне одного. В Польщі вплив цих стереотипів на суспільну свідомість є вищим, ніж в Україні. Таким чином, політика пам'яті та її вплив в польському суспільстві є більш активною, звідси її більший вплив та категоричність в оцінках польських респондентів на відміну від української громадськості.

Наступним в нашому пункті будуть спогади очевидців. Зазначимо, що дані джерела активно використовують науковці у дослідженні даної проблематики. Безсумнівно, що сприйняття і оцінка даних джерел на достовірність має розглядатися через критичну призму. Однак спогади очевидців, в даному випадку, цікавлять нас не як джерело для наукових розвідок, а як оцінка учасників подій та її вплив на культурний дискурс між українським та польським суспільством.

Самі спогади за своїм емоційним забарвленням можуть бути розділені на: 1) виключно негативні (респонденти згадують виключно злочини, здійснені іншою стороною); 2) емоційно нейтральні (зазначається події без оцінки або прості констатації фактів, наприклад, так, в нашому селі жили поляки (українці); 3) виключно позитивні (збираються свідчення про факти порятунку та співпраці обох національностей одна з одною).

Нами були взяті та опрацьовані спогади очевидців як з української сторони [8, 9, 39 110], так і з польської сторони [48, 58 68], так і комбіновані українсько-польські [109, 117]. Аналізуючи спогади очевидців обох народів, зазначимо, що в більшості своїй превалюють негативні стосовно іншої нації. Часто можна почути категоричність в оцінці подій, наприклад, так, це саме поляки підпалили наше село, ми точно знаємо, що це були загони УПА, яким було наказано спалити наше село. Респонденти часто не вказують на злочини представників власної національності, навіть, якщо вони їм відомі чи виправдовують їх. Однак, останнім часом як самі науковці, так і журналісти та громадські діячі починають шукати приклади порятунку та співпраці обох народів одне з одним. Беручи за приклад примирення німців та євреїв стосовно Холокосту, громадські та наукові кола обох країн прагнуть тотожним шляхом примирити громадськість обох країн. Проте, в цілому, широкому загалу обох країн ці спогади є маловідомими і не справляють великий вплив на культурний дискурс. Скоріше, в більшості своїй, вони дублюють етнічні стереотипи обох націй стосовно одне одного і є відомими вузькому колу науковців та особливо зацікавленим громадянам та членам родини тих осіб, що були свідками Волинських подій.

Суспільний резонанс в обох країнах спричинив фільм Войцеха Смажовського “Волинь”, що вийшов у 2016 році. Сам режисер у своєму інтерв’ю зазначав, що мета його фільму – це виступ проти крайнього націоналізму, а не проти українців, що він прагнув показати жорстокість і небезпеку таких поглядів, а не зняти фільм антиукраїнського характеру [53]. Однак фільм викликав неоднозначну реакцію в обох країнах – від надзвичайно

схвальної до радикально негативної, що проглядається, зокрема по коментарях у соціальній мережі Facebook. Українські глядачі заговорили і про “руку Кремля” в цьому фільмі. Часто самі поляки не заперечуючи художню майстерність автора зазначали, що фільм явно не піде на користь українсько-польським стосункам і не є об’єктивним відображенням тогочасних подій [3, 54, 72]. В Україні цей фільм було заборонено для показу в кінотеатрах [61]. Однак існують спроби в українському суспільстві дозволити показати цей фільм, проте вони не мають успіху [23]. Таким чином, громадськість обох країн неоднозначно поставилася до даної кінострічки. Визначаючи художню якість фільму та необхідність подальшої дискусії з даної проблематики, громадяни обох країн в своїй більшості вказали на надмірну гіперболізацію звірств української сторони і замовчування злочинів польської сторони, а також вказали на те, що така позиція не сприятиме покращенню стосунків між обома націями.

Окрему увагу звернемо на культурний інстеблішмент обох країн. Найбільш яскравою реакцією на дискурс щодо Волинських подій проявилася у ході реакції на закон про ІНП у Польщі. Тоді представники творчого інстеблішменту обох країн уклали “Звернення громадських середовищ Польщі та України” у лютому 2018 року. Текст звернення засвідчує, що беручи за основу гасло “Нема вільної Польщі без вільної України і вільної України без вільної Польщі”, особи, що підписалися під даною петицією, закликають до неможливості подібної риторики щодо оцінки подій на Волині, вказують на загрозу російського імперіалізму, що використовує конфронтацію України та Польщі у власних інтересах закликають до поновлення діалогу в інтересах обох країн [26]. Всього петицію підписали 57 осіб, 29 – з України, 28 – з Польщі. Серед переліку осіб, що підписали цю петицію зазначимо таких представників культурного інстеблішменту як письменниця Оксана Забужко, художник Ростислав Лужецький протоієрей Георгій Коваленко – ректор Відкритого православного університету Святої Софії-Премудрості, письменник Юрій Андрухович та інші зі сторони України; режисерка Агнешка Голланд, Анджей

Северин – директор Польського театру у Варшаві, поет Адам Загаєвський та інші зі сторони Польщі. Безумовно, прикладів втручання діячів культури та мистецтва у культурний дискурс з приводу історичної пам'яті обох народів про Волинські події не вичерпується. Ми взяли до розгляду саме цей приклад як найбільш яскравий і як той, що показує нам прагнення в культурному інстеблішменті обох країн до діалогу, співпраці та порозуміння в оцінці подій спільного минулого.

Не лишаються в стороні від даної проблематика і релігійні діячі різних конфесій в Україні та Польщі. В основному активну увагу цьому приділяють християнські церкви, а саме католицька, греко-католицька. Активна участь будь-якої з православних церков у цьому питанні не відмічена. В цілому священнослужителі обох церков обох країнах притримуються формули, проголошену папою Римським Іоаном Павлом II “Пробачаємо і просимо пробачення” і наголошують про це в своїх зверненнях, проголошених у 2005 та 2016 роках [7, 14, 67]. Таким чином, релігійні громади в обох країнах притримуються позиції порозуміння та взаємопрощення. Така тенденція є важливою і сприяє покращенню внутрішнього клімату в обох суспільствах та зовнішньому клімату у стосунках обох країн.

На основі наведених прикладів, можемо зробити висновок про те, що в основі культурного дискурсу лежить декілька площин: відображення впливу політики пам'яті на суспільства через соціологічні опитування, спогади очевидців, діячі культури та мистецтва з їх позицією щодо Волинських подій, соціальні медіа як ретранслятори наявних суспільних тенденцій та майданчики для дискурсу, а також релігійні громади та їх роль у культурному дискурсі щодо подій на Волині. На основі залучення даних складових робимо висновок, що роль культурного дискурсу як в громадськості України та Польщі, так і між суспільствами обох країн грає значну роль у формуванні поглядів та оцінки Волинських подій. Однак, цей фактор не є настільки впливовим, наскільки може бути в потенціалі. В громадській думці обох країн яскраво проявляються ті погляди і тенденції, що присутні в політиці пам'яті обох країн – однобічна

провина України – в польській суспільній думці, неоднозначність та необізнаність з Волинськими подіями – в українському суспільстві. Однак не можемо не відмічати поступове поширення прагнення до примирення та історичного діалогу в громадськості України та Польщі.

ВИСНОВКИ

Історіографія дослідження включає в себе наступні складові: дослідники дефініцій “історична пам’ять”, “історична політика”, “політика пам’яті”, “війни пам’ятей”, “колективна пам’ять” та інших. До їх числа входять: Л. Нагорна, А. Киридон, О. Воляннюк, Г. Касьянов, М. Казаков – з вітчизняних; О. Міллер, О. Дюков – з російських вчених. Наступним є дослідники перебігу Волинських подій з Польщі та України: Г. Мотика, В. В’ятрович, І. Ілюшин та ін. Останньою складовою залученого історіографічного доробку є дослідження з дотичних складових політики пам’яті: впливу ЗМІ, історіографія проблематики та ін.: А. Конник, І. Тимків, В. Бабка, О. Іващенко, Л. Стрільчук, А. Михненко та М. Месюк, а також О. Гриценко та С. Пахоменко.

Що стосується джерельної бази, то види джерел, що були нами залучені можна розбити на декілька видів: 1) Конституції та законодавчі акти України та Польщі; 2) свідчення очевидців; 3) інтерв’ю з науковцями в різному форматі (аудіо, відео, текстовий); 4) соціопитування населення України та Польщі; 5) університетські підручники з історії України та Польщі; 6) статті у ЗМІ; 7) публікації у соціальній мережі Facebook; 8) інформаційні та довідникові ресурси в електронному форматі.

В ході дослідження нами були застосовані наступні дефініції:

Політика пам’яті – сукупність державних заходів, спрямованих на прищепленню населення концепту чи концептів пам’яті про історичне минуле.

Історична пам’ять – погляд та інтерпретація подій минулого індивідом на суспільством в цілому.

Історична політика – сукупність певних заходів, здійснюваних політичним інстеблішментом метою яких є підтримання легітимності та консолідація суспільства на основі подій подій минулого та пам’яті про них.

Колективна пам’ять – пам’ять певних соціальних, вікових гендерних, релігійних чи етнічних груп про історичні події та їх інтерпретація.

Війни пам'ятей – неузгодженість у суспільстві чи в міждержавних взаєминах поглядів щодо перебігу та впливу подій давнини, що спричиняє конфлікти внутрішнього чи зовнішнього характерів.

Що стосується взаємозв'язку цих понять, то можемо констатувати їх нерозривність та взаємовпливовість – політика пам'яті не може існувати без колективної та історичної пам'яті, зміна колективної пам'яті не може відбуватися без війн пам'ятей і т.п.

Творцями історичної пам'яті населення є науковці. Саме своїми емпіричними пошуками вони формують і доносять до населення науковий погляд на минуле суспільства. По суті маючи монополію вони виступають монопольними інтерпретаторами історичного минулого. Маючи за мету дати суспільству образ його минулого, об'єднати його та утримати свої владні позиції, представники політичного інстемблішменту звертаються до науковців як творців історичної картини минулого і використовують їх у власних інтересах, роблячи залежними від державних структур (фінансування, неможливість написання підручників та інших навчальних посібників без грифу державної структури – Міністерства освіти і науки і т.д.). В кожній країні така залежність присутня, однак ступінь її різниться. Не менш залежною історичні інтерпретації науковців залежать від особистого пережитого досвіду і громадської позиції. Все це робить інтерпретації історичного минулого кожного науковця і науковцями кожної країни неповторними.

В Україні та Польщі такі інтерпретації мають свої особливості. Що стосується погляду на події на Волині, то умовно їх можна поділити на три групи: “Волинська трагедія” чи “Волинська катастрофа” – переважає в Україні, “Волинська різанина”, “Польська різанина”, “Волинський злочин” – переважає в Польщі; “друга українсько-польська війна”, “війна підпілля” – є умовно компромісним і, на сьогодні, набирає популярності в обох країнах. Прибічники першої групи, в більшості своїй покладають провину за Волинські події на польське підпілля. Прихильники другої відстоюють думку про геноцид польського населення на Волині, здійснений представниками українського

підпілля. Третя група наполягає на знаходженні версії інтерпретації однаково зручної для обох країн і наполягає на обопільній провіні обох сторін і необхідності припинення спекуляцій кількістю жертв.

Що стосується впливовості науковців в Україні та Польщі на формування історичної політики, то можемо засвідчити, що у Польщі науковці є більш залежними державі – звідси більш лояльними і мають значно більший вплив на формування історичної пам'яті про Волинь. В Україні сама зацікавленість до зазначеної проблематики викликана спробами нав'язування власного погляду на Волинські події є, відповідно меншою. Також характерним є те, що на сьогоднішній день дана подія губиться в актуальності серед іншим більш нагальних подій минулого такі як Друга Світова війна, період перебування українських земель у складі Російської імперії, Голодомор, Революція Гідності і т.п.. Сама увага до них викликана російською агресією. Звідси менша увага істориків до дослідження даних проблематик, менше фінансування в галузі України звідси – менший вплив на формування політики пам'яті про Волинські події при високому рівні залежності від держави.

Характеризуючи роль політичного та культурного інстеблішменту у формуванні політики пам'яті про Волинські події, зазначимо, що культурного складова цього феномену має зовсім незначну роль у формуванні політики пам'яті, на відміну від політичної частини. Йдучи у фарватері загальноприйнятих тенденцій чи спорадично приймаючи участь у заходах, культурний інстеблішмент не має впливовості у царині історичної політики. Ми маємо, скоріше, певну реакцію на державні та міждержавні заходи, наприклад Звернення громадських середовищ Польщі та України, що було складено як реакція на Закон про Інститут національної пам'яті в Польщі. Однак, такі явища є доволі рідкими і поодинокими.

Зовсім протилежну роль в цьому має політичний інстеблішмент. За допомогою таких інструментів як: створення та фінансування історичних факультетів, наукових інституцій та науково-викладацького складу, проведення державних урочистостей, ухвалення офіційних документів, створення

Інститутів Національної пам'яті, допуск до друку і поширення по навчальним закладах підручників, контролем над засобами масової інформації та втручанням у культурний дискурс суспільства, політичний інстеблішмент формує запит на певну модель історичної пам'яті і за допомогою цих інструментів творить історичну політику. Взаємодіючи впродовж довгого часу з науковцями і поширюючи цей конструкт в маси, ці дві групи створюють національний гранд-наратив у державі.

Саме зіткнення двох спільних національних гранд-наративів – статусу “народу-жертви” у Другій Світовій війні, породили війну пам'ятей України та Польщі стосовно Волинських подій. Концепти “Волинська трагедія” і “Волинська різанина” є протилежними одне одному. Об'єднує їх лише те, що така постановка погляду на проблеми означає одностороннє звинувачення у подіях однієї із сторін. Також варто зазначити, що ці концепти є поширеними, однак не загальноприйнятими в обох суспільствах. І саме поширення впливу третього – примирення і компромісу за формулою “Пробачаємо та просимо пробачення” дозволить обом країнам не повторити подій подібно тим, що сталися на Волині у 1942-1943 рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Адамський Л. Гіпотетичний текст спільної заяви поляків і українців. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=216027862129003&id=100011653719234. (дата звернення: 26.10.2019).
2. “Бандерівцям жити не дамо!” і “польський Львів” – шовіністи у Варшаві згадали про “Волинь-43”. URL: https://vgolos.com.ua/news/banderivtsyam-zhytynedamo-i-polskyj-lviv-shovinisty-u-varshavi-zgadaly-volyn-43_273219.html. (дата звернення: 16.10.2019).
3. “Волинь” Смажовського: як фільм сприймають у Польщі та Україні. URL: <https://naszwybir.pl/42068-2>. (дата звернення: 17.09.2019).
4. В’ятрович про справу Слідкому Росії, націоналізм, Польщу і війну на Донбасі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29824063.html>. (дата звернення: 03.11.2019).
5. Вбивства українців польським підпіллям – воєнні злочини, – Лукаш Адамський в “Історичній правді”. [Кінофільм]. *Історична правда*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Pt1IW3PYmys>. (дата звернення: 03.10.2019).
6. Винищення поляків на Волині було свідомим рішенням УПА, – Лукаш Адамський в “Історичній правді”. [Кінофільм]. *Історична правда*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-fNuMftaGag>. (дата звернення: 03.10.2019).
7. Відозва Президії Єпископату Римо-Католицької церкви у Польщі закликає до польсько-українського поєднання. URL: <http://catholicnews.org.ua/vidozva-prezidiyi-iepiskopatu-rimo-katolickoyi-cerkvi-u-polshchi-zaklikaie-do-polsko-ukrayinskogo>. (дата звернення: 19.09.2019).
8. Волинська трагедія: винні обидві сторони – свідчення очевидців із Володимир-Волинського району. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27852145.html>. (дата звернення: 10.09.2019).

9. Волинська трагедія: пам'ять і примирення. Спогади очевидців тих подій. *День*. 2017, 6 липня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/volynska-tragediya-pamyat-i-prymyrennya>. (дата звернення: 10.09.2019).

10. Волинська трагедія-1943. Український погляд: етнічна чистка чи польсько-українська війна? URL: https://sensor.net.ua/resonance/396030/volinska_tragedya1943_ukranskiyi_poglyad_etchna_chistka_chi_polskoukranska_vyina. (дата звернення: 21.09.2019).

11. Волинський злочин. Сайт ІНП Польщі. URL: <https://wolynskyjzloczyn.eu/zw3/history/193,file.html>. (дата звернення: 27.09.2019).

12. Волинь: асиметрія пам'ятей. 8 істориків про рішення польського парламенту. URL: <https://hromadske.ua/posts/volyn-asymetriia-pamiatei-8-istorykiv-pro-rishennia-polskoho-parlamentu>. (дата звернення: 25.09.2019).

13. Волинь-1943. Польський погляд: Волинська різанина – приклад того, що український рух, крім героїчних сторінок, мав і криваві. URL: https://sensor.net.ua/ua/resonance/396150/volyn1943_polskyyi_poglyad_volynska_rizanyna_pryklad_togo_scho_ukrayinskyyi_ruh_krim_geroyichnyh_storinok. (дата звернення: 18.09.2019).

14. Голови УГКЦ та РКЦ Польщі підписали спільну декларацію і попросили прощення за Волинську трагедію. URL: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/22442-ugkc-ta-rkc-polshhi-pidpisali-spilnu-deklaraciyu-z-nagodi-70-x-rokovin-volinskoyi-tragediyi.html. (дата звернення: 19.09.2019).

15. Грицак Я. Наше і дуже наше горе. *Критика*. 2003, серпень. URL: <https://krytyka.com.ua/articles/nashe-i-duzhe-nashe-hore>. (дата звернення: 10.09.2019).

16. Грицак Я. про Волинь-1943: “Вдавати, що винна лише одна сторона – цинізм або наївність”. URL: https://zik.ua/news/2018/07/11/yaroslav_grytsak_pro_volyn1943_vdavaty_shcho_vynna_lyshe_odna_storona__tsynizm_1363707. (дата звернення: 12.09.2019).

17. Грицак Я.: “Маніпуляції з історією розколюють польське суспільство”. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/5baacb85c8e85>. (дата звернення: 12.09.2019).
18. Два президенти вшанують жертв польсько-українського конфлікту нарізно – джерело. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2018/07/6/152671>. (дата звернення: 23.09.2019).
19. Декларація Міністрів закордонних справ України та Республіки Польща про принципи формування українсько-польського партнерства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_072. (дата звернення: 28.10.2019).
20. Декомунізація, українсько-польські стосунки та архіви КДБ: останнє інтерв'ю Володимира В'ятровича на посаді голови УІНП. URL: <https://prm.ua/dekomunizatsiya-ukrayinsko-polski-stosunki-ta-arhivi-kdb-ostannye-interv-yu-volodimira-v-yatrovicha-na-posadi-golovi-uinp>. (дата звернення: 04.11.2019).
21. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_172. (дата звернення: 28.10.2019).
22. Додаток №1 до Закону України “Про державний бюджет України на 2019 рік”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/68/f479611n176.xls>. (дата звернення: 27.10.2019).
23. Дозволити прокат на Україні популярного польського фільму “Волинь” для встановлення та вивчення історичної правди щодо України. Електронні петиції. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/60018>. (дата звернення: 27.10.2019).
24. Закон про “бандеризм”. Реакція України й світу на скандальну польську ініціативу. *Тиждень.ua*. 2018, 2 лютого. URL: <https://tyzhden.ua/News/208897>. (дата звернення: 10.09.2019).
25. Закон України “Про Суспільне телебачення і радіомовлення України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-vii>. (дата звернення: 13.10.2019).

26. Звернення громадських середовищ Польщі та України. URL: <http://www.nasze-slowo.pl/news/zvernennja-seredovishh-polshhi-ta-ukraini>. (дата звернення: 04.11.2019).

27. Звернення у зв'язку з порушенням парламентом Республіки Польща домовленостей щодо спільної оцінки польсько-українського протистояння у 1943-1945 роках. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/ogrysko/57c71b7b4bb3c>. (дата звернення: 10.09.2019).

28. Люшин І. Минуле під слідством. *Критика*. 2011, квітень. URL: <https://krytyka.com.ua/articles/mynule-pid-slidstvom>. (дата звернення: 10.09.2019).

29. Інстеблішмент. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Істеблішмент>. (дата звернення: 16.10.2019).

30. Інститут Нацпам'яті Польщі звільнив відомого українського історика Григорія Купріяновича. URL: <https://prm.ua/institut-natspam-yati-polshhi-zvilniv-vidomogo-ukrayinskogo-istorika-grigoriya-kupriyanovicha>. (дата звернення: 10.09.2019).

31. Інтерв'ю Білівненка С. М. з Каліщук О. М. 15 червня 2017 року. [Аудіозапис бесіди]. Особистий архів Білівненка Сергія Миколайовича.

32. Каліщук О. Україна, Польща і не тільки. Фантомні болі історичного минулого. *День*. 2019, 5 квітня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/ukrayina-polshcha-i-ne-tilky>. (дата звернення: 19.09.2019).

33. Конституція Республіки Польща. Стаття 14. URL: <https://wipolex.wipo.int/en/text/195330>. (дата звернення: 16.09.2019).

34. Конституція України. Стаття 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 16.09.2019).

35. Куртика Я. “Історична політика – це справа держави”. *Дзеркало тижня*. №47 (775). 5-11 грудня 2009. URL: <https://web.archive.org/web/20091208131241/http://www.dt.ua/1000/1550/67950>. (дата звернення: 13.10.2019).

36. Міф про “100 тисяч”: частина друга. URL: <https://zahidfront.com.ua/news/Mif-pro-100-tisyach-chastina-druga.html>. (дата звернення: 19.09.2019).

37. На Іваничівщині вшанували жертв Волинської трагедії. URL: <https://volynua.com/posts/na-ivanichivshhini-vshanuvati-zhertv-volinskoї-tragedії>. (дата звернення: 09.09.2019).

38. На сайті Верховної Ради з'явився проект заяви-відповіді Польщі щодо Волинської трагедії. *Тиждень.ua*. 2016, 8 вересня. URL: <https://tyzhden.ua/News/173523>. (дата звернення: 10.09.2019).

39. “Побили всіх, дострілювали, а він між побитими живий zostavsia” – спогади очевидців про Волинь у 1943. URL: <https://hromadske.ua/posts/pobyly-vsikh-dostriliuvaly-a-vin-mizh-pobytyumu-zhyvyi-zostavsia-spohady-ochevyidsiv-pro-volyn-u-1943>. (дата звернення: 10.09.2019).

40. Положення про Український інститут національної пам'яті. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2014-p#n11>. (дата звернення: 13.09.2019).

41. Польща на експорт: нова публічна дипломатія чи політичний реванш? URL: https://lb.ua/culture/2016/07/25/341040_polshcha_eksport_nova_publichna.html. (дата звернення: 23.10.2019).

42. Польський Сейм визнав Волинську трагедію геноцидом. *Тиждень.ua*. 2016, 22 липня. URL: <https://tyzhden.ua/News/170269>. (дата звернення: 10.09.2019).

43. Польські ЗМІ про 75-ті роковини Волинської трагедії: “Історія в руках політиків – смертельна зброя”. URL: <https://tyzhden.ua/World/216737>. (дата звернення: 25.10.2019).

44. Поляки образились на очільника Українського Товариства та відкрили проти нього справу. URL: <https://prm.ua/polyaki-obrazilis-na-ochilnika-ukrayinskogo-tovaristva-ta-vidkrili-proti-nogo-spravu>. (дата звернення: 10.09.2019).

45. Посол України в Польщі Андрій Дешиця поклав квіти до Пам'ятника жертвам Волинської трагедії. URL: <https://usa.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/66166-posol-ukrajini-v-polyshhi-andrij-deshhicya-poklav-kviti-do-ramjatanika-zhertvam-volinsykoji-tragediji>. (дата звернення: 07.09.2019).

46. Президент відреагував на рішення польського сейму щодо “геноциду”. URL: <https://expres.online/archive/news/2016/07/22/194816-prezydent-vidreaguav-rishennya-polskogo-seymu-shchodo-genocydu>. (дата звернення: 10.09.2019).

47. Промова голови Українського Товариства в Сагрині 8 липня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2018/07/11/152688>. (дата звернення: 10.09.2019).

48. Свідки говорять. URL: <https://wolynskyjzloczyn.eu/zw3/witnesses/200,file.html>. (дата звернення: 10.09.2019).

49. Сейм Республіки Польща. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сейм_Республіки_Польща. (дата звернення: 27.10.2019).

50. Сенат Республіки Польща. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сенат_Республіки_Польща. (дата звернення: 27.10.2019).

51. Симпатія до українців і мова ненависті в Інтернеті. URL: <http://archiwum.polradio.pl/5/115/Artykul/295778>. (дата звернення: 08.10.2019).

52. Скандальний фільм “Волинь” отримав найпрестижнішу польську нагороду. URL: <https://tsn.ua/svit/skandalniy-film-volin-otrimav-nauprestizhnishu-polsku-nagorodu-900730.html>. (дата звернення: 13.10.2019).

53. Смажовський про “Волинь”: вірю, що глядач зробить висновки [інтерв'ю]. URL: <https://culture.pl/ru/article/smazhovskiy-pro-volin-viryu-shchoglyadach-zrobit-visnovki-intervyu>. (дата звернення: 08.10.2019).

54. Соцсети о фильме “Волинь”: Тяжкий груз вини українцев. URL: <https://ukraina.ru/sn/20161014/1017666950.html>. (дата звернення: 17.09.2019).

55. Спільна декларація Президента України Леоніда Кучми і Президента Республіки Польща Александра Кваснєвського “До порозуміння і єднання”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_088. (дата звернення: 10.09.2019).

56. Спільна заява Президентів України та Республіки Польща “Про примирення – в 60-у річницю трагічних подій на Волині” від 11 липня 2003 року. URL: https://pidruchniki.com/10560412/politologiya/iz_spilnoyi_zayavi_prezidentiv_ukrayini_respubliki_polscha_do_porozuminnya_yednannya. (дата звернення: 10.09.2019).

57. Спірний пам’ятник “Волинська різанина” можуть встановити у польському Торуні. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/12/21/7075383>. (дата звернення: 17.10.2019).

58. Спогади учасників польської самооборони с. Гута Степанська на Волині про події 16-18 липня 1943 року. “І”. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/spohady-pol.htm>. (дата звернення: 10.09.2019).

59. Сучасна історична політика Польщі: виклики для України. URL: <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Polsha-f4a08.pdf>. (дата звернення: 12.10.2019).

60. У Вроцлаві поліція заборонила проведення маршу націоналістів через антиукраїнські гасла. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/worldnews/-u-vrotslavi-politsija-zaboronila-provedennja-marshu-natsionalistiv-z-za-antiukrajinskih-gasel-1109841.html>. (дата звернення: 16.10.2019).

61. У Києві скасували показ польського фільму “Волинь”. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/104734>. (дата звернення: 21.10.2019).

62. У Михлині вшанують пам’ять загиблих під час Волинської трагедії. URL: <https://gorohiv.rayon.in.ua/news/141798-u-mihlini-vshanuiut-pamiat-zagiblih-pid-chas-volinskoyi-tragediyi>. (дата звернення: 26.09.2019).

63. У Польщі відзначають “день пам'яті жертв геноциду ОУН та УПА”. URL: https://galinfo.com.ua/news/u_polshchi_vidznachat_den_pamyati_zhertv_genotsydu_oun_ta_upa_260877.html. (дата звернення: 10.09.2019).

64. У Польщі вшановують жертв у 76 роковини Волинського злочину. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/2339382,У-Польщі-вшановують-жертв-у-76-роковини-Волинського-злочину>. (дата звернення: 07.09.2019).

65. У селі під Луцьком вшанують пам'ять загиблих під час Волинської трагедії. URL: <https://lutsk.rayon.in.ua/news/72990-u-seli-pid-lutskom-vshanuiut-ramiat-zagiblih-pid-chas-volinskoji-tragediyi>. (дата звернення: 26.09.2019).

66. У Тернополі поляків та українців закликали до порозуміння. *Про все.* 2013, 12 липня. URL: <https://provse.te.ua/2013/07/u-ternopoli-poljakiv-ta-ukrajinciv-zaklykaly-do-porozuminnja>. (дата звернення: 18.09.2019).

67. Україна-Польща-Росія: чи можливі мир і поєднання? Доповідь блаженного Святослава на X з'їзді у місті Гнездо (Польща) під назвою “Європа нових початків. Сила християнства, що визволяє”. URL: http://ugcc.ua/official/ugcc-head/propovidi/promova2016/ukraina_polshcha_rosiya_chi_mozhlivi_mir_i_poiednannya_76194.html. (дата звернення: 19.09.2019).

68. Українські справедливі. URL: <https://wolynskyjzloczyn.eu/zw3/the-ukrainian-righteous/201,file.html>. (дата звернення: 10.09.2019).

69. Українсько-польська парламентська заява у зв'язку з 60-ю річницею волинської трагедії. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085-15>. (дата звернення: 10.09.2019).

70. Українсько-польський форум істориків. URL: <http://memory.gov.ua/ua-pl-historian-forum-news>. (дата звернення: 10.09.2019).

71. Українці про історію, культуру та польсько-українські відносини. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/ukraincy_ob_istorii_kulture_i_polsko-ukrainskih_otnosheniyah.html. (дата звернення: 08.09.2019).

72. Фільм “Волинь”: відгуки українців. URL: <http://www.polukr.net/uk/blog/2016/10/film-volin-vidguki-vidomix-ukrayinciv>. (дата звернення: 17.09.2019).

73. Як улаштоване суспільне телебачення Польщі. URL: https://stv.detector.media/dosvid/movnyku_svitu/yak_ulashtovane_suspilne_telebachennya_polschi. (дата звернення: 13.10.2019).

74. TVP przekazuje milion złotych na film „Wołyń”. URL: <https://kresy.pl/wydarzenia/tvp-przekazuje-milion-zlotych-na-film-wolyn>. (дата звернення: 13.10.2019).

75. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 lipca 2009 r. w sprawie tragicznego losu Polaków na Kresach Wschodnich. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20090470684>. (дата звернення: 10.09.2019).

76. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 lipca 2016 r. w sprawie oddania hołdu ofiarom ludobójstwa dokonanego przez nacjonalistów ukraińskich na obywatelach II Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1943-1945. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20160000726>. (дата звернення: 10.09.2019).

77. Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ustawy o grobach i cmentarzach wojennych, ustawy o muzeach oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. URL: <http://dziennikustaw.gov.pl/DU/2018/369/1>. (дата звернення: 10.09.2019).

78. Ustawa z dnia 12 kwietnia 2019 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz niektórych innych ustaw. URL: <http://dziennikustaw.gov.pl/du/2019/992/1>. (дата звернення: 17.09.2019).

79. Zapis spotkania dot. Strategii Polskiej Polityki Historycznej. URL: <https://www.prezydent.pl/kancelaria/dzialalnosc-kancelarii/art,18,zapis-spotkania-dot-strategii-polskiej-polityki-historycznej.html>. (дата звернення: 15.09.2019).

Література

80. 100 років сусідства. Україна і Польща. Київ : Український Інститут Національної пам'яті, 2018. 56 с.
81. Аналітичний огляд “Волинська трагедія 1943-1944 рр. в пам'яті українського та польського народів”. URL: www.memory.gov.ua:8080/ua/publication/print/1664.htm. (дата звернення: 10.09.2019).
82. Бабка В. “Війни пам'ятей” як засіб політичного впливу в Україні. *Історичні та політологічні дослідження. Спеціальний випуск*, 2018. С. 54.
83. Бойко О. Д. Історія України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академія, 2002. С. 479.
84. В'ятрович В. За лаштунками “Волині-43”. Невідома польсько-українська війна. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. С. 7-15.
85. В'ятрович В. Україна. Історія з грифом “Секретно”. Харків : Книжковий Клуб Сімейного Дозвілля, 2014. 512 с.
86. В'ятрович В., Забілий Р., Дерев'яний І., Содоль П. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених. / Відп. ред. та упоряд. В. В'ятрович. 3-тє вид. Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2011. 352 с.
87. Волянчук О. Конфлікт пам'ятей. Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів. / Кер. авт. кол. А. М. Киридон. Київ : ДП НВЦ “Пріоритети”, 2013. С. 200-203.
88. В'ятрович В. Друга українсько-польська війна. Київ : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2012. 368 с.
89. Гриценко О. А., Пахоменко С. П. “Волинська трагедія” 1943 року в оцінках українських ЗМІ. *Гілея*. №79, 2013. С. 292-294.
90. Дюков А. Р. Историческая политика или историческая память. *Международная жизнь*. № 1, 2010. URL: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/179>. (дата звернення: 21.10.2019).
91. Іващенко О. Волинська трагедія в українській та польській національних історіографіях. Матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-

конференції “*Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку*”: Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2015. Випуск 11. С. 173-175.

92. Ільюшин І. Українська Повстанська Армія і Армія Крайова: Протистояння в Західній Україні (1939-1945 рр.). Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська Академія”, 2009. 399 с.

93. Ілюшин І. Волинська трагедія 1943-1944. Київ, 2003. С. 5.

94. Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / О. М. Бут, М. І. Бушин, Ю. І. Вовк та ін.; за заг. ред. д.і.н., проф. М. І. Бушина, д.і.н., проф. О. І. Гуржія; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: ЧДТУ, 2016. 644 с.

95. Казаков М. Гранд-нарратив в історії. URL: <https://commons.com.ua/en/grand-narativ-u-istoriyi>. (дата звернення: 10.09.2019).

96. Каліщук О. Стереотипні уявлення та ментальність як чинник ескалації українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. *Краєзнавство*, 2013. С. 55-59.

97. Каліщук О. Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурси. / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2013. 510 с.

98. Касьянов Г. Історична політика 1980-2000-х рр.: “Захід”, “Східна Європа” (спроба порівняння) (стенограма). С. 18.

99. Киридон А. “Війни пам’ятей”. Національна та історична пам’ять: словник ключових термінів. / Кер. авт. кол. А. М. Киридон. Київ: ДП НВЦ “Пріоритети”, 2013. С. 53-56.

100. Киридон А. “Історична пам’ять” у просторі політики пам’яті. *Україна-Європа-Світ*, 2015. С. 46-50.

101. Конник А. “Історична пам’ять” та “політика пам’яті” в епоху медіакультури. *Вісник Львівського університету*, 2009. Випуск 32. С. 155-156.

102. Кормич Л. І., Багацький В. В. Історія України: підручник. Київ: Алерта, 2006. 412 с.

103. Миллер А. Политика памяти в посткоммунистической Европе и ее воздействие на европейскую культуру памяти. URL: <http://gefter.ru/archive/18391>. (дата звернення: 08.09.2019).

104. Миллер А. И. Историческая политика. Россия: Власть и история. *Pro et Contra*. № 3-4, 2009. С. 6-23.

105. Михненко А., Месюк М. Інтерпретація історії як інструмент маніпулятивного впливу на суспільну свідомість. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03\(3\)/09mamvss.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03(3)/09mamvss.pdf). (дата звернення: 25.10.2019). С. 3-4.

106. Мотика Г. Антипольська акція на Волині. "І", 2013. С. 124-130.

107. Мотика Г. Наші – не завжди добрі. "І", 2013. С. 35-40.

108. Нагорна Л. Исторична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ : ПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. С. 20.

109. Поєднання через важку пам'ять. Волинь 1943 / Ідея, вибір, редактор Олександра Зінчук. Люблін : Stowarzyszenie „Panorama Kultur”, 2012. 399 с.

110. Пуцук І. А. Волиняни про “Волинь-43”: Українська пам'ять про польську експансію на український північний захід у 1938-1944 рр.: усноісторичний аспект. Волинська область, Рівненська область. Південна Волинь (Кременеччина), Берестійщина, Підляшшя, Холмщина / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Рівненська обласна рада; Рівненський обласний краєзнавчий музей. Луцьк, 2017. 1064 с.

111. Словник української мови: в 11 томах. Том 6, 1975. URL: <http://sum.in.ua/s/pam.jatj>. (дата звернення: 13.09.2019). С. 39.

112. Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів ЗМІ в Україні (2018 р.). Національне опитування (червень-вересень 2018 р.). URL: https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2018/09/2018-MCS_FULL_UKR.pdf. (дата звернення: 25.10.2019). С. 5,20-21.

113. Стрільчук Л. “Простори спогадів” українців та поляків щодо Волинської трагедії: медійний аспект. *Політика пам'яті в теоретичному та практичному вимірах*: матеріали конференцій 2016-2019 рр. С. 254.
114. Стрільчук Л. Роль засобів масової інформації у сучасних українсько-польських міждержавних взаєминах. *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія*. № 2. 2016, С. 142,144.
115. Тимків І. Історична пам'ять: історіографічний аспект феномену. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. Випуск 42, 2014. С. 159-172.
116. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.*: матеріали міжнародної практичної конференції. Івано-Франківськ. 21-22 листопада 1996 р., С. 27.
117. Шабловський В. Кулемети й вишні. Історії про добрих людей з Волині. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 352 с.
118. Czubiński A. *Historia Polski XX wieku*. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2003. 502 p.
119. Kaczmarek R. *Historia Polski (1914-1989)*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010. P. 475-478.
120. Reuters Institute Digital News Report 2018. URL: <http://media.digitalnewsreport.org/wp-content/uploads/2018/06/digital-news-report-2018.pdf>. (дата звернення: 25.10.2019). P. 94-95.
121. Roszkowski W. *Historia Polski (1914-2004)*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004. P. 126-127.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця 2.1. Оцінка кількості жертв з польського та українського боку під час Волинських подій різними вченими

Estimates [edit]

= Historian = Political science = Research group

Estimates of casualties, Poles killed by Ukrainians

Author	Volhynia	Galicia	VOL+GAL	V+G+P	E. POL	Source	Notes
Timothy Snyder	50k	–	–	–		<i>In Past and Present</i>	
Timothy Snyder		>40k	10k	–	–	[159]	10k is in March '44, >40k in July '43
Timothy Snyder		40-60k in '43	25k	–	5k	<i>The Reconstruction of Nations</i> , 2004	5k is Lublin and Rzeszów; "killed by the UPA"; "limited the death toll of Polish civilians to about twenty-five thousand in Galicia"
Timothy Snyder		5–10k	–	–	–	[41]	"Polish preparations and Ukrainian warnings limited the deaths to perhaps 5,000-10,000"
Grzegorz Motyka	40-60k	–	–	80-100k	6-8k	<i>W kręgu Łun w Bieszczadach</i> , 2009, page 13	net is from '43 to '47
Timothy Snyder		40-60k in '43	25k	–	5k	<i>The Reconstruction of Nations</i> , 2004	5k is Lublin and Rzeszów; "killed by the UPA"; "limited the death toll of Polish civilians to about twenty-five thousand in Galicia"
Common communicate of PL and UKR historians	50-60k	20-25k	–	–	5-6k	"Polska-Ukraina: trudne pytania", 2000, t. 9, p. 403.	"Polish casualties acc. to Polish sources"
Grzegorz Hryciuk	–	–	20–24	–	–	Straty ludności w Galicji Wschodniej w latach 1941–1945 / G. Hryciuk // Polska–Ukraina: trudne pytania. – Warszawa, 2000. – T. 6. – S. 279, 290, 294.	Cited by Kalischuk; from 43–46; 8820 in '43-mid'44; "according to relevant contemporary Polish sources"
Grzegorz Hryciuk	–	35.7-60k	–	–	–	Hryciuk G. Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948 / G. Hryciuk. – Torun, 2005. – S. 279.	Cited by Kalischuk
Timothy Snyder	–	5–10k	–	–	–	[41]	"Polish preparations and Ukrainian warnings limited the deaths to perhaps 5,000-10,000"
Timothy Snyder		>40k	10k	–	–	[159]	10k is in March '44, >40k in July '43
Rossolinski-Liebe	–	–	–	70-100k	–	<i>The Ukrainian national revolution</i> (2011), <i>Celebrating Fascism...</i> (2010)	[8] (?)
George Liber	25–70k	20–70k	50–100k	–	–	Total Wars and the Making of Modern Ukraine, 1914-1954	1943-44, "between 50,000 and 100,000 Poles"
Niall Ferguson	–	–	60-80k	–	–	<i>The war of the world</i> , 2007 ^[citation needed]	Ferguson is citing other authors (which ones?)
Anna M. Cienciala	–	–	40-60k	–	–	<i>The Rebirth of Poland</i> [?] . University of Kansas, lecture notes by professor Anna M. Cienciala, 2004	<i>During WWII, the Bandera faction of the Ukrainian Insurrectionary Army (UPA) murdered 40,000–60,000 Poles living in the villages of former Volhynia and former East Galicia</i>
Ivan Katchanovskii	35-60k	–	–	–	–	Terrorists or National Heroes? Politics of the OUN and the UPA in Ukraine	Katchanovskii considers the lower bound 35k to be more likely; cited Snyder, Hrysiuk

Katarina Wolczuk	-	-	-	60-100k		"The Difficulties of Polish-Ukrainian Historical Reconciliation," paper published by the Royal Institute of International Affairs, London, 2002, cited by Marples	
Lucyna Kulińska	-	-	-	150-200k		"Dzieci Kresów III", Kraków 2009, p. 467	
Norman Davies	-	-	-	hundreds of thousands		"God's playground. A history of Poland", Oxford University Press, 2005, p. 350	ethnic cleansing

Estimates of casualties, Ukrainians killed by Poles

Author	Volhynia	Galicja	VOL+GAL	V+G+P	E. POL	Source	Notes
Grzegorz Motyka	2-3k	-	-	10-20k	8-12k	W kregu lun w Bieszczadach, Rytm 2009, page 13	1943–1947, The number for total includes those killed in Volhynia, Galicja, territories of present-day (eastern) Poland
Grzegorz Motyka	2-3k	1-2k	-	10/11-15k	8-10k	Od rzezi wołyńskiej do akcji "Wisła", 2011, page 448	1943–1947; According to Motyka, numbers of Ukrainian casualties from hands of Poles >= 30k are "simply pulled out of thin air".
P.A. Rudling	20k	-	-	-	11k	in "Historical Representation of the Wartime Accounts of the Activities of the OUN..."	citation: "Most mainstream estimates" "growing consensus, is [...] up to 20,000 Ukrainians killed by AK in Volhynia."
P. R. Magocsi	-	-	20k	-	-	Magocsi; A History of Ukraine, p 681	"among the more reasonable estimates"
T. Snyder	10k	-	-	-	-	Past and Present ^[citation needed]	"Over the course of 1943, perhaps ten thousand Ukrainian civilians were killed by Polish self-defence units, Soviet partisans, Nazi policemen".
T. Snyder	-	-	-	-	+5k	The reconstruction of nations ^[citation needed]	in Lublin and Rzeszów
Rossolinski-Liebe	-	-	10-20k	-	-	Celebrating Fascism... ^[citation needed]	both UPA members and civilians, during and after the war. Rossolinski cites Motyka's estimation of 2006.
Marek Jasiak	-	-	-	60-70k	-	Redrawing Nations, p174	"In Podole, Volhynia, and Lublin"
Czesław Partacz	-	-	-	134-200k	-	Przemilczane w ukraińskiej historiografii przyczyny ludobójstwa popełnionego przez OUN-UPA na ludności polskiej [in:] Prawda historyczna na prawdę polityczna w badaniach naukowych. Przykład ludobójstwa na Kresach Południowo-Wschodniej Polski w latach 1939–1946, Bogusław Paż (edition), Wrocław 2011	
IPN	60-80k	-	-	-	-	Oddziałowa Komisja w Lublinie, January 2012	killed by Ukrainian nationalists, 1939–1945?
P.R. Magocsi	-	-	-	50k	-	Magocsi; A History of Ukraine, p 681	"among the more reasonable estimates"
Alexander Gogun	25k+	-	-	-	-	Lib.OUN-UPA.org.ua ^[160]	Potsdam
John Paul Himka	-	-	100k	-	-	Interventions: Challenging the Myths of Twentieth-Century Ukrainian history, 2001	[7]
Timothy Snyder	50k	-	-	-	-	In Past and Present	
Grzegorz Hryciuk	-	35.7-60k	20-25k	-	-	G.Hryciuk, Przemiany narodowosciowe i ludnosciove w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948, Toruń 2005, pp. 279,315	for Galicja "primary balance" relied on "fragmentary and often incomplete documentation" and witnesses' testimonies
Ewa Siemaszko	60k	70k	130k	133k	-	Bilans zbrodni, 2010 [9]	According to Rudling it is the most extensive study of the Polish casualties (Rudling, "The OUN, the UPA and the Holocaust...", p. 50)
Grzegorz Hryciuk	35-60k	-	-	-	-	"Vtraty naselennia na Volyni u 1941-1944rr." Ukraina-Polshcha: Vazhki Pytannia, Vol. 5. Warsaw: Tyrsa, 2001	Cited by Katchanovski
Katarina Wolczuk	-	-	15-30k	-	-		UK scholar. Cited by Marples.
Katrina Witt	-	-	15-30k	-	-	Ukrainian Memory and Victimhood, p101	Cited Marples, who cites Wolczuk.
Karta	unknown	unknown	-	-	7.5k	"Polska-Ukraina", t.7, 2000, p. 159, cited by Kalishchuk: here [11]	
Zashkilniak L. and M. Krykun	-	-	35k	-	-	Zashkilniak L., M. Krykun History of Poland: from ancient times to the present day / L. Over-Shkilnyak – Lviv, 2002. – p. 527	Cited by Kalishchuk.
Alexander Gogun	10k+	-	-	-	-	Lib.OUN-UPA.org.ua ^[160]	Potsdam
Anna M. Cienciala	-	-	-	20k	-	The Rebirth of Poland. University of Kansas, lecture notes by professor Anna M. Cienciala, 2004	...the Poles killed some 20,000 Ukrainians, mostly in former East Galicja in reprisal.
George Liber	2–20k	1–4k	8–20k	-	-	Total Wars and the Making of Modern Ukraine, 1914-1954	1943-44, "and 8,000 to 20,000 Ukrainians died"

Продовження таблиці 2.1.

Джерело: [wikipedia.org](https://en.wikipedia.org/wiki/Massacres_of_Poles_in_Volhynia_and_Eastern_Galicja) [Веб-сайт]. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Massacres_of_Poles_in_Volhynia_and_Eastern_Galicja . (дата звернення 23.11.2019).

Таблиця 2.1.1. Порівняльна характеристика польського та українського Інституту Національної пам'яті

Критерій	Польський ІНП	Український ІНП
Рік заснування	18 грудня 1998 р	31 травня 2006 р.
Характер діяльності установи	Державна історико-архівна установа.	Раніше – центральний орган виконавчої влади України зі спеціальним статусом, з 2010 до 2014 роки – науково-дослідна бюджетна установа.
Документ, що засвідчив створення	Закон про Інститут національної пам'яті – Комісію з розслідування злочинів проти польського народу від 18 грудня 1998 р.	Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 р. № 764 “Про утворення Українського інституту національної пам'яті”
Голова	2005-2010 – Януш Куртика; 2010-дотепер – Ярослав Шарек.	2006-2010 – в.о. Ігор Юхновський; 2010-2011, – Валерій Солдатенко; 2011-2014 – Валерій Солдатенко; 2014-2019 – Володимир В'ятрович.
Основна мета і завдання	1) облік, накопичення, зберігання, обробка, публікація, забезпечення збереженості та доступу до документів державних органів безпеки Польщі за період з 22 липня 1944 року до 31 липня 1990 року, а також органів безпеки Третього Рейху і СРСР, що стосуються: а) скоєних по відношенню до осіб польської національності або польськими громадянам інших національностей в період з	1) посилення уваги суспільства до історії України, 2) забезпечення всебічного вивчення етапів боротьби за відновлення державності України у ХХ столітті; 3) здійснення заходів з увічнення пам'яті учасників національно-визвольної боротьби, жертв голодоморів та політичних репресій.

	<p>1 вересня 1939 року до 31 липня 1990 р.: нацистських злочинів, комуністичних злочинів, інших злочинів, що представляють собою злочини проти миру, людяності або військові злочини,</p> <p>б) інших репресій за політичними мотивами, що здійснювалися посадовими особами польських органів слідства, юстиції або особами, що діяли за їх вказівкою;</p> <p>2) розслідування зазначених злочинів;</p> <p>3) захист персональних даних осіб, яких стосуються документи, зібрані в архіві ІНП;</p> <p>4) освітня діяльність.</p>	
Основний погляд на Волинські події	“Польська різанина”, “Волинська різанина”, “Волинській злочин”.	“Волинська трагедія”, “Волинська катастрофа”.

Продовження таблиці 2.1.1.

Джерела: Інститут Національної пам’яті Польщі [Веб-сайт]. URL: <https://ipn.gov.pl/en/about-the-ipn/2>, Institute-of-National-Remembrance-Commission-for-the-Prosecution-of-Crimes-again.html. (дата звернення 23.11.2019). <https://ipn.gov.pl/en/about-the-ipn/documents/327>, The-Act-on-the-Institute-of-National-Remembrance.html. (дата звернення 23.11.2019).

Інститут Національної пам’яті України [Веб-сайт]. URL: <https://uinp.gov.ua/pro-instytut>. (дата звернення 23.11.2019).

Верховна рада України [Веб-сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/764-2006-п>. (дата звернення 23.11.2019).

NA RUBIEŻY

ISSN 1230-4387

NR 82/2005 r.

STOWARZYSZENIE UPAMIĘTNIENIA OFIAR ZBRODNI UKRAIŃSKICH NACJONALISTÓW WROCLAW

† Jakubowice 18.IX.1939 r.
† Chryzów 11.VII.1943 r.
† Hanaczów 3.II - 2.V.1944 r.
† Hanaczów-Hanaczówka 11.VII.1943 r.
† Kosieli 11.VII.1943 r.
† Lipniki 26.II.1943 r.
† Poryck 11.VII.1943 r.
† Strówica 24.XII.1944 r.
† Buszcze 22.I.1944 r.
† Bereznica Mała 23.II.1944 r.
† Gozdów 15.III.1944 r.
† Byszczanka XII.1944 r.
† Zawadówka VI.1941 r.
† Pyszówka 7.IV.1944 r.
† Gręboczek II.1942-IV.1946 r.
† Majdan k. Kopyczyniec 12.II.1944 r.
† Byczkowice 1941 - 1946 r.
† Boków 18.IX.39-10.II.1944 r.
† Poekamien Roh 19.II.1944 r.
† Krymka 11.VII.1943 r.
† Cigany 24.XII-VI.1946 r.
† Półwiec 8.VI.1941 r.
† Stare Sioko IV.1944 r.
† 14.III.1946 r.

† Swięciszów 11.VII.1943 r.
† Kolodno 14.VII.1943 r.
† Byczkowice 1941 - 1946 r.

† Janowa Dolina 23.IV.1943 r.
† Ostrów 31.III.44 - 26.I.45 r.
† Lanowice (Sulachta) 13.II.1944 r.

† Zapust Leowski 11.IV.1944 r.
† Płocza Wlk i Mała 31.II.1944 r.
† Torajka VII.1941 - I.1945 r.

† Trójca 23.X.1944 r.
† Łabacz 14.XII.43 - 15.I.45 r.
† Puzmiej 1.43 - 13.II.1944 r.

† Jeziorany Szlacheckie 19-23.VI.1943 r.
† Słobódka Konkolnicka 2.IV.1944 r.

† Koroniatyn 29.II.1944 r.
† Stare Sioko IV.44 - 14.III.1946 r.
† Cieszanów 29.IV.44 - I.VI.47 r.

† Sławentyń 18.IX.1939 r.
† Szumiany 18.IX.1939 r.
† Młynek 19.IX.1939 r.
† Czaczbę 1.VII.1941 r.
† Obocki 13-15.XI.1942 r.
† Jezierce 16.XII.1942 r.
† Porosle 9.II.1943 r.
† Ostrówko Włosa Ostrowska 30.VIII.1943 r.
† Przemyski 8I-XI.1943 r.
† Huta Stepańska 16-18.VII.1943 r.
† Lubieszów Rajmuntówka 9.XI.1943 r.
† Huta Pieniacka 28.II.1944 r.
† Podkamień 12.III.1944 r.
† Pałkrowy 12.III.1944 r.
† Chodaczów Wlk 18.IV.1944 r.
† Bryłowa Zagórne 22.V.1944 r.
† Łozowa 29.XI.1944 r.
† Białogród 8.VIII.1944 r.
† Rudka 19.IV.1944 r.
† Barysz 7.II.1945 r.
† Wążownica 17.IV.1945 r.
† Pawłów 1-2.IV.1944 r.
† Ludwikówka II.1944 r.
† Hucisko 12.IV.1944 r.

**LUDOBÓJSTWO
DOTYCHCZAS NIE UKARANE I NIE POTĘPIONE**

Фото. Обкладинка польського видання “Na Rubieży” (2005 р.)

Джерело: Західфронт [Веб-сайт]. URL: <https://zahidfront.com.ua/news/Mif-pro-100-tisyach-chastina-druga.html>. (дата звернення 23.11.2019).

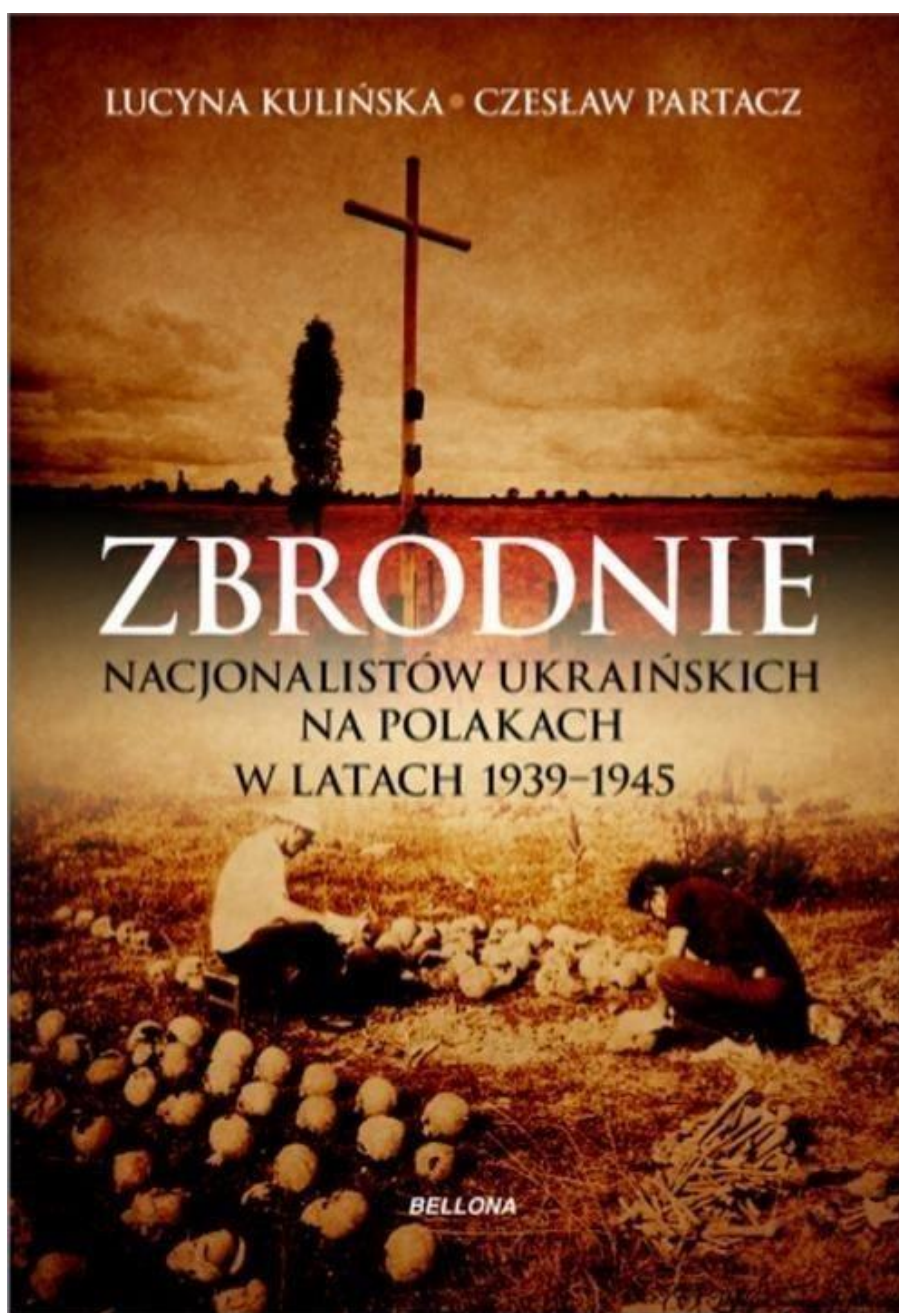

Фото. Обкладинка праці Люцини Кужинської “Злочини українських націоналістів проти поляків у 1939-1945 рр.”

Джерело: Західфронт [Веб-сайт]. URL: <https://zahidfront.com.ua/news/Mif-pro-100-tisyach-chastina-druga.html>. (дата звернення 23.11.2019).

Таблиця 3.1.1. Порівняння політики та поглядів на Волинські події президентів України та Польщі.

Президенти України	Президенти Польщі	Погляд і політика щодо Волинських подій
Леонід Кравчук (1991-1994)	Лех Валенса (1990-1995)	Стосунки голів обох країн тільки починали формуватися, уклалися документи про дружбу, співробітництво, відбувалося узгодження кордонів обох держав. Волинські події не знаходилися в центрі уваги.
Леонід Кучма (1994-1999, 2000-2005)	Александр Квасневський (1995-2000, 2000-2005)	Активні спроби налагодити компроміс і співпрацю за формулою “Пробачаємо та просимо пробачення” обома президентами. Основним відображенням цієї політики є спільна заява “До порозуміння та єднання” (травень 1997 р.), відкрито пам’ятний знак жертвам з обох сторін у с. Павлівка Волинської області.
Віктор Ющенко (2005-2010)	Лех Качинський (2005-2010)	Зміна компромісу на загострення. Ющенко – надання статусу Героя України Степану Бандері та Роману Шухевичу (2010 р.). Качинський з Сеймом Республіки Польща приймають Постанову від 15 липня 2009 р. “Про трагічну долю поляків у східних прикордонних районах”.
Віктор Янукович (2010-2014)	Броніслав Коморовський (2010-2015)	Тимчасове замовчування проблеми у зв’язку з організацією Євро 2012 та скасування звання Героя України Степану Бандері та Роману Шухевичу (2010 р.). Певна частина депутатів з Партії Регіонів на чолі Вадимом Колесніченко звертаються до Сейму Польщі з проханням визнати Волинські події геноцидом. Однак активної діяльності з боку польської влади це не викликало.
Петро Порошенко (2014-2019)	Анджей Дуда (2015-...)	Активна фаза конфлікту у зв’язку з приходом до влади у Польщі праворадикальної партії “Право та справедливість”. Дуда з Сеймом 22 липня 2016 року приймають Постанову про встановлення 11 липня Національним

		<p>днем на згадку про жертви геноциду, вчинені українськими націоналістами над громадянами Другої Речі Посполитої.</p> <p>У серпні 2016 року обидва президенти – Порошенко та Дуда приймають спільну декларацію. Тимчасове спадання конфлікту.</p> <p>Дуда – 26 січня 2018 року Закон про ІНП</p> <p>19 квітня 2019 року – визнання Конституційним Судом Польщі антиконституційною “українську поправку”.</p> <p>Порошенко – прийняття участі у державних заходах у вшануванні жертв Сагрині. Дипломатичні відповіді з протестом на заяви Польщі. Прагнення повернутися до позицій, що були проголошені ще у 1997 р.</p>
Володимир Зеленський (2019-...)	Анджей Дуда (2015-...)	<p>Зеленський – присутність на заходах, присвячених пам’яті про Волинські події. Через малий термін знаходження при владі (6 місяців) не може бути проаналізований погляд на Волинські події.</p> <p>Дуда – аналогічна присутність, активне підняття питання про ексгумацію жертв.</p>

Продовження таблиці 3.1.1.

Джерела: Wikipedia.org. [Веб-сайт]. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_президентів_України. (дата звернення 21.10.2019).
https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_президентів_Польщі. (дата звернення 23.11.2019).

Фото. Президент України Леонід Кучма та президент Польщі Александр Квасневський у с. Павлівка (1997 р.)

Джерело: Новинарія. <https://novynarnia.com/2016/07/22/dovga-doroga-dogluhogo-kuta-yak-polski-politiki-perekreslyuyut-druzhbu-z-ukrayinoyu/kuchma-kvasnevskiy-pavlivka>. (дата звернення 23.11.2019).

**Фото. Вшанування 74-річниці Волинських подій у Варшаві (2017 р.)
Напис на плакаті: “Вічна ганьба українським людовбивцям. Волинь
пам'ятаємо”**

Джерело: Вголос [Веб-сайт]. URL: vgholos.com.ua/news/banderivtsyam-zhytynne-damo-i-polskyj-lviv-shovinisty-u-varshavi-zgadaly-volyn-43_273219.html. (дата звернення 23.11.2019).

Фото. Пам'ятник Волинським подіям у м. Щецин (Польща). Напис на пам'ятнику: "Пам'яті жертв українських націоналістів (1939-1947 рр.)" (2018 р.)

Джерело: Портал "Львів" [Веб-сайт]. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2019/03/13/lvivska-oblrada-oburena-vidkryttyam-u-polshhi-ram-yatnyka-zhertvam-ukrayinskyh-natsionalistiv>. (дата звернення 23.11.2019).

**Фото. Проект пам'ятнику Волинським подіям у місті Торунь (Польща)
(2019 р.)**

Джерело: Інформаційне агентство “Конкурент” [Веб-сайт]. URL: <https://konkurent.in.ua/publication/36278/ditina-na-vilah-u-polschi-znovu-prosuvaut-ramyatnik-volinskiy-tragedii>. (дата звернення 23.11.2019).

Фото. Пам'ятник жертвам Волинських подій у с. Михлин (Волинська область, Україна) (2019 р.)

Джерело: Район. Горохів [Веб-сайт]. URL: <https://gorohiv.rayon.in.ua/news/141798-u-mihlini-vshanuiut-pamiat-zagiblih-pid-chas-volinskoyi-tragediyi>. (дата звернення 23.11.2019).

Знищення пам'ятників в Україні та Польщі у 2014-2017 рр.

Джерело: Інститут Національної пам'яті України [Веб-сайт]. URL: http://www.memory.gov.ua/sites/default/files/userupload/18338708_1732566206756832_435508588_o.png. (дата звернення 23.11.2019).

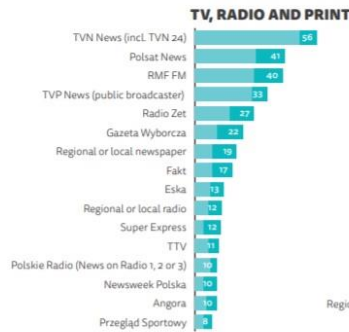
Вплив та популярність ЗМІ у Польщі у 2015-2018 рр.

94 / 95

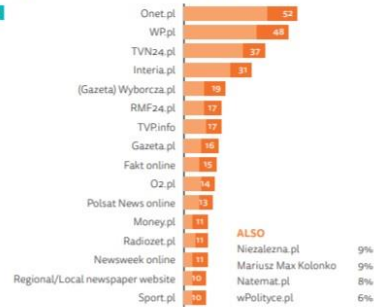
TOP BRANDS

% Weekly usage

- Weekly use TV, radio & print
- At least 3 days per week TV, radio & print
- Weekly use online brands
- At least 3 days per week online brands

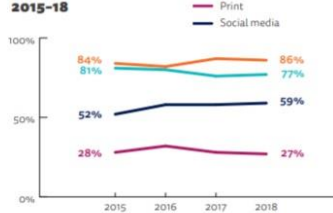
ONLINE

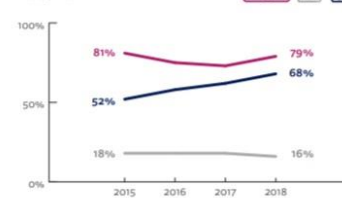
CHANGING MEDIA

Online news has opened up a gap of almost 10% over television news since 2015 amongst those who are connected to the internet with the smartphone, an increasingly important access point. Weekly print readership has declined less than in many other European countries.

SOURCES OF NEWS 2015-18

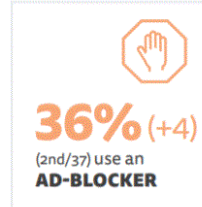
DEVICES FOR NEWS* 2015-18

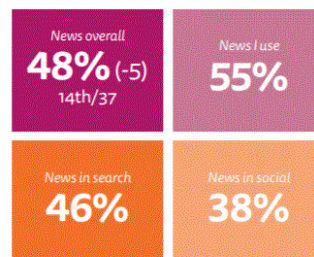
* 2018 computer data may be overstated - see methodology for more information

TRUST

Increasing polarisation may help explain falling overall trust. At a brand level, the State TV broadcaster (TVP) rates lower than tabloid newspaper Fakt. By contrast, RMF FM and Polsat, whose owners try to stay away from political conflict, have higher trust scores.

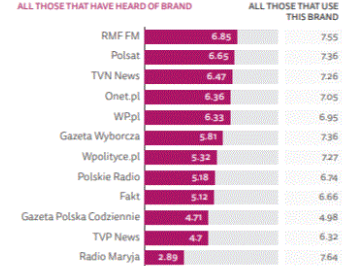
DIFFERENT TYPES OF TRUST

TOP SOCIAL MEDIA AND MESSAGING

Rank	Brand	For news	All
1	Facebook	54% (+1)	73%
2	YouTube	37% (+5)	71%
3	Facebook Messenger	13% (+3)	44%
4	Twitter	8% (-1)	17%
5	Google+	6% (-1)	13%
6	WhatsApp	6% (+3)	19%

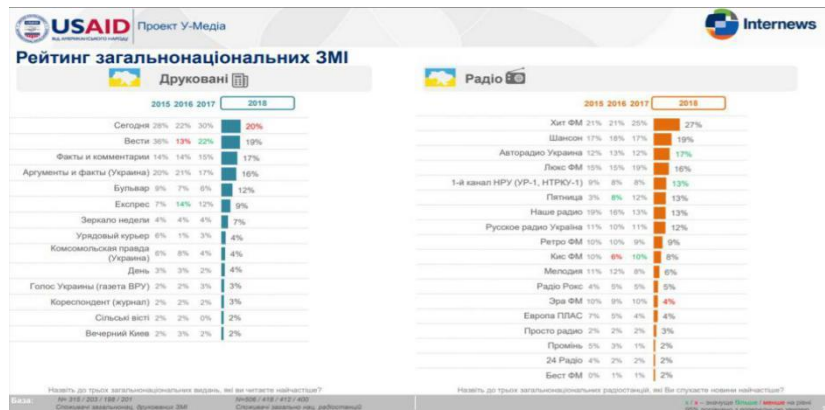
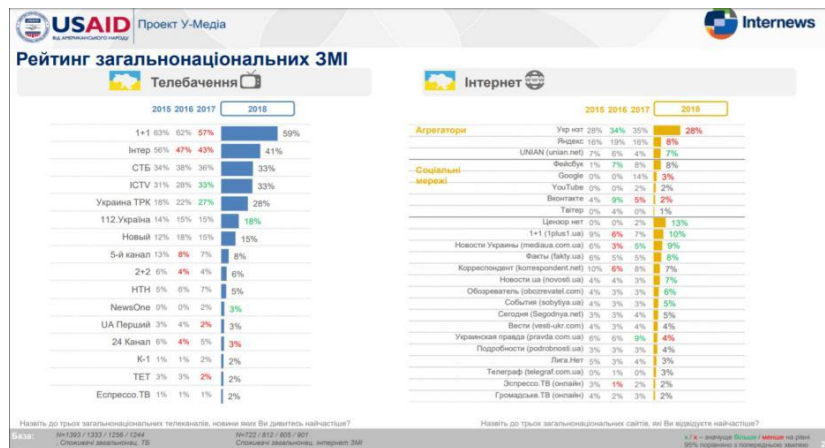
BRAND TRUST SCORES (0-10)

Джерело: Oxford University [Веб-сайт]. URL:

<http://media.digitalnewsreport.org/wp-content/uploads/2018/06/digital-news-report-2018.pdf>. с. 94-95. (дата звернення 23.11.2019).

Вплив та популярність ЗМІ в Україні у 2015-2018 рр.

Джерело: USAID в Україні [Веб-сайт]. URL: https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2018/09/2018-MCS_FULL_UKR.pdf. с. 5, 20-21. (дата звернення 23.11.2019).

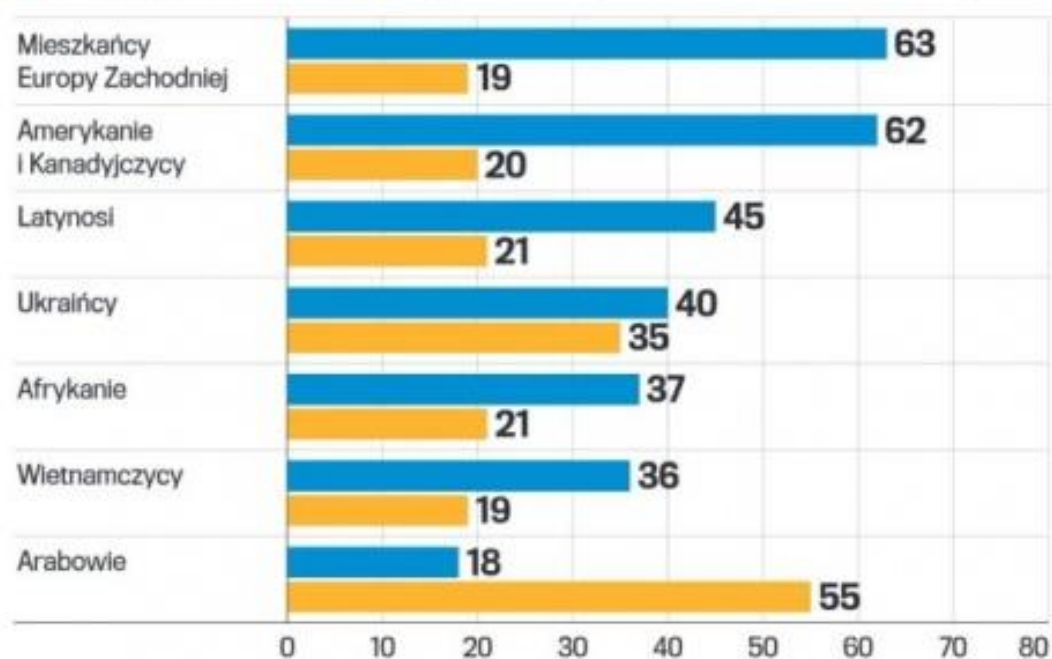
Індекс ксенофобії в Польщі за 2015 р.

POLACY O CUDZOZIEMCACH

DANE W PROC.

■ Budzą moją sympatię

■ Mogą stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa kraju

Джерело: Українська правда [Веб-сайт]. URL:
<https://www.pravda.com.ua/news/2015/07/24/7075528>. (дата звернення
 23.11.2019).

Індекс ксенофобії в Україні за 2019 р.

Таблиця Д1. Розподіли відповідей щодо етнічних груп, вересень 2019, %

Етнічна чи лінгво-етнічна група	Готовий допустити представників цієї групи як...								Разом	індекс ксенофобії
	Членів своєї родини (бал 1)	Близьких друзів (бал 2)	Сусідів (бал 3)	Колег по роботі (бал 4)	Жителів України (бал 5)	Гостей України бал (бвл 6)	Не пускав би в Україну (бал 7)			
україномовні українці	59,70%	11,40%	5,10%	5,40%	12,60%	5,30%	0,60%	100	2,18	
російськомовні українці	47,60%	12,00%	7,70%	6,70%	13,80%	9,30%	2,90%	100	2,67	
білоруси	27,40%	19,00%	16,80%	6,80%	6,20%	22,00%	1,80%	100	3,18	
росіяни	34,10%	9,30%	11,20%	5,50%	5,20%	21,00%	13,80%	100	3,56	
поляки	15,60%	13,40%	16,20%	9,40%	6,50%	35,00%	3,90%	100	3,99	
євреї	17,40%	12,60%	12,70%	7,70%	11,60%	28,50%	9,50%	100	4,07	
кримські татари	14,90%	12,40%	11,30%	7,40%	23,00%	23,70%	7,20%	100	4,12	
канадці	14,50%	15,00%	9,60%	9,20%	6,80%	41,70%	3,20%	100	4,17	
американці	15,40%	14,20%	7,80%	8,70%	4,80%	42,80%	6,40%	100	4,27	
німці	11,30%	14,60%	10,30%	11,00%	6,40%	42,00%	4,40%	100	4,31	
французи	12,40%	10,30%	10,60%	10,50%	6,20%	47,30%	2,70%	100	4,41	
румуні	9,00%	8,10%	13,10%	8,10%	8,40%	42,50%	10,90%	100	4,7	
африканці	6,40%	6,60%	6,90%	6,60%	5,20%	51,40%	17,00%	100	5,2	
роми (цигани)	4,80%	5,10%	7,10%	5,80%	14,80%	29,20%	33,20%	100	5,41	

Джерело: Ліга нет [Веб-сайт]. URL: <https://ua-news.liga.net/society/news/sotsiologi-vimiryali-riven-ksenofobii-v-ukraini---orituvannya-kmis>. (дата звернення 23.11.2019).

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Андрівська Валерія Анатоліївна, студентка 2 курсу магістратури історичного факультету, спеціальності 032 історія та археологія, підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Політика пам'яті України та Польщі стосовно Волинських подій 1942-1943 рр.» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений.

Заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії.

Згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності та архівування результатів проведеної перевірки.

20.12.2019

Науковий керівник

Турченко Ф.Г.

Студент

Андрієвська В.А.